

T.C
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

HACER ARSLAN

147124

SÛDÎ'NİN *ŞERH-İ DİVÂN-I HÂFİZ*'İNİN II. CİLDİNDE
KLÂSİK TÜRK EDEBİYATI İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
DOÇ. DR. MENDERES COŞKUN

147124

KIRIKKALE – 2004

ÖZET

Bu çalışmamızın hedefi, Klasik Türk şiirine bir bakıma kaynaklık eden 14. yüzyıl Fars şairi Hâfız'ın şiirlerinin 16. yüzyılda bir Osmanlı edebiyatçısı tarafından nasıl yorumlandığını tespit etmektir. Sûdî'nin *Şerh-i Divân-ı Hâfız* (II. cilt) adlı eserinde geçen Divân şiirinin temel mefhûmlarının konuyla ilgili modern kaynaklarla mukayesesi sonucunda Sûdî'nin bu kavramlara günümüzde bilinmeyen bazı yeni anlamlar verdiği tespit edilmiştir. Tezimizin birinci bölümünde kavramlar mukayeseli olarak ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Sûdî şerhinde geçen (II. cilt) bütün şiir kavramları okuyucuya ulaşım kolaylığı sağlamak için alfabetik olarak verilmiştir.



ABSTRACT

The aim of this thesis is to define the fact that how leading Persian poet Hâfiz's poems were understood in the 16th century Ottoman literary circles. After making comparisons between literary terms taking place in *Şerh-i Divân-ı Hâfiz* (Commentations on Hâfiz's Divân) and those in some modern sources, we have seen that Sûdî gave the terms some meanings different from those in modern ones.

In the first chapter of the thesis are dealt with the literary terms in a comparative way. In the second chapter all the terms in Sûdî's work are given in alphabetical order in order to provide reader with easy reach.



KİŞİSEL KABUL

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “Sûdî’nin Şerh-i Divân-ı Hâfız’ının II. cildinde Klasik Türk Edebiyatı ile İlgili Kavramlar” adlı bu çalışmamı , ilmî ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faydalandığım eserlerin bibliyografyada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

25.07.2004

Hacer Arslan



ÖNSÖZ

Klasik Türk edebiyatı ve İran edebiyatının sıkı münasebeti Fars edebiyatının en güçlü isimlerinden Hâfız'ın (ö. 1390) bizim edebiyatımızda da sıkça okunmasına ve sevilmesine yol açmıştır. Hâfız'ın şiirleri bizim edebiyatımızda Surûrî, Şem'î, Mehmed Konevî ve Sûdî gibi âlim ve şairler tarafından şerh edilmiştir. Bu şerhlerin en başarılısı kabul edilen Sûdî'nin *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*'ı bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Bu çalışmamızda 1834 Amire matbaasınca basılan *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*'ın II. cildinde geçen Klasik Türk şiiriyle ilgili kavramların, anlam bakımından değerlendirilmesi yapılmıştır. Sûdî'nin bu eserdeki Divân şiiri mefhumlarını nasıl açıkladığını tespit etmeye çalıştık. Sûdî'nin açıkladığı kavramları Agah Sırrı Levend, Ahmet Talat Onay ve İskender Pala'nın eserleriyle mukayese ettik. Mukayese sonucunda Sûdî'nin , Hafız tarafından teşbîh, ihâm, kinâye ve mecâz-ı mürsel yoluyla sözcüklere yüklenen anlamları açıklamaya çalıştığını gördük. Mazmunlara, sözcüklere ve mefhumlara şarihin verdiği farklı anlamları tezimizin birinci bölümünde ayrıntılı olarak gösterdik. Bu kavramları gökyüzü ile ilgili kavramlar, içki ve içkiyle ilgili kavramlar, sevgili ve sevgiliye ait kavramlar, aşk ve aşık ile ilgili kavramlar, kıymetli taşlar, musiki aletleri, hayvan isimleri, çiçek isimleri, özel isimler ve şehir isimleri olmak üzere on gruba ayırdık. Kavramları sınıflarına göre açıklarken Ahmet Talat Onay, Agah Sırrı Levend, İskender Pala ve Mütercim Asım'dan alıntılar yaptık. Bu çalışmamızdan Divân şiiri tahliliyle uğraşanların istifade edeceğini umuyoruz.

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmamda bilgi ve tecrübesini ayrıca manevi desteğini hiç esirgemeyen kıymetli hocam Doç .Dr. Ahmet Kartal'a, engin bilgisiyle her zaman yardımcı olan hocam Yard. Doç. Dr. Muhittin Eliaçık'a, tez danışmanlığını üstlenme lütfunda bulunan, desteğini ve hoşgörüsünü hiç esirgemeyen değerli hocam Doç .Dr. Menderes Coşkun'a teşekkürü bir borç bilirim.

KISALTMALAR

Burhân-ı Katı: Mütercim Asım Efendi, *Burhân-ı Katı*, Hz. Mürsel Öztürk, Derya Örs, TDK, Ankara, 2000.

Divân Edebiyatı: Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984.

Divân Şiiri Sözlüğü: İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Akçağ yay., Ankara, 2003.

Mazmunlar ve İzahı: Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Hz. Cemal Kurnaz, Akçağ yay., Ankara, 2000.

Sûdî: Sûdî-i Bosnavî, *Şerh-i Divân-ı Hâfız (II)*, Amire Matbaası, 1834.

TDK: Türk Dil Kurumu

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Sesliler

آَ اَ ; اِ اِ	: ā	اَ اَ ; اِ اِ	: e, a
اِ اِ	: ī	اِ اِ ; اِ اِ	: i, l
اِ اِ	: ū, ō	اِ اِ ; اِ اِ	: u, ü, o, ö

Sessizler

ء	: '	ض	: z, d
ب	: b	ط	: t
پ	: p	ظ	: z
ت	: t	ع	: 'c
ث	: s	غ	: g
ج	: c	ف	: f
ح	: ç	ق	: k
ح	: h	ك	: k, ñ
خ	: h	ل	: l
د	: d	م	: m
ذ	: z	ن	: n
ر	: r	و	: v
ز	: z	ه	: h
ژ	: j	ی	: y
س	: s		
ش	: ş		
ص	: ş		

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT	II
KİŞİSEL KABUL / AÇIKLAMA	III
ÖN SÖZ.....	VI
KISALTMALAR	IV
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ	V
İÇİNDEKİLER	VIII
0. GİRİŞ	1
1. SÛDÎ ŞERHİNDE GEÇEN KLASİK TÜRK ŞİİRİYLE İLGİLİ KAVRAMLARIN MODERN KAYNAKLARLA MUKAYESESİ.....	5
1. 1. Gökyüzü ile İlgili Kavramlar	6
1. 2. İçki ve İçkiyle İlgili Kavramlar	10
1. 3. Sevgili ve Sevgiliye Ait Kavramlar.....	12
1. 4. Kıymetli Taşlar.....	17
1. 5. Hayvan İsimleri	18
1. 6. Çiçekler.....	21
1. 7. Özel İsimler.....	23
1. 8. Aşk ve Aşık İle İlgili Kavramlar	25
1. 9. Musiki Aletleri.....	26
1. 10. Şehirler.....	26
2. Sûdî Şerhi (2. Cilt) Sözlüğü	28
3. Sonuç	113
Kaynaklar.....	114
Özgeçmiş	119

GİRİŞ

Sûdî-i Bosnavî* *Şerh-i Divân-ı Hâfiz* adlı eserini oluştururken Hâfiz'in Divân'ındaki beyitleri belirli bir sistem dahilinde şerh etmiştir. İlk olarak beytin Farsça orjinalini vermiş, sonra beyitte geçen kelime ve tamlamaların genellikle gramer yapısı ve sözlük anlamları hakkında bilgi vermiştir. Tamlamaların çeşitlerini belirtmeye özen göstermiştir. Fiillerin hangi zamanda bulduklarını, eklerini ve Arapça olanların tekil ve çoğul şekillerini veren Sûdî kelimeleri gramer ve anlam yönünden inceledikten sonra beyti "mahsûl-i beyt" ibaresiyle açıklamaya başlar. Şarih beyitleri açıklarken cümleleri birbirine "amma" ve "ki" gibi bağlaçlarla bağlar. Dolayısıyla Sûdî'nin ifadelerinde yer yer uzun cümleler dikkati çekmektedir.

Sûdî'nin eseri dilin kullanımı açısından da önem arz etmektedir. Sûdî'nin ifade şeklinde bazı kelimeleri açıklarken bunları günümüz Türkçe'sinde pek kullanılmayan bir şekilde ele aldığı görülür. Meselâ Sûdî, şerhinde nazar değmesi anlamına gelen kötü ve kem göz ifadesinin yerine "yaramaz göz" tabirini kullanmıştır. Sûdî parıltı anlamına gelen şa'saa kelimesini "gölgenin yufkası yani koyu olmayan gölge" olarak açıklar. Bir diğer örnekte de yağmur çisintisi yani hafifçe yağın yağmur için "hurda yağın yağmur" ifadesini kullanır. Sözlüklerde yırtık, yırtılmış anlamına gelen "derîde" sözcüğü için yırtlaz ; "okumak, söylemek ve çağırma" anlamlarına gelen "hân" ve "serâ" sözcükleri için ırlamak karşılığı verilmiştir.

Sûdî, şerhinde bazı kelimelerin yapısı hakkında da bilgi vermektedir. Meselâ *bîmâr* kelimesinin aslında bîm-âr şeklinde olduğunu, "ârîden"den bîm getirici yani korku getirici anlamında kullanıldığını söyler. Hastada da ölmek korkusu olduğundan bîmâr doğrudan hasta anlamıyla kullanılmıştır. Buna benzer bir örnek *gırfîtar* sözcüğünde de görülür. Sözcüğün aslı girift-âr'dır. Kelime tutkun, tutsak ve müptelâ anlamlarında kullanılmıştır.

* Sûdî'nin *Şerh-i Divân-ı Hâfiz*'in I. cildinde Adnan Şimşek tarafından "Sûdî'nin Hayatı ve Eserleri" hakkında bilgi verilmiştir.

Sûdî kelimeleri açıklarken bunların sadece sözlük anlamlarıyla yetinmemiş kelimelerin zaman içinde yüklendikleri diğer anlamları da vermiştir. Meselâ "arûs" edebiyatımızda gelin anlamında kullanılır. Bu sözcük süs, ziynet ve güzellik gibi gelinle ilişkili kelimelerle birlikte kullanılır. Sûdî 16. yüzyılda arûs kelimesini gerdeğe girmeyen erkek ve kadın anlamında açıklamıştır. Sûdî'de arûs sadece kadını (gelini) değil erkeği de temsil etmektedir. İkinci bir örneğe baktığımızda "reh" yol anlamındadır. Sûdî reh sözcüğünü ise makam ve perde anlamında açıklamıştır. Başka bir örnekte şarih, ayak anlamına gelen "kadem" sözcüğüne devlet anlamını vermiştir. Sûdî "hâk" sözcüğünün mecaz-ı mürsel yoluyla kabir ve makber anlamlarını taşıdığını belirtmiştir. "Mukarnes" sözcüğüne kubbe anlamının dışında, felek anlamını vermiştir. "Mülk" sözcüğünü dünya, "arûs-ı hâver"i güneş, "dâm-ı mugan"ı da felek anlamıyla açıklamıştır.

Sûdî şerhinde "keştî" yi ve "hûrşîd"i kadeh anlamında, "halka-i cünûn"u meyhâne, "gül-âb"ı bâde, "rez"i şarap, "şarab"ı ise kıymet ve değer anlamında kullanılmıştır.

Sûdî "gül", "harîf", "tâir-i Kudsî", "nazar-bâz" ve "Türkân"ı; canan, sevgili, mahbûb anlamlarında kullanmış, "Ka'be"yi cananın sokağı, "şeker"i bûse, "pertev"i cananın yüzündeki nur, "akîk"i ise leb-i canan ve kanlı yaş anlamıyla açıklamıştır.

Şarih "hezâr" sözcüğünü bülbül dışındaki bütün kuşlar için kullanırken, bülbül için; murg, murg-ı çemen, murg-ı seher, murg-ı şeb-hûn, murg-ı subh ve subh-hân kavramlarını kullanmıştır. "Semen" sözcüğünü açıklarken semene ak gül anlamını vermiştir. "Süsen"i ise yeşil yaprakları ve çiçeği olan deh-zebân otu olarak açıklar. Sûdî Kemal Paşazâde'nin:

"Zanbak bugün omzuna seccâdesini alır."

dizesini de göz önünde bulundurarak süsene; zanbağa ve çiçeklerine mail olduğu için seccâde demiştir. Süseni seccâdesi omzunda bir zâhide benzetmek meşhur olmuştur.

Şerhten edindiğimiz ve yaygın olarak kullanılmayan bir anlam da "evc-i keh-keşân"a verilen manadır. Bu sözcük Türkçe'de hacılar yolu ve saman uğrusu anlamında kullanılmaktadır.

Sûdî şerhinde bazı kavramlarla ilgili nispeten ayrıntılı açıklamalarda bulunmuştur. Örneğin la'l kelimesiyle ilgili olarak la'lin madenden ilk çıktığında bilinen renkte olmadığını ve rengini kazansın diye taze ciğer içine konulduğunu açıklar.¹ Hâfız'ın "Be-hûn ciger şüd" sözleri de bu açıklamayı kuvvetlendirir. Hâfız'ın bir beytinde la'l ile ilgili mealen "Taş sabr makamında la'l olur." ifadesi darb-ı mesel hükmüne geçmiştir. Taş zamanın geçmesiyle adi taş iken la'l ismiyle anılır. Hâfız taşın la'l olabilmesi için: "Evet olur, ama hûn-ı cigerle olur. Yani bir kişinin hali muntazam olmaya nice zaman sabır ister, sabır ise acıdır." açıklamasını yapmıştır. Sûdî yakutun da kanda ve ciğerde terbiye edilerek kırmızı rengi aldığını belirtir. Ayrıca Sûdî'den akîk taşının madenden bal mumu gibi yumuşak bir şekilde çıkarıldığını, daha sonra bazı ilaçlarla kaynatılarak akîk kıvamının oluşturulduğunu öğrenmekteyiz.

Şârih "peymâne"ye kalıp anlamını verir. Âdem peygamber yaratılacağı zaman onun toprağı ve balçığı o kalıpta yoğrulmuştur. Sûdî şerhinde belirtildiğine göre Allah ilk insan Âdem'i yaratacağı zaman meleklere toprağın her çeşidinden birer parça getirmelerini, ak toprak, kızıl toprak ve sarı toprağı birleştirerek peymâneye doldurmalarını ve yoğurmalarını emretmiş. Sûdî'ye göre işte bu yüzden insanların bazısı ak, bazısı kara bazısı da buğday renklidir.

Sûdî şerhinde Türklere ve Acemlere ait folklorik bilgi bulmak da mümkündür. Meselâ Acem padişahları bir kişiye memuriyet verdiğinde bu kişinin evinin damında kûs denilen davul çalınmış. Türklere ise memuriyet verilen kişinin kapısında davul ve zurna çalınır.

Verdiğimiz örneklerde de görüldüğü üzere Hafız'ın şiirlerindeki kelime ve kavramlar Sûdî'de yaygın anlamlarının dışında yeni manalar kazanmıştır. Sûdî Hafız'ın kelimelere ihâm, kinaye, teşbih yolu ile verdiği anlamları tespit etmiştir.

¹ La'le ilgili bu bilgi Ahmet Atilla Şentürk'ün *Necâti Beğ'in Sultan Beyazıt Methiyesi* adlı eserinde de kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SÛDÎ ŞERHİNDE GEÇEN KAVRAMLARIN TASNİFİ VE MODERN KAYNAKLARLA MUKAYESESİ

1. 1. GÖKYÜZÜ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

âyîne, aynadır. Aynanın bir süs malzemesi oluşu edebiyatta sıkça kullanılmasına sebep olmuştur. *Mazmunlar ve İzahı*'nda da belirtildiği gibi âyînenin Türkçe'si gözgü, Arapça'sı mir'attır. "Edebiyatımızda ise parlak, mücellâ, satih ve yassı; tecellî, mahalli, vasıta anlamlarında kullanılmıştır."² Bu kelime Sûdî şerhine göre güneş anlamını da taşımaktadır.

cevzâ, sözlüklerde cevzâ ikizler burcudur.³ "Mayıs ayının 21. günü güneş bu burca girer. Aslında cevzâ sırtı beyaz kara koyunlara denir. Mînyatürlerde bu burcun rumuzu belinde ok bulunan, elinde yay tutan bir adamın koyun üzerine binmiş hali olarak tasvir edilir. İkizlerin mizâcı havai olup kuru ve karanlıktır."⁴

Sûdî şerhinde cevzâ bir burçtur. Feleğin birinin ismidir. Lûgatta ecvezin müennesidir. Ecvez ortası ak koçtur. Eğer koyunun ortası ak olursa cevzâ kullanılır. Cevzâ burcu belden yukarısı iki gövdeli insandır. Bu sebeple Araplar "zü'l-cesedeyn", Acem ise "dü-peyker" tâbirlerini kullanır. Burçlar kevkebin görünümünden ibarettir. Örneğin bir kevkebi kuzuya benzetip burc-ı hamel, bir diğerini de öküze benzetip burc-ı sevr tamlamaları kullanılmıştır. Cevzâ iki gövdelidir. Üstüne hamâyil almış insana benzer.

evc-i keh-keşân, keh-keşân üstüdür. Keh-keşân gökyüzünde bir heyettir. Sûdî şerhine göre; buna Türkçe'de hacılar yolu ve saman uğrusu denilmektedir.

fitne-i devr-i kamer, Kamer devrine mensup fitne demektir. Kamer devrinde yaşayan insanların ömürleri ve yaşları uzun olur.

² Ahmet Talat Onay (2000), *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Hz. Cemal Kurnaz, Akçağ yay. ,Ankara, s.103.

³ İskender Pala(2003) , *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, L.M yay. , İstanbul , s. 101.

Ferit Devellioğlu(1997) , *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ak yay. , Ankara , s.138.

⁴ Pala 2003: 101.

hüsrev-i hâver, maşrik padişahıdır. Sûdî şerhinde güneş anlamını taşımaktadır. Şerhte güneş için kullanılan diğer ifadeler çerâğ-ı subh ve arûs-ı hâverdir.

jengâr, pas, küf, jeng anlamındadır. Sûdî şerhinde jengî renkli bir nesnedir. Bakırdan ve üzümünden oluştururlar. Zahmeti çoktur fakat faydalıdır. Lacivert gibi teşbîh yoluyla felek anlamıyla da kullanılmıştır.

mâh, sözlüklerdeki anlamı aydır. Sûdî şerhinde fasl-ı bahâr anlamını taşımaktadır.

mînâ, *Divân Şiiri Sözlüğü*'nde: “Şarap şişesi, cam, şişe, billur, mine anlamlarında kullanılır. ‘Kasr-ı mînâ’ gökkubbe anlamına gelir. Kuyumcuların gümüşe vurdukları sırçaya da mînâ denir. Bu sırça lacivert veya yeşil renkli olur.”⁵ Sûdî şerhinde mînâ yeşil ve gök sırça anlamını taşır. Aslında kullandığı anlam felektir. Yeşil sırçayı kadeh anlamıyla da kullanmıştır.

Mirrih, *Divân Şiiri Sözlüğü*'nde Merih, Mars, Behram anlamlarıyla da kullanılır. Yıldız ilminde gezegenler önemli yer tutarlar. “Merih ise nahs-ı asgar (küçük uğursuzluk) olarak kabul edilir. Yıldızların burçlar üzerindeki etkisinden dolayı Mirrih aşırı derecede ateşli ve kurudur. Neşe, yiğitlik, kızgınlık, sefahat, kuvvet, savaş, hıyanet, gazap gibi özellikler Mirrih'e aittir. Feleğin başkomutanı mesabesinde dir. Elinde bir kılıç veya hançer ile tasvir edilir. Yunan mitolojisinde savaş tanrısı olarak bilinir. Burçlar içerisinde yıldızı Merih olanlar; kuvvetli, öfkeli, sert ve cüretkâr olurlar. Kararlı ve girişken olmalarının yanında sürekli kavgacılarıdır. Beşinci felek Merih'in etkisi altındadır. Kendisi de o gökte bulunur. Cumartesi gecesi ve salı gündüzlerine hâkimdir. Kırmızı renk Merih'e aittir.”⁶

Mazmunlar ve İzahı'nda: “Yedi seyyâr yıldızdan biridir. Nücum ilmine göre yeri beşinci göktedir. Farisi'de adı Behramdır. İran esâtirine göre her şemsi ayın yirminci gününde işleri yoluna koymaya memur bir peridir

.Bizim edebiyatımızda harp ilâhıdır. Eski kimyâda demir ve bakıra işaret eder.

⁵ Pala 2003: 334.

⁶ Pala 2003: 336.

⁷ Onay 2000: 329.

Müneccimlere göre harp, neşât, şecâat, hiddet, senâhat, kuvvet, cinâyet, kabahat, azap, inat ve riyâ evsâfindandır. Mirrih'in mensupları sebâtlı ve müteşebbis insanlardır. Daima mücadelecidirler.”⁷

Sûdî şerhinde de Mirrih silahşördür. Erbâb-ı harb anlamıyla da kullanılmıştır. Silah ehlidir. Tasvirlerde elinde kılıcı olan bir silahşör olarak anlatılır.

mukarnes, Sûdî şerhinde, felek anlamıyla vermiştir. Aslında mukarnesin cami kapılarında, minarelerin şerefelerinde ve mihrâplarında, lale ve top şeklinde işlenmiş taştan süslere denildiğini de belirtir.

Müşterî, *Divan Şiiri Sözlüğü*'nde Mars, Bircis, Jüpiter, Hürmüz, Erendiz, Sakıt anlamlarını da taşımaktadır. “Altıncı felekte bir gezegendir. Bu yıldızın etkisi altında doğanlar terbiyeli, utangaç, iyi, yumuşak huylu, alçak gönüllü, cömert olurlar. Düzgün ve güzel söz söylerler.” Feleğin kadısı ve hâtibidir. “Sa'd-ı ekber (büyük kutluluk) olarak kabul görmüştür. Pazartesi gecesini ile perşembe gündüzlerine hâkimdir. Mavi renk Müşterî yıldızına aittir. Mirrih ve Ay dost yıldızları; Zühre ile Utârid düşman yıldızlarıdır. Methiyelerde bahsedilen kişiler düşüncelerindeki ve işlerindeki isabetten dolayı Müşterî yıldızına benzetilmiştir.”⁸

Mazmunlar ve İzahı'nda Müşterî yedi seyyâr yıldızdan biridir. Bircis diye de anılır. Eski müneccimler tarafından bu yıldız Kâdî-i felek, Sa'd-ı ekber denirdi. “Yeri altıncı kat göktür. Telâkkiye göre, din, ilim, hilm, haya, tevâzu, kerem, akıl, talâkat ve fesâhat evsâfindandır. Bu yıldız doğarken ana rahmine düşen çocuğa yıldızın bu vasıfları intikâl eder. Bu yıldızın tesirindeki insanlar beliğ, natûk, talihli, cesur, kerim ve zarif olurlar. Kimyâcılarca adı tunçtur.”⁹

Sûdî Müşterî yıldızını ulemâ yıldızı olarak da kullanır. Altıncı felekte bir gezegendir. Sûdî şerhinde Müşterî alimlerin ve şeyhlerin yıldızdır.

Nâhîd, Zühre yıldızdır. Sâzendeler ona mensuptur.

perde, *Divân Şiiri Sözlüğü*'nde bir musikî parçasını meydana getiren seslerden her biri anlamındadır. Sûdî şerhinde felek anlamını taşımaktadır. Perde Allah'ın kapısıdır. Feleği ve anâsırı korur.

⁸ Pala 2003: 357.

⁹ Onay 2000: 341.

Simâk-ı râmih, Sûdî şerhinde bir yıldızdır. Simâk ikidir. Birine simâk-ı râmih, diğerine simâk-ı a'zel denir. Simâk-ı râmih bir atlıya benzetilmiştir. Önünde bir yıldız, elinde ise mızrağı vardır. -Simâk-ı a'zel ise elinde mızrağı olmayan yıldızdır.

Utârid, *Divân Şiiri Sözlüğü*'nde Merkür gezegenidir. "Utârid'in hâkim olduğu burçta doğanlar anlayışlı, zeki ve kurnaz olurlar. Bu yıldız Pazar gecesi ile Çarşamba gündüzünde etkili olur. Feleğin kâtibidir. İkinci felekte yer alır. Güzel söz ve yazı ile sanatkarlığın sembolüdür. Debîr-i felek de denir. Kâtip ve yazarların pîri sayılır. Hile ve yalancılık onun özellikleri arasındadır. Neşeli, hassas, çalışkan kişiler Utârid'in etkisindedir."¹⁰

Divân Edebiyatı'nda: "Mümteziç ad ile mâruf olan Utârid'in tabiatı, münferit bulunduğu halde itidal üzre bârit ve yâbistir. Müzekker-i neharîdir. Edebiyatta (debîr-i felek), (münşi-i çerh) gibi tâbirler Utâriden kinayedir. Karışık renkler Utârid'e aittir. Utârid'in dostu Kamer, düşmanları da Şems ile Zühre'dir"¹¹

Mazmunlar ve İzahı'nda Utârid güneşe yakın bir seyyâredir. Şiirin, nutkun, musâhabenin ve kitâbetin pîri sayılır. "Eskiden birinin kitâbet kuvveti anlatılırken: 'Onun kalemi, Utârid-rakamı' gibi tabirler kullanılmış. Bizde şiir ve inşânın timsâlidir. Yunan mitolojisinde Merkür mukabilidir. Ehl-i tencîme göre tabiatı yâbis ve bâridir. Diğer yıldızlarla imtizâc eder. İbrahim Hakkı'nın *Mârifetnâme*'sine göre: 'Edeb, kıyâset, fehm ve firâset, ehl ü dirâyet, nutk u belâgat nakş u kitâbet, hesâb, zekâ, dikkat, hüner, sanat, hile ve hıyânet' mahsûsâtındandır."¹²

Sûdî şerhinde de Utârid kâtipler anlamında kullanılmıştır. "Ol cihetten kâtipleri Utârid'e inşâyı isnâd eyledi. Utârid feleğin kâtibidir.

Zühre, *Divân Şiiri Sözlüğü*'nde, Nâhîd, Çobanyıldızı, Venüs anlamlarını da taşımaktadır. "Bu yıldızın tesiri altındaki burçlarda doğanlar güzel, zarif, zevk sahibi, zeki, maharetli, sanatkar olurlar. Fazlaca duygusaldırlar. Üçüncü felek Zühre'ye aittir. Cuma günü ve salı gecesi onun tesirindedir. Yeşil ve parlak renkler Zühre'ye aittir. Feleğin sâzendesi olarak bilinir. Efsâneye göre Zühre İranlı çok şüh ve güzel bir kadın imiş. Hârût ve Mârût adlı meleklerden göğe yükselmenin yolunu öğrenerek,

¹⁰ Pala 2003: 479.

¹¹ Agâh Sırrı Levend (1984) , *Divân Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun kitabevi, İstanbul, s.203.

¹² Onay 2000: 449.

gökyüzüne yükselmiştir. Yunan mitolojisine göre aşk ve müzik tanrıçası Afrodit veya Venüs Zühredir. Gök ile gündüzün kızıdır.”¹³

Mazmunlar ve İzahı'nda ise Zühre arz'a yakındır. “Nücûm ilmine göre yeri üçüncü gök olan bir seyyâredir. Fecirden biraz evvel cenûb-ı şarkı tarafından ve gurûbdan sonra cenûb semtinde görünür. Kervankıran, Çobanyıldızı gibi isimleri vardır. Edebiyatta bir ismi de Nâhid'dir. Aşk ve musikî ilâhi makamındadır. İlm-i tencîme göre tabiatı itidâl üzre bârid ve râtibdir. Yeşil renk bu yıldıza mensuptur.” Kimyâda adı kalaydır. “Utârid ve Zühal dostları; Güneş, Ay ve Mirrih düşmanlarıdır. Yunan mitolojisinde Afrodit, Romalılarca Venüs mukâbidir. Şark mitolojisine göre Hârût ve Mârût'u baştan çıkararak ve sonra yıldız olan fettân kadın Zühre'dir.”¹⁴

Divân Edebiyatı'nda ise Zühre: “Müennes-i leylidir. Bu yıldızın bakmak kalbe sevinç vermiştir. Bu seyyâreye mensup olanlar: güzel, zarif sevdaya meyyal ve sanatkar olurlar. Şems'i, seyyâreler arasında (sultân-ı cihân) addeden eski müneccimler, diğer seyyârelere, o sultânın maiyetinde birer hizmet izafe etmişlerdir. Buna nazaran Kamer bu sultanın veziri, Zühre çalgıcısı, Müşteri kadısı, Utârit katibi, Zühal hazinedarı, Mirrih de seraskeri itibar edilmiştir.”¹⁵

Sûdî şerhinde Zühre yıldız feleğin sâzendesidir. Sâzendeler ona mensuptur. Onu tasvîr ederken bir çengi kız şeklinde ele alır.

1. 2. İÇKİ VE İÇKİYLE İLGİLİ KAVRAMLAR

âb-ı 'ineb, üzüm suyu anlamındadır. Sûdî şerhinde mecâz-ı mürsel yoluyla bu tamlamaya şarap anlamı verilmiştir. Şerhte şarap için kullanılan diğer ifadeler rez, âb-ı âteş-gûn ve âb-ı tarab-nâktır.

câm-ı 'adl, bir kadeh çeşididir. Herkese onunla bâde sunulur. O kadehin bir sınırı vardır. Kadeh bu sınırından fazla doldurursa kadeh içindeki yere dökülür. Kadeh eksik doldurulduğunda böyle bir durum gerçekleşmez.

¹³ Pala 2003: 507.

¹⁴ Onay 2000: 471.

¹⁵ Levend 1984: 204.

dellâle, sözlükte¹⁶ bir kadınla bir erkek veya bir erkekle bir kadın arasında aracılık eden kadındır. Sûdî şerhinde dellâle; meşşâta, pezevenk ve zimâm anlamlarını taşımaktadır. Fakat beyitte kullanılan anlam mecâzi mana ile hamrdır.

duhter-i rez, asma kızı anlamındadır. Sûdî şerhinde şarap ve bâde anlamlarını da taşımaktadır.

gül-âb, gül suyudur. Sûdî şerhinde bu sözcüğe bâde anlamı da verilmiştir.

halka-i cünûn, Sûdî şerhinde meclîs-i meyhânedir. Meyhâne anlamıyla kullanılmıştır.

hâm, ihâm yoluyla kaynamamış şaraptır.

harîf, meslektaş, sanat arkadaşı, teklifsiz dost anlamlarına gelir. Bu kelime Sûdî şerhine göre bâde-nûş ve bâde musâhibi anlamlarını da taşımaktadır.

humâr, *Divân Şiiri Sözlüğü*'nde içki içildikten sonra ayrılma esnasında hissedilen baş ağrısı ve sersemliktir. Sûdî şerhinde ise rintlerin huzursuzluğu ve rintlerin gücenmesidir.

hûrşîd, güneştir. Sûdî şerhinde teşbîh yoluyla kadeh anlamındadır.

kef, Sözlükte avuç, elin iç tarafı ve ayağın altıdır.¹⁷ Şârihimiz bunu ayaklı şarap kadehi ve sürahi ayağı anlamında kullanmıştır.

keşîf, gemidir. Bu kelime Sûdî şerhine göre kadeh anlamını taşımaktadır.

mey-hâne, *Divân Şiiri Sözlüğü*'nde içki içilen yer, harâbât, Mazmunlar ve İzâhı'nda meygede, humhâne, hâne-i hammâr, der-i mugan, sahn-ı harâbât anlamlarında kullanır. Sûdî şerhinde ise mey-hâne ; der-i aşk ve muhabbet-i zikr-i mahal anlamlarında kullanılmıştır.

mey-i la'l, la'l *Divân Şiiri Sözlüğü*'nde kırmızı ve değerli bir süs taşıdır. Mazmunlar ve İzâhı'nda "yakut gibi kırmızı ve kıymetli bir nevi cevherdir."¹⁸ Sûdî şerhinde ise la'l mey lafzıyla izâfet yapılarak, kırmızı şarap anlamıyla verilmiştir.

nebîz, arpadan ve hurmadan yapılan içki çeşididir. Sûdî şerhinde hurmanın, incirin ve kuru üzümün suyun içinde ekşitilerek oluşturduğu hamr yerine yani şarap

¹⁶ Devellioğlu 1997: 173.

Osmanlıca-Türkçe Lugat (1997),Komisyon, Hisar yay., İstanbul , s.170.

¹⁷ Komisyon 1997 : 438.

¹⁸ Onay 2000: 311.

yerine kullanılmıştır.

peymâne, *Divân Şiiri Sözlüğü*'nde, *Mazmunlar ve İzahı*'nda büyük kadeh, ölçek anlamındadır. Sûdî şerhinde de ölçek ve kalıp anlamını taşımaktadır. Sûdî peymâneyi şu şekilde açıklar. İlk insan olan Âdem'in toprağının yoğrulduğu kalıptır. Şerhte belirtildiğine göre Allah Âdem peygamberi yaratacağı zaman meleklerle toprağın çeşitlerinden birer parça getirmelerini ak toprak, kızıl toprak ve sarı toprağı karıştırıp peymâneye doldurmalarını ve yoğurmalarını emretmiştir. Sûdî'ye göre işte bu yüzden insanların bazısı ak, bazısı kara, bazısı buğday renklidir." Şârihimiz anlaşılacağı üzere peymâneyi kalıp anlamında kullanmıştır.

ratl, ritl, *Divân Şiiri Sözlüğü*'nde ratl litreye yaklaşan bir sıvı ölçeğidir. *Mazmunlar ve İzahı*'nda bir nevi tartı veya ölçek, büyük okkalık kadehtir. Sûdî şerhinde ritl yarım batmandır.

rez, asma, bağ kütüğü anlamındadır. Bu kelime Sûdî şerhinde şarap anlamıyla verilmiştir.

sahba, kızıl şarap

selâse-i gusâle, İçkici katında, yemekten sonra devamlı olarak alınan üç kadeh şaraptır. Midedeki fazla yemeği ve ekşime halini geçirmek için içilir.

sıla, sabah vaktinde içilen şaraptır.

şarâb, *Divân Şiiri Sözlüğü*'nde içilecek şey, bâde, *Mazmunlar ve İzahı*'nda "tahammür etmiş, içeni sarhoş eden üzüm suyudur. Türkçe'de süci ve çakır denir."¹⁹ Sûdî şerhinde bu kelime bahâ ve değer anlamıyla da kullanılmıştır.

şarâb-hâne, meyhâne

şarâb-ı hanegî, evde sıkılan şarap

tarab-ı âşiyân, mezeci

¹⁹ Onay 2001: 415.

1. 3. SEVGİLİ VE SEVGİLİYE AİT KAVRAMLAR

âb-ı revân, akarsudur. Sûdî şerhinde teşbîh yoluyla gözyaşı anlamını taşımaktadır.

âhû, ceylandır. *Divân Şiiri Sözlüğü*'nde: "Ceylan; güzel gözlü, güzel kokulu ve ürkek olduğu için sevgiliye benzetilmiştir. Gözlerinin iri ve gayet siyah oluşu sevgilinin, gözünü hatırlatır."²⁰

Burhân-ı Katı'da âhû, istiâre yoluyla sevgilinin gözü ve sevgili olarak kullanılmıştır. Sûdî şerhinde ise âhû mahbûb anlamında verilmiştir.

cemâl, *Divân Şiiri Sözlüğü*'nde yüz güzelliği ve Allah'ın lütfudur. Sûdî şerhinde her güzellik yüzde zâhir olduğundan doğrudan yüze cemâl denilmiştir.

cilve, güzellere yakışır şekilde duruş, davranış, tecellî, görünme manasındadır. Sûdî, cilveyi şu şekilde açıklamıştır: "Cilve, lugât-ı Arab'da gelinin yüzüne aşikâre bakmaya denir." Yani evlenecek kız süslenir. Düğün halkına kendisini yüzünü açarak seyrettirir. Onun bu hareketi cilvedir. Arab'lara mahsus bir âdettir. Osmanlılar, Arapları fethetmeden önce bu gelenek onlarda da varmış. Sonra yasak getirildiği için onlar geleneği gizli sürdürmüşler. Şu an bu gelenek Mısır'dan başka yerde yaşamamaktadır. Mısırlılarda da bu gelenek gizli devam etmektedir.

çeşm, gözdür. *Divân Şiiri Sözlüğü*'nde: "Divân edebiyatında en çok kullanılan güzellik unsurlarındandır. Sevgiliye ait bütün özellikleri üzerinde taşır. Zâlimlik, lakaytlık, gülmek, nazlanmak, alay etmek gözün davranış biçimidir. Şehlâlık, mahmurluk, öfke onun sıfatlarıdır. Renk olarak da siyah veya elâdır. Sevgili aşık üzerinde gözleriyle çok etkilidir."²¹ Sûdî şerhinde bu kelime ümit anlamını da taşımaktadır.

çeşm-i derîde, derîde sözlükte yırtık, yırtılmış anlamına gelmektedir. Sûdî derîdeyi çeşm kelimesiyle tamlama yapmış ve yırtlaz gözlü anlamında kullanmıştır.

dâğ, siyah zülfür. Zülfün siyahlığına nispet olarak kullanılmıştır.

²⁰ Pala 2003: 24.

²¹ Pala 2003: 110, 111.

gamze, *Divân Şiiri Sözlüğü*'nde süzgün bakış, sevgilinin süzgün veya manalı yan bakışı anlamındadır. Sûdî şerhinde gamze, gözün ve kaşın birlikte meydana getirdiği harekettir.

girişme, Sözlüklerde naz, işve, mahbûbun çeşm ve ebrû ile imâ ve işaretidir.²² Sûdî şerhinde naz ve şîve anlamındadır.

gîsû-yı çeng, gîsû, omuza dökülen saç ve kaküldür. Sûdî şerhinde çeng ile tamlama yapmış ve çengin tepesinde olan ibrişim saçak anlamında kullanmıştır. Başka bir beyitte ise gîsû örülmüş saç anlamını taşımaktadır.

gül, canan

gülâle, *Mazmunlar ve İzahı*'nda: "Yaş iken örülüp, kuruyunca zincir şeklini alan büklüm büklüm ve lüle lüle saçtır. Arapçası mucaaddır"²³ Sûdî'de de gülâle yaşken örülen, sonra taranan sevgilinin saçıdır. Fakat Sûdî'de: "Nesîm gülün başında gülâle-i sünbül şikest eder. Bunları tahkîr eder, itibâr eylemez." Çünkü cananın buy-ı gülâlesi varken sünbül ve gülün kokusuna itibâr edilmez. Sûdî gülâlenin kokusunu gülün ve sünbülün kokusundan daha yeğ tutar.

hokka-i nûş, ağız

Hâtem-i Cemşîd, dehân-ı canan olarak kullanılmıştır. Cananın ağızından mübarek sözler ve kelimeler çıkar.

harîf, meslektaş, sanat arkadaşı, teklifsiz dost anlamındadır. Sûdî şerhinde bu kelimeye canan ve nigar anlamlarını da yüklemiştir.

işve, gönül aldamak

ka'be, kûy-ı canan

kemân, ebrû-yı yâr yani sevgilinin kaşı anlamındadır.

kemân-keş, câdı, çeşm-i canan anlamında kullanılmıştır.

kemer, kuşak anlamındadır. Sûdî şerhinde kullanıldığı anlam sevgilinin belidir.

keş, *Burhân-ı Katı*'da hûb ve hoş manasındadır. Ayrıca çekici, çeken anlamı

²² Devellioğlu 1997: 291.

Mütercim Asım Efendi(2000) , *Burhân-ı Katı*,Hz. Mürsel Öztürk ,Derya Örs , TDK ,Ankara, s.450.

²³ Onay 2000: 222.

da vardır. Bu kelime Sûdî şerhinde güzel ve nazlı anlamında açıklanmıştır.

leb, dudaktır. *Divân Şiiri Sözlüğü*'nde: "Divân şiirinde en fazla üzerinde durulan güzellik unsurlarındandır. Görünüşündeki güzellik, renk, darlık, yuvarlaklık, kenarındaki ben, ayva tüyleriyle çevrili oluşu, konuşma ve söz yönleriyle dudak Divân şiirinin vazgeçemediği bir güzellik ögesidir. Canın son sıkış noktası dudak olduğu için can ile yakından ilgilidir. Dudak pek çok yönüyle teşbîh ve mecâzlara konu olmuştur: Renk ve şekil yönünden şarap, kadeh, saki, meze ve meyhane gibi."²⁴

Sûdî şerhinde ise leb bu anlamları içermekle birlikte la'l ve kenar anlamlarında da kullanılmıştır

lu'bet, kukladır. Sûdî şerhinde bu kelime mahbûb anlamını taşımaktadır.

mahbûb, sevgili , sevilen, sevilmiş, erkek sevgili anlamındadır. Sûdî şerhinde bu kelime ay yüzlü güzel anlamında kullanılmıştır. Başka bir beyitte ise Sûdî mahbûbda olması gereken özelliği: "Mahbûblardan murâd ândır, endâm değildir" biçiminde açıklamıştır. Zira Necâtî'nin beytini göz önünde bulundurmıştır. Necâtî beytinde: "Beyt-i dilberde murâd ân olur, endâm değildir." diyerek dilberde olması gereken vasfı açıklamıştır.

nakş-ı leb, sûret ve şekil

nâz, *Burhân-ı Katı*'da: "Nev-hiz, nev-rüste anlamındadır. Yeni yetişmiş anlamını ifade eder. Mahbûbun âşık-ı bî-çâreye eylediği şîve ve istiğnâya da naz denir. Nâz aynı zamanda çam ağacının da ismidir."²⁵ Sûdî şerhinde bu kelime fahr anlamındadır.

perçem, *Mazmunlar ve İzâhı*'nda: "Alnın üstündeki uzun saçlardır. Halk tepede bırakılan bir tutam saça perçem der."²⁶ Sûdî perçemi kullanırken perçem-i tuğ olarak kullanmıştır.

pertev, *Burhân-ı Katı*'da aydın, ziyâ ve fûrûğ anlamlarındadır. Bu kelime Sûdî şerhinde cananın yüzündeki nur anlamını taşımaktadır.

pîrân, dilberler

²⁴ Pala 2003: 297.

²⁵ Mütercim Asım Efendi 2000: 544-545.

²⁶ Onay 2000: 365.

piste, fıstıktır. Bu kelime Sûdî şerhinde teşbih yoluyla dehân anlamını içermektedir.

sanevber, *Divân Şiiri Sözlüğü*'nde: "Çam fıstığı ağacıdır. Servi ve şimşâd cinsinden bir ağaç olup sevgilinin boyu yerine kullanılır."²⁷ Sûdî de sanevberi serv anlamında kullanmıştır.

seher, tan yerinin ağarmasından biraz evvelki zamandır. Sûdî şerhinde ise subh, bahar ve visâl anlamlarını da taşımaktadır.

ser, şerhte sevda ve cihet anlamları verilmiştir.

sevâd-ı dîde, gözün karasıdır. Sûdî bunu göz bebeğinden ibaret almıştır.

siyâh, Sûdî şerhinde zülûf olarak kullanmıştır. Siyah rengi, halifeler ve sultanlar tarafından bazı memleketlere atf edilmiştir. Örneğin Harun Reşit siyah rengini Mısır'a hakim kılmıştır.

şâhîd-bâz, nazar-bâz, dost ve mahebûb anlamındadır.

şeb, gecedir. *Divân Şiiri Sözlüğü*'nde: "Divân şiiinde daha çok rûz ile birlikte kullanılır. Sevgilinin yanakları rûz, saçları ise şebdir. Gece için 'karanlık' sıfatı kullanılır. Sevdalar geceleyin artar. Aşık geceleri sevgilisini düşünüp derlenir."²⁸

Sûdî şerhinde bu kelimeyi zülûf anlamıyla da kullanır. Başka bir beytinde ise şeb, firak ve hicran anlamındadır. Sûdî'de sevgiliden ayrılma anlamına gelen bir diğer kelime de hazandır.

şehlâ, *Mazmunlar ve İzahı*'nda koyun gözlü, tatlı şaşı anlamındadır. *Burhân-ı Katı*'da: "O göze denir ki sevâdı humrete mail ola ve sevâdı göğe mail ola. O göze de denir ki koyun güzeli."²⁹ şeklinde tabir olunur. Sûdî şerhinde şehlâyı koyu elâ gözlü anlamında kullanmıştır.

şeker, bûse

şikest, bu kelime Sûdî şerhine göre ca'd anlamındadır. Yani zülfün bükümüdür.

²⁷ Pala 2003: 404.

²⁸ Pala 2003: 435.

²⁹ Mütercim Asım Efendi 2000: 719.

şûh, *Burhân-ı Kati*'da: “Kir, pas manasındadır. Bedende bulunur. Arapça'da vesah denir. Yarada ve çibanda olan çirk ve hicrâna da denir.”³⁰ Sözlükte neşeli, davranış ve hareketlerinde serbest olan, açık saçık, oynak anlamındadır.³¹ Sûdî şerhinde bu kelime mevzun ve matbu', utanmaz ve hayâsız anlamlarını taşımaktadır.

tâir-i kudsî, ıstılahta cebrâildir. Sözlükte kudse mensup tâir anlamındadır. Yani temiz kuştur. Sûdî şerhinde ise canan anlamında kullanılmıştır.

tarrar, yankesicidir. Sûdî şerhinde zülf anlamını taşımaktadır. Çünkü zülûf kesilip, kırılmaktadır.

Türkân, Türkler anlamındadır. Sûdî şerhinde ise mahbûban anlamını içermektedir.

vadi-i Eymen, Allah'ın Hazret-i Mûsâ'ya tecellî ettiği vadidir. Sûdî şerhinde kûy-ı canan anlamını vermektedir.

1. 4. KIYMETLİ TAŞLAR

akîk, *Divân Şiiri Sözlüğü*'nde: “Kırmızı renkte, kıymetli bir taştır. Edebiyatta Süheyl yıldızının tesiri ile renk kazanan akîk, bu yıldızın en parlak görüldüğü Yemen'den çıkarılmıştır. Dudak renk bakımından akîke benzetilmiştir. Leb, içinde inciler (dişler) saklayan saf akîkten bir kutucuktur. Yine aşığın gözyaşları da akîk rengindedir. Tenâsüp yoluyla çıkarıldığı yer olan Yemen ve Süheyl yıldızı ile birlikte kullanılır. Akîk bedenden akan kanları durdurur, kalbe kuvvet verir ve hafakanı giderirmiş. Göze sürme diye çekildiğinde görme melekesini arttırır, kirpikleri güzelleştirmiş.”³²

Mazmunlar ve İzahı'nda ise: “Ahcâr envaından bir asil taştır ki Yemen diyarından olur. Hicâz vilayetinde bir vadinin adıdır. Ve şol sudur ki yolunu yarıp şakk ede.” [Ahterî]

Sûdî şerhinde akîk kanlı yaş ve leb-i canan anlamlarıyla kullanılmıştır. Akîk madenden bal mumu gibi yumuşak bir şekilde çıkarılır. Sonra akîk bazı ilaçlarla

³⁰ Mütercim Asım Efendi 2000: 741.

³¹ Devellioğlu 1997: 1003.

³² Pala 2003: 24, 25.

kaynatılarak kıvamını oluşturur.

genc, fazilet ve feyz hazinesidir.

gevher, cevher manasındadır. Sûdî şerhinde Hâfız'ın eş'ârı anlamını yüklenmiştir.

güher, gevherle eş anlamda kullanılır. Sûdî şerhine göre bu kelime gözyaşı anlamını da taşımaktadır. Sûdî güheri başka bir beytinde cananın dendânları yani dişleri anlamıyla da kullanılmıştır.

la'l, *Divân Şiiri Sözlüğü*'nde: "Kırmızı ve değerli bir süs taşıdır. Yakuta benzer. Rivayete göre aslında bir ak bir taştır. Ciğer kanyla boyanıp güneşe bırakılır. Güneşin etkisiyle kırmızı renge bürünürmüş. Bunun en değerlisi Bedaşan dağlarında olurmuş, La'l-i rummânî denilen nar çiçeği rengindeki la'l de çok ünlüdür."³³ *Mazmunlar ve İzahı*'nda da la'l, yakut gibi kırmızı ve kıymetli bir nevi cevherdir.

Sûdî şerhinde bu kelime kırmızı renk olarak da kullanılmıştır. La'l meyle tamlama oluşturarak kırmızı şarap anlamını vermiştir. Sûdî, şerhinde la'lin madenden ilk çıktığında bilinen renginde olmadığını belirtir. La'l, rengini kazansın diye taze ciğer içine konulur. Hâfız'ın "be-hûn ciğer şüd" sözleri de bu açıklamayı kuvvetlendirmektedir. Hâfız'ın bir beytindeki "Taş sabr makamında la'l olur." ifadesi âlemde meşhur olmuştur. Hatta darb-ı mesel hükmüne ulaşmıştır. Taş zamanın geçmesiyle adi taş iken la'l ismiyle anılmıştır. Hâfız taşın la'l olabilmesi için: "Evet olur, ama hûn-ı ciğerle olur. Yani bir kişinin hali muntazam, ser u sâ mân üzere olmaya nice zaman sabır ister, sabır ise acıdır." açıklamasını yapmıştır. Sûdî başka bir beytinde la'li leb anlamıyla da kullanmıştır. Teşbîh yoluyla engüşterî yüzüğüne benzetmiştir. Eskiden bir esir affedildiğinde engüşterî yüzüğü onun eline verilirdi. Bu yüzük onun özgür olduğunu ifade ederdi. Bu zamanda ise affolunduğu belli olsun diye eline bir varak verilmektedir.

la'l-i nigîn, gönül

mihek, altın veya gümüşü parlatacak siyah taş anlamındadır.

yâkût, kırmızı, sarı ve gök rengi olmak üzere üç çeşidi bulunur. Kıymetli

³³ Pala 2003: 295, 296.

taşlardandır .En kıymetlisi yâkût-ı rummânî de denilen kırmızı renkte olanıdır. *Mazmunlar ve İzahı*'nda da : “Sarı, kırmızı ve gök renkleri vardır. Erimez ve bütün taşlardan daha ağırdır.”³⁴ Sûdî şerhinde yâkût şarap anlamını da taşımaktadır. Yâkût-ı ahmeri , kanda ve ciğerde terbiye olan kırmızı yâkût anlamında kullanır. Kırmızı yâkût anlamını veren bir kelime de yâkût-ı rummânîdir.

zeberced, açık sarımtırak ve yeşil renkleri olan, bir süs taşıdır. Sûdî şerhinde zeberced cevâhir cinsinden yeşil bir taşıdır. Sûdî zebercedi revâk kelimesiyle tamlama yaparak felek anlamıyla kullanmıştır. Gökyüzü bazen yeşil bazen gök rengindedir. Zeberced de bazen, yeşil bazen sarı rengine döner. Aralarında renk dönmesi sebebiyle bir ilişki kurmuştur.

1. 5. HAYVAN İSİMLERİ

bülbülân, uşşâk anlamını vermiştir.

eblak, alaca at

gazâle, dişi ceylandır. Sûdî şerhinde geyik buzağısı anlamını taşımaktadır.

havsala, kuş kursağıdır. Sûdî şerhinde sair hayvanların midesi anlamında da kullanmıştır. Türkçe’de “havsala dar” tabiri hiçbir şeye tahammül edemeyen, dayanamayan anlamında kullanılır.

hevâ-gir, yüksekten uçan murg anlamındadır.

hezâr, bülbüldür. Sûdî şerhinde ise bülbülden başka bütün kuşlar için kullanılmıştır.

hümâ(y), *Divân Şiiri Sözlüğü*’nde: “Devlet kuşu, talih kuşu, cennet kuşu, Kaf dağında okyanus adalarında veya Çin’de yaşadığına inanılan efsanevi bir kuştur. Serçeden biraz büyük, yeşil kanatlı, sarı gagalı, boz saksagani andıran bir kuş imiş. Eskiden bir meydanda hümâ uçurulur ve kimin başına konarsa padişah olurmuş. Bu bakımdan hümâ bir devlet kuşu sayılır. Yine hümâ göklerde uçunca gölgesi kimin başına düşerse o kişi ilerde padişah olurmuş. Bu kuşun ayaksız olduğu ve dirisinin ele geçmediği söylenir. Kemikle beslenir ve hiçbir kuşu incitmezmiş. Edebiyatımızda refah, kudret ve mutluluğa giden bir baht açıklığının sembolüdür. Çoğu zaman Anka

³⁴ Onay 2000: 458.

ve Simurg ile karıştırılmıştır.”³⁵

Mazmunlar ve İzahı'nda da hümâ devlet kuşudur. “Arapça'sı bulah, Farsça'sı hümâdır. Bu kuş doğan cüssesinde ve bir miktar tûlâni, açık mavi renkli, kuyruğu münakkaş cigâli, bir mesut ve müteyemmin kuş olduğundan Arap darb-ı mesel ederek “Eymenu min bulah” demiştir.”³⁶

Burhân-ı Katı'da da hümâ Çin cezayirine mahsus bir kuştur. Bu kuş üstühân, yani kemik yiyerek beslenir.

Sûdî şerhinde de hümâ meşhur bir kuştur. Kimin üstüne bu kuşun gölgesi düşse ya padişah ya da ulu bir devlet adamı olur. Kıpçak ve Hint dolaylarında yaşar.

hümâyûn, mübarek anlamındadır. Sûdî, şerhinde hümâyûn kelimesini de hümâ dediğimiz kuş anlamında kullanmıştır. Bu kuş Yemen ile meşhurdur.

kara kuş, kaz veya ördek

kebûter, güvercindir. *Divân Şiiri Sözlüğü*'nde: “Bir av kuşu olarak avcı kuşlarla birlikte anıldığı için sevgili yerine de kullanılır. Güvercinlerin posta görevinde kullanılması meşhurdur.”³⁷ Sûdî şerhine göre bu kelime gönül anlamını taşımaktadır.

kümeyt, doru attır. Sûdî şerhinde de kızıl doru attır. Yelesi ve kuyruğu siyahtır. Bâdeye de kümeyt denilir. Fakat Sûdî şerhinde at anlamında kullanılmıştır.

meges, kara sinek

murg, bülbül denilen kuştur.

murg-ı çemen, bülbül

murg-ı seher, bülbül

murg-ı subh, bülbül anlamında kullanılmakla birlikte seher vaktinde öten her kuş için de bu ifade kullanılmıştır.

murg-ı şeb-hûn, bülbüldür.

³⁵ Pala 2003: 228.

³⁶ Onay 2000: 252.

³⁷ Pala 2003: 277.

pârdum, *Burhân-ı Katı*'da: “Rânegi anlamındadır. Katır, eşek ve bargirin palanı arkasına dikip uyluklarının ense tarafından aşırıkları enli ve yassı kayıştır. Bir kavilde kuskun denilen kayıştır. At eyerinde bulunur.”³⁸ Sûdî şerhinde ise bu kelime kuskun hayvanıdır. Bu hayvana iri semer vurulur.

siyâhî, kara merkep

subh-hân, bülbül

şeh-bâz, çakır doğan

şeh-per, kuş kanadının en uzun tüyüdür. Sûdî şerhinde kanat çelengi anlamını taşımaktadır. Farklı bir beyitte Sûdî şeh-peri doğrudan kanat anlamıyla vermiştir.

tezerv, *Divân Şiiri Sözlüğü*'nde. “Sülün kuşudur. Divân edebiyatında daha çok av kuşu ve güzelliği nedeniyle anılır. Aşğın gönlü veya sevgili için benzetilen olur. Güzel salınışı ile de sevgiliyi andırır.”³⁹ *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*'ta, *Gencinei Güftar Ferhengi Ziya*'da da sülün kuşudur. Fakat Sûdî şerhinde tezerv, sülün kuşu olarak değil de süklün kuşu biçiminde verilmiştir.

zâğ, kargadır. Sûdî şerhine göre bu kelime karga anlamından başka kuzgun anlamını da taşımaktadır.

1. 6. ÇİÇEKLER

ber, sine, göğüs, meyve, yemiş, kucak, en, genişlik, ev kapısı ve yaprak anlamlarını taşır. Sûdî şerhinde bu sözcük hâsıl anlamında kullanılmıştır. Hâsıldan murat güldür. Sözlükte hâsıla bâr denir. *Tuhfe-i Hüsamî*'de bâr ağaçtır ve yemiş çeşididir.

gül, *Divân Şiiri Sözlüğü*'nde: “Divân şiirinde en çok sözü edilen çiçektir. Sevgilinin yüzü ve yanağı ile sıkı münasebeti vardır. Bazen gül, yanağa bazen de yanak güle benzetilir. Gerek koku gerekse renk bakımından gül, her zaman tazedir. Bu yönüyle bağın, çemenin ve baharın vazgeçilmez unsurudur. Güle bazen sultan olarak rastlarız. Baharın diğer adının gül mevsimi oluşu da güle verilen önemden

³⁸ Mütercim Asım Efendi 2000: 577.

³⁹ Pala 2003: 469.

kaynaklanır. Sabâ yeli gülün yapraklarını yavaşça aralar ve kokusunu etrafa yayar. Sonbahar yeli ise gül için felakettir. Onun perişan olmasına ve dağılmasına neden olur.”⁴⁰

Sûdî şerhinde de gül çiçeklerin sultanıdır. Gülün yeri her zaman başköşedir. Çünkü gül baş köşeye yakışır. Baş köşenin güle isnâdı çiçeklerin sultanı olması sebebiyledir. Başka bir beyitte de gül bütün çiçekleri kapsayacak bir anlamda kullanılmıştır.

gül-i sûrî, Edirne gülüne denir. Ondan iyi gülsuyu çıkarılır.

Nergis, *Divân Şiiri Sözlüğü*'nde: “Mitolojiye göre Narsis, çok güzel ve aşktan anlamaz bir delikanlı imiş. Onu sevip de derdinden perişan olan kızlar bu genci tanrılara şikayet etmişler. Tanrıların verdiği ceza sonucu Narsis bir gün dereye kendi aksine görüp aşık olur. Kendisini seyrederken suya atlar ve boğulur. Vücudu çürüyüp yerinde göze benzer bir çiçek biter ve bütün güzellere hayran hayran ve baygın şekilde bakar. Başka bir efsaneye göre bir ırmak ile perinin oğludur. İnsanlar ve periler buna âşıktır. Hatta Ses adlı peri onun aşkından ölmüş ve bir taşta dönmüştür. Şarkta bir efsaneye göre de Gül ile Nergis arasında bir aşk yaşanmış, bu iki sevgiliden Nergis göz şeklinde bir çiçek haline sokulmuş ve kıyamete dek hicrân ve intizâr çekmeye mahkum edilmiştir. Bütün bu efsanelerde nergis ile göz arasında yakın bir ilişki vardır. Sevgilinin gözü nergistir. Baygın ve şehlâ bakar. İntizâr çeker, mesttir.”⁴¹

Mazmunlar ve İzahı'nda: “Nergis zerrîn gibi koyu sarı renkli, göbeği yeşil küçük bir çiçektir. İsmi Türkçe'de Nergis veya Nerkiz, Farsça'da da Nergis, Arapça'da ise Nercistir. Eski şairler dilberlerin gözlerini nergise teşbih ederek çok kullanmışlardır.”⁴²

Divân Edebiyatı'nda: “Nergisin Gül ile birlikte ayrıca şarka ait bir efsanesi olduğunu, İsmail Hami Danişmend, Cumhuriyet gazetesinin 26-10-1942 tarihli nüshasında çıkan (Divan Dili) başlıklı makalesinde şu satırlarla kaydetmektedir.

(Bu aşk efsanesi, birer çiçek şekline sokularak kıyamete kadar hicran çekmeye mahkum edilen Nergis isminde bir aşıkla, Gül isminde bir maşukun

⁴⁰ Pala 2003: 182.

⁴¹ Pala 2003: 369.

⁴² Onay 2000: 349, 350.

maceralarından mürekkeptir).

Divan şairleri, nergisi gözden, gülü de kulaktan kinaye olarak kullanırlar.”⁴³

Sûdî, şerhinde Nergis hakkında şu bilgileri verir. Rûmda Nergis’e zerrîn kadeh denir. Çeşm ona teşbîh edilmiştir. Câm-ı Nergis ve kadeh-i Nergis tamlamalarını kullanarak elâ gözlü dilberlerin çeşmini şehla ve abherî olarak nitelendirmiştir. Nergisin etrafı sîm gibi beyaz, ortası ise zer rengindedir. Nergis başını devamlı önüne düşürdüğünden nergisin bu hali onun mestliği şeklinde yorumlanmıştır. Ağır başlığı olmak nergis-i şehlanın sıfatıdır. Sûdî teşbîh-i kinâye yoluyla nergisi çeşm anlamıyla kullanmıştır. Sevgilinin gözü de nergis-i şehladır.

Nesrîn, Sûdî şerhinde nesrîn ve neşrîn olmak üzere berrak bir çiçektir. Rûm’da onun adı gül-i nesrîndir. Nesterin de denilen hoş kokulu, beyaz bir çiçektir.

semen, Sûdî şerhinde ak gül anlamında verilmiştir. Sevgilinin yüzünü semene yani beyaz güle teşbîh eder. Zülfün yüze sürtünmesini de semen-sâ ile tabir eder.

süsen, *Burhân-ı Katı*’da susam denilen çiçektir. Sûdî, şerhinde süsen hakkında şu bilgiyi verir. Süsen yeşil yaprakları ve çiçeği olan bir deh-zebân otudur. Sûdî’ye göre deh-zebân çiçeği yerine deh-zebân otu kullanılmalıdır. Çünkü süsenin yeşil yaprakları ona önem katmaktadır. Sûdî süseni goncaya teşbîh ederek ağzı mühürlü çiçek anlamıyla da kullanmıştır. Başka bir beyitte süsene zanbağa ve çiçeklerine mail olduğundan seccâde denilmiştir. Süseni seccâdesi omzunda bir zahide benzetmek meşhurdur. Kemal Paşazâde’nin bir beytinde:

“Zanbak bugün omzuna, seccâdesini alır.” dizesi söylenmiştir.

taht-ı gül, gülistan

zamîrân, Sûdî şerhinde fesleğen cinsinden bir çiçektir.

⁴³ Levend 1984: 180.

1. 7. ÖZEL İSİMLER

Âsaf, Şâh Şücâ'ın veziri Kıvâmü'd-dîndir.

Azer, Hazret-i İbrahim'in babasının adıdır. Onun sanatı büt-trâşlıktı. Kız, oğlan ve hayvan şeklinde bütler yanardı. Arapların hepsinin bir çeşit bütü olur.

Cem, Cemşîd, *Divân Şiiri Sözlüğü*'nde: "Pişdadiyan sülâlesinin dördüncü hükümdarıdır. İran mitolojisine göre yedi yüz yahut bin yıl yaşamıştır. Nuh Peygamber zamanında yaşadığı söylenir."⁴⁴ *Mazmunlar ve İzahı*'nda Cem şarabı icat eden meşhur kişidir. *Divân Edebiyatı*'nda: "Asıl ismi Cem'dir ki büyük padişah manasındadır. (Şit) sonradan ilave edilmiştir ki ışık demektir. Sebebi bu imiş: Cem bir gün Azerbaycan memleketine gelip birkaç gün karnış. Yüksek bir yerde mücevherle süslü bir taht kurdurmuş; kendi de başına mücevher taç giyip tahta oturmuş. Güneş doğup da ziyası taç ve tahtına isabet edince öyle bir parlaklık hasıl olmuş ki, görenler hayran olmuşlar; ve bundan dolayı (Şit) kelimesini ekleyerek, Cemşit demişler."⁴⁵ Sûdî şerhinde Cem veya Cemşîd Süleyman peygamberdir.

Ebû'l-Fevâris, bir ayyâş, ehl-i zevk ve bâde-nûş padişaktır.

Ehrimen, *Divân Şiiri Sözlüğü*'nde: "Şeytan, dev. Zerdüştlerin inandıkları kötülük ve karanlık tanrısının adıdır. Edebiyatta daha çok ilk iki anlamıyla Süleyman Peygamber ile birlikte anılır. Şeytanlar ordusunu yönettiğine inanılan Ehrimen aynı zamanda bir çirkinlik sembolüdür. Ehremen şeklinde de kullanılır."⁴⁶

Mazmunlar ve İzahı'nda eski Fars mecûsîlerinin inandığı zulmet ve şer ilâhî olan şeytandır.

Sûdî şerhinde Ehrimen Süleyman Peygamberin zabtında olan şeytandır.

Kalender, *Divân Şiiri Sözlüğü*'nde Kalenderîlik tarikatının her bir üyesine denir. "Bunlar yalnız farzları yerine getirirler. Başlarında on iki dilimli, kubbesi sivri, keçe külahlar bulunur. Kulaklarına halkalar takarlar. Toplu halde davul ve nefir sesleri arasında ellerindeki bayraklarıyla şehir şehir dolaşırlar. Anadolu'ya 13. asır ile 17. asır arasında, giderek yavaşlayan bir yayılma ile girmişlerdir. Kalenderîlik

⁴⁴ Pala 2003: 96.

⁴⁵ Levend 1984: 156-157.

⁴⁶ Pala 2003: 146.

daha sonra Bektâşîlik içerisinde erimiştir. Bu dervişlerin hayat tarzlarından dolayı “kalender” kelimesi dilimizde hiçbir şeye aldırış etmeyen, bohem hayatı yaşayan kişiler için sıfat olmuştur.”⁴⁷

Mazmunlar ve İzahı’nda ise: “Dünyaya meyl etmeyen, mücerret, fakir, derviş kimseler anlamındadır. İran’da zuhur ederek çok taraftar bulmuş, Anadolu’ya da yayılmış bir tarikat mensuplarıdır.”⁴⁸

Sûdî şerhinde Kalenderler Acem ülkesinde yaşayan dalâlet ehli bir gruptur. Rûm’un abdalları gibi kaşı ve kirpiği tıraş ederler.

Kâvûs, Hazret-i İbrahim Peygamberin nemrudî adıdır.

Key, bir padişahın ismidir.

Selma, Leyla gibi bir ma’sûkadır.

Siyâvuş, padişah Keykavus’un oğludur. Keykavus Tûrân padişahı idi. Keykavus gayet kadınlara düşkün bir padişahtı. Rivâyete göre Keykavus’un üç yüz altmış hanımı varmış. Yılda her birisiyle bir kere mücâme’at edermiş. Oğlu Siyâvuş gayet yakışıklı bir gençmiş. Keykavus’un hanımlarından birisi Siyâvuş’a aşık olmuş ve ondan karşılık beklemiş. Bu hatun Siyâvuş’u hile ile elde etmeye çalıştıysa da başarılı olamamış. Bir gün Siyâvuş’a Hazret-i Yusuf’a Züleyha’nın iftira ettiği gibi, sana bir iftira edeyim de, baban seni katl eylesin. Bu da bildiğinden kalmasın, demiş. Siyâvuş bunun üzerine o kadına sen benim anamsın. Ben sana böyle bir davranışta bulunmam deyince kadın kocasına Siyâvuş’un ona zorla zinâ ettiğini söylemiş. Siyâvuş ise durumu kabul etmeyerek suçsuz olduğunu açıklamış. Ateşperest padişah gerçeği anlamak için Siyâvuş’a “Kürre-i ateşe girip yanmazsan, gerçeksin.” demiş. Halkın gözü önünde oğlunu ateşe atmış ve Siyâvuş ateşten hiçbir zarar almadan, yanmadan çıkmış. Babası sözünü tutmuş fakat oğlu Siyâvuş’a yardım edip, kol kanat germemiş. Siyâvuş da babasına gönülleniş İran padişahı Efrâsiyâb’ın yanına gitmiş. İran padişahı Siyâvuş’u kızıyla evlendirmiş. Siyâvuş’un o kızıdan Keyhüsrev adında bir oğlu olmuş. Padişah ve Siyâvuş’un yakın ilişkisini kıskanan vezir, Siyâvuş’un Efrâsiyâb’ın tahtında gözü var diye Siyâvuş’a iftira atmış. Efrâsiyâb hiç düşünmeden

⁴⁷ Pala 2003: 267, 268.

⁴⁸ Onay 2000: 276.

vezire inanmış ve Siyâvuş'u altın bir leğen üzerinde öldürtmüş. Oğlu Keyhüsrev'i de ünlü bir hânın terbiyesine vermiş. Keyhüsrev ise büyüüp yiğit olduktan sonra Efrâsiyâb'ın başını keserek yerine padişah olmuş.

Şah-ı Türkân, Efrâsiyâb'ın yerine kullanılmıştır. Efrâsiyâb zamanında Maverâünnehir padişahıydı.

Şebân, çobandır. Sûdî şerhinde Hazret-i Mûsâ'nın yerine kullanılmıştır.

Şuayb, peygamberdir. Hazret-i Mûsâ ona yıllarca çobanlık etmiştir. Mûsâ'ya nübüvvet Şuayb peygambere hizmetinden ötürü verilmiştir.

Üveys, Selâtin-i İlhâniye'den birinin ismidir. Lakabı ise Gıyâse'd-dîn'dir.

1. 8. AŞK VE AŞIK İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

besât, döşektir. Sûdî şerhinde meclis anlamını taşımaktadır.

dil-refte, âşık

hevâ-dâr, muhib

kalp, Sûdî şerhinde kalb-i askerdir. Alay anlamındadır.

kâr, *Burhân-ı Katı*'da iş, güç, şugl ve sanat anlamlarındadır. Sûdî şerhine göre bu kelime aşk ve muhabbet anlamlarını da taşımaktadır.

küşte, maktül, öldürülmüş anlamındadır. Sûdî şerhinde küşte âşık anlamında verilmiştir.

sâlih, sadık ve âşık anlamlarındadır. Salihin zıddı olarak talihi; fâsık ve kâzib anlamlarında kullanmıştır.

sipend, üzerlik otudur. Bir kişiye onun tütünüyle tütsü verilirse o kişiye asla nazar değmez.

şikâr, Sûdî şerhinde gönül anlamıyla da kullanılmıştır.

taylasan, eskiden Arapların önde gelenlerine, tülbent üzerine makrime şeklinde yapılan büyük ve bezden bir şaldır.

zinde-dilân, sadık olan âşık anlamındadır.

1. 9. MUSİKİ ALETLERİ

erganûn, büyük bir sazdır. Bir hânede kurulur ve orada sabit durur. Diğer sazlar gibi sürekli gezdirmezler. Özelliği itibarıyla kurulduğu yerde çalınır. Görülmeye değer bir sazdır. Ekâbire mahsus bir saz olduğundan Cemşîd'e isnat eylesmiştir.

berbat (ber-batt), Ömer Ferit Kam *Divân Şiirinin Dünyasına Giriş (Âsâr-ı Edebiye Tetkikatı)*'te kaz göğsü, lavtaya benzer bir çeşit sazdır. Sûdî şerhinde kopuz anlamıyla kullanılmıştır

sâz, *Burhân-ı Katı*'da çalgı aleti, muvafakat, tahammül, yol takımı, cenk aleti ve edevati, ziyafet, konaklama, hile, renk, fayda anlamlarındadır. Sûdî şerhine göre bu kelime düzen anlamını da taşımaktadır. Başka bir beyitte ise sâz esbâb ve zînet anlamıyla da verilmiştir.

ûd, *Divan Şiiri Sözlüğü*'nde öd ağacıdır. "Ateşte yakıldığı zaman güzel bir koku ifrâz eden küçük ve ince çubuklar halinde bulunur. Özellikle toplantılarda ve tekkelerde öd ağacı yakılır. Öd yanınca kıvrım kıvrım olur. Divân şiirinde yanışı, ateş ile olan münasebeti ve güzel kokusu ile ele alınır. Sevgilinin yanağı ateş olunca ben'i de ûd olur."⁴⁹ Sûdî şerhinde ûd meşhur bir sazdır. Çeşteye⁵⁰ benzer. Ama teknesi çeşte teknesinden çok daha büyüktür.

1. 10. ŞEHİRLER

Aden, Yemen diyarında bir şehrin ismidir. Aden'in deryasından iyi inci çıkar.

Bengâle, Hint memleketinde bir şehrin ismidir. Padişahlarının taht-gâhıdır.

Çâç, Acem diyarında bir şehirdir. Bu şehrin yayları kalitesiyle ve iyiliğiyle meşhurdur. Rûm'daki Edirne yayları gibidir.

Hıta, Hutun gibi misk hasıl olan memleketlerdendir.

Huten, misk hasıl olan bir memlekettir.

⁴⁹ Pala 2003: 477.

⁵⁰ Uzun saplı büyük tekneli bir çeşit çalgıdır. Dilçin, Cem(1983), Yeni Tarama Sözlüğü, Türk Dil Kurumu, Ankara

Irak, Sûdî şerhinde Irak, Irak-ı Acemdir. Bu da Isfahan anlamında kullanılmıştır. Irak, Isfahan ve çevresidir.

Hicâz, Mekke ve çevresi kaştedilmiştir.

Kirvân, magribte bir şehirdir.

Necef, Kûfe şehrinin yanındadır. Hazret-i İmam Ali'nin türbesi burada bulunur.

Şâm, *Divân Şiiri Sözlüğü*'nde: "Farsça'sı 'akşam' anlamına gelir. Bu nedenle çok zaman tevriyeli kullanılmıştır. Sevgilinin saçı ile Şâm çok zaman birlikte kullanılır. Mehdî Şâm'da ortaya çıkacaktır. Şâm'ın şişesi, zırhı ve gülsuyu meşhurdur."⁵¹ Sûdî de Şâm "firâk ve hicrân" anlamlarında kullanılmıştır.

Şîrâz, Hâfız'ın da yaşadığı Acem ülkesinin güzîde şehirlerindedir. Bağ ve bahçesi ile ünlü şehirdir. İnsanları zevk ve safaya düşkündür. Şîrâz bir seyrân-gahtır.

⁵¹ Pala 2003: 433.

İKİNCİ BÖLÜM

Sûdî Şerhi (2.cilt) Sözlüğü

A

āb: ābdan murād āb-ı hayāttur (s. 289/8).

āb-ı āteş-gün: şarāptur (s. 329/1).

āb-ı ʿineb: üzüm şuyu yaʿ nī şarāp (s. 108/5).

āb-ı hayāt: murād āb-ı vişāldür (s. 149/2-3).

āb-ı mey: ābdan murād bunuñ gibi yirde revaḳ ve leṭāfettür (s. 263/1).

āb-ı revān: murād gözyaşudur (s. 166/4).

āb-ı ṭarab-nāk: murād bādedür (s. 331/5).

āb-ı zind: dirlik şuyu dimektür. Āb-ı hayāt maʿ nāsına (s. 62/25).

āb-ruḥ: āb rüyem maʿ nāsınadır. Yaʿ nī ʿ arz ve gözden yüz üzere aḳan yaş bunda ihām ṭarikiyle mezkürdür (s. 99/27-28).

ʿAden: Yemen diyārında bir şehriñ ismidür ki deryāsından eyü inci çıkar. Egerçi meşhür budur ki inci Başra denizinden çıkar (s. 99/30-31).

ʿadn: ikāmet maʿ nāsına (s. 431/3).

ʿafāf: ḥarāmdan şakıñmağa dirler. Zāhid ve ʿābid kişiye ʿafif dirler (s. 159/16-17).

āfāk: ufḳuñ cemʿ idür. Eṭrāf dimekdür ammā ufḳ gök kenārına dirler (s. 2/12); bunda eṭrāf maʿ nāsınadır (s. 307/11).

ʿafet: maḥv olmaḳtur (s. 408/9).

ʿāfiyet: bir kimseden Allāh Teʿālā belāyı defʿ eylemeye dirler. Ammā bunda maʿ mūruluk murāddur (s. 408/10-11).

āgāh: evvel dimektür (s. 254/17).

āgeh: darlık maʿ nāsına (s. 338/26).

āgüş: kucağa dirler. Ammā bunda murād kuçmaḳtur (s. 73/14-15).

āgyār: arından gayrıya bakmaya ve şol hātūna da dirler ki kemāl-i hüsne ü cemâlden esbâb-ı hüsne ihtiyâcı olmaya (s. 425/1-2).

aḥbâb: ḥabībūñ cem‘i ya‘nī dostlar (s. 423/6).

‘ahd: (mecâzen) âhd bunda zamân ma‘nâsındur (s. 120/18).

‘ahd-ı şebâb: cüvânlık zamânı (s. 196/14).

‘ahd-şiken: “şikeniden”den ‘ahd şaḥibi nakz, ‘ahd idici ma‘nâsına (s.98/23)

âhen-dil: demür yüreklü dimektür (s. 265/9-10).

âheng: kaşd (s. 203/2).

âhir: ‘âkıbet ma‘nâsına (s. 10/20).

âhū: murâd maḥbūbdur (s.125/27).

‘akıb: luğatta ökçeye dirler. Ammâ bunuñ gibi yirlerde ard ma‘nâsınadur (s. 198/10).

‘akīk: murâd kanlı yaştur veyâ leb-i cânândur (s. 411/19-20).

‘akl-remīde: (vaşf-ı terkībīdür) ‘aklı ürkmüş ma‘nâsına ya‘nī cünün galebe eylemiş dimektür (s. 213/11-12).

‘alef: ḥayvânlaraya yedirdikleri nesnelere dirler. Zâhidi ḥayvâna teşbīh idüp şüpheli loğmasını ‘alefe teşbīh eylemiş (s. 391/19-20).

‘alem: bunda şancağ murâddur. Egerçi tağa da dirler (s. 263/18).

‘âlem-ârâ: ‘âlem bezeyici dimektür (s. 388/3).

‘amūd: luğatta direktür. Bunda murâd ufkuñ ağarmasıdır (s. 274/27-28).

‘anber-feşân: “efşâniden”den, ‘anber saçıcı dimektür (s. 176/20).

‘arağ-çīn: ‘arağ divşirici (s. 434/11).

‘arağ-ı jāle (izâfet-i beyâniyye) jāle ‘arağı dimekdür (s. 6/28).

‘arız: şağal biten yire dirler. Ammâ bunuñ gibi yirlerde ekşer yüz ma‘nâsınadur (s. 6/26-27) ; şağal biten yerdir (s. 27/28).

‘arşa: saḥā ma‘ nāsınadır (s. 1/6) ; luğatta sarāy ortasına dirler. Ammā bunda meclis yiri murāddur (s. 408/3).

‘arūs: şābıkan zıkr oldu gerdek olmazdan evvel ere ve ‘avrata şāmildür (s. 204/23-24) ; bunda gelin ma‘ nāsınadır (s. 273/8).

‘arūs-ı ḥāverī: murād güneştür zīrā ḥāver maşrıḳdur (s. 280/8).

‘arz: enlilik ya‘ nī yaşşılık (s. 378/1).

ārzū: hevā vü heves ve murād ma‘ nāsına müsta‘ meldür (s. 247/29).

Āşaf: murād bunda Şāh Şücā‘ un vezīri Kıvāmü‘d-dīn‘dür (s. 23/5-6).

āsāyiş: dinlenmiş ma‘ nāsına rāhat olmaḳ dimektür (s. 298/12-13).

āsitān: dergāh-ı ‘aşḳ (s. 210/28); ḳapu eşiḡi (s. 394/15).

āstāne: cānāna vāşıl olmayan kimse (s.38/21-22).

‘āşıḳ-bāzān: maḥbūb ve dostlar (s. 156/17).

‘āşıḳ-küş: ‘āşıḳ öldürücü (s. 198/29), (s. 237/31).

‘aşḳ-bāz: maḥbūb ve dost dimektür (s. 164/20).

āşti: barışıklık ya‘ nī şulḥ ma‘ nāsınadır (s. 72/9).

āşüfte: perīşān ve bī-ḥuzūr ma‘ nāsınadır (s. 258/16-17).

āteş-i Tūr: Ḥazret-i Mūsā‘ya görinen āteştür (s. 442/8).

‘aṭıyye: iḥsān ma‘ nāsına (s. 284/2).

āvıḥ: bunuñ gibi yirlerde ḥayf dimektür (s. 247/31).

āy: ḥārf-i nidā münādī maḥzūf ey pādīşāh dimekdür (s.2/23).

‘ayār: çok ḥareket iden kişiyedirler. Ammā isti‘ mālde gice gezen kimseyedirler (s. 202/22).

āyet: teşbīh-i kināye tarīḳıyla āyetten bunda ‘alāmet murāddur. sy: 235/4; luğatta nişān ma‘ nāsınadır (s. 241/12).

āyīn, āzīn: ba‘ zı nüşhada āyīn yirine āzīn vāḳi‘dür. İki de ārāyiş ve zīnet ma‘ nāsınadır. Ammā āzīn eḥassdur bu maḳāma ensebdur. Zīrā āzīn ol ārāyişe dirler ki bir pādīşāh bir beldeye girmelü olsa şehir ḥalkı

çıkup girecek yolunda köşkler düzüp ol köşkleri envâ'-ı zînetle tezyîin iderler. Pes ol zînete âzîin dirler. Ammâ bizim bizim pâdişâhlarımızda 'âdet yoluna kumaş döşemekle tezyîindir ve ol kumaşlar riķâb-dâr âganuñ döşelgi ammâ âyîin muţlaķa zînet ma' nâsına gelir (s. 221/23-24...28).

âyîine: murâd güneştür (s. 384/20).

'ayş: luġatda dirlikdür ammâ isti' mâlde ĥuzûrla geķinmek ma' nâsınadır (s. 75/11) ; dirlik (s. 426/19).

âzâd: bunda sâlim ve ĥâliş ma' nâsına (s. 178/19).

Âzer: Ĥazret-i İbrâhimüñ babasınıñ ismidür ki şan' atı büt-tırâşluk idi. Ya' nî bütler yonardı. Bu da ma' lûm ola ki büt kıız ve oġlân şeklinde ve ba' zî ĥayvânât şeklinde olur. ' Arabuñ her birinüñ bir dürlü bütü olur imiş (s. 119/7-8-9).

'azim: kaçd ve niyet ma' nâsınadır (s. 428/2-3).

'azîz-i Mışr: murâd Ĥazret-i Yûsuf'tur (s. 269/26).

'azîz-vücûd: nâdir ma' nâsına müsta' meldür (s. 201/1).

'azm: niyet ve kaçd ma' nâsınadır (s.164/27) ; kaçd ma' nâsınadır (s. 264/23).

B

bāb: vecih, kapu (s. 402/1).

bāde-furūş: (vaşf-ı terkibidür) “furūşiden”den bāde şatıcı dimektür (s. 62/10).

bāde-ḥ̣ārā: Zevī'l-uc̣ukūla şıfat olduğün taḳdīri rindān-ı bāde-ḥ̣ārāndur (s. 225/7-8).

bāde-i mestāne: ḳattāl şarāba dırler (s. 159/20).

bād-ı şabā: bād-ı şabādan murād ifşā-yı rāz iden aḡyārdur (s. 86/11).

bād-ı şeb-gīr: gice esen yel (s. 434/10).

bahār: murād vişāl (s. 87/10).

baḡş: bunda murād da'vādur (s. 402/22).

baḡş: luḡatta toprak ḳazmaḳtur ve iştihāda ḡaberi müptedāya işbāt eylemektür. Ammā bunuñ gibi yirlerde idāre-i kelām murāddur ya'ni birbiriyle söz söyleşme, baḡş (s. 55/18-19).

baḡt: bīdār olmak memdūhtur ki şāhibi ḡuzūr ve refāḡiyet üzre olur (s. 288/30-31).

baḡtiyār: ḡālī' kendüne yār ya'ni müsā'id ma'nāsınadır (s. 266/29).

bāl: ḳanat ya'ni ḳuş ḳanatı (s. 448/22).

bālā: bunda ḳadd ü kāmēt ma'nāsınadır (s. 41/17-18).

bam: sāzlaruñ iri ve yoḡun āvāzlı kirişine dırler ve zīrā ince āvāzlı ḳıla. Ammā aşlında yoḡun kirişe bam ve ice kirişe zīr dırler (s. 313/16-17-18).

bāmdādān, bāmdād: seḡer vaḳti (s. 384/17).

bār: ‘icāzet ma‘ nāsına (s. 147/28) ; yük ma‘ nāsına (s. 155/16) ; bunda ağaç hāşılıdır (s. 178/10) ; bunda icāzet ve yol ma‘ nāsınadır (s. 418/21).

başar (izāfet-i lāmiyyedür.) : netīce-i başar dimektür (s. 18/6).

baṭ: şu kuşlarından ‘Arabīde қаза dirler ammā bunuñ gibi yirlerde teşbih tarikiyle yatık bardak ve kilinder murāddur (s. 124/13-14).

bāz: bunda gerü ma‘ nāsına (s. 224/13) , (s. 233/31) ; daḥi ma‘ nāsına (s. 330/25).

bāzī: oyun ma‘ nāsına (s. 337/21).

baziçe: oyuncak ya‘ nī oyuncak sarāyı ki dünyā murāddur (s. 320/10-11).

bāzihā-yı pinhān: gizli oyunlar dimektür (s. 294/1-2).

bed-hāh: kişinüñ yaramazlığını isteyici ya‘ nī düşmān (s. 440/23).

bed-mestān (elif ve nūnla cem‘ oldı) . Zevī’l-‘ukūla şıfat olduğün merdān-ı bed-mestān dimektür. Bed-mestān sarhoşlukları yaramaz hāşılı sarhoşluğu geveze olana dirler (s. 39/18-19-20).

bed-pesend: yaramaz begenici ya‘ nī yaramazı qabūl idici (s. 108/15-16).

bedr: taşra (s. 180/21).

bed-reqa: bunda kılaguz ma‘ nāsınadır (s. 207/10-11).

Behmen: kış faşlınıñ orta ayına dirlerdi (s. 102/10).

behr: naşib ve hişşe ma‘ nāsınadır (s. 21/14).

belāg: teblīg ma‘ nāsına (s. 389/22-23).

belā-keş: (vaşf-ı terkibidür) “keşiden”den yol eyledemez ya‘ nī ni‘ mette ve şafāda olan kimse vāşıl-ı cānān olamaz. Zīrā ‘āşık belā ve miḥnet çekici rindlerüñ pişesidür. Miḥnet ve meşakḳat çekmeyen merd ‘āşık

olamaz. Zîrâ yâr gîrândur. Aña nâz gelür müteḥammil olamaz (s. 61/18-19-20-21).

bende-nevâz: “nevâziden”den bende okşayıcı (s. 319/3-4).

bende-perver: kul besleyicilik (s. 135/13).

bend-i külâh: ‘Acem ba‘zı kendülerüne maḥşûş külâha bir bâğ iderler. Rûmili yelkenleri gibi ve ol bağı şâhib miknet ve kudret ba‘zı cevâhirlere tezyîn iderler. Ya‘nî delinmiş cevâhirden geçirürler (s. 222/16-17-18).

bengâle: Hind memleketinde bir şehriñ ismidür ki pâdişâhlarınuñ taht-gâhıdır (s. 6/5).

ber: bunda ḥâşıl ma‘nâsınadır ki andan murâd güldür. Egerçi lügatta *ḥâşıl* a bâr dirler. Nitekim *Tuḥfe-i Ḥüsâmî*’de *bâr* ağaç ḥâşılıdır, bir yemiş dimektür (s. 10/22-23-24) ; isimdür. Sîne ve meyve ma‘nâsınadır (s. 63/3) ; sîne (s. 309/29) ; yan (s. 309/29).

ber-batt: kopuza dirler (s. 429/19).

berde kirev: rehin ya‘nî tütî (s. 375/31).

berid: peykdür (s. 26/4).

berk: bunda sebep ve ‘alâka dimektür (s. 125/22) ; varak, zînet ve yapraktur (s. 224/20).

berk ü nevâ: bunıñ gibi yirlerde ‘atf tefsiri vâki‘ olur varak ve azık ma‘nâsına (s. 258/2).

ber ser ü pâ: başı ve ayağı üzerinde (s. 257/12).

be’s: karanlık gece murâddur (s. 78/20).

be-şemşir: taḥdîr-i kelâm be-şemşir eceldür (s. 50/5).

beytü’l-ḥüzn: gam ve guşsa çekilen yire dirler (s. 372/19).

bezm-geh: meclis idecek yire dirler (s. 78/12-13).

bîdâr: uyanuk dimektür (s. 160/11).

bī-geh: vakitli ve vakitsiz dimektür. Ammā murād devāmdur ya‘nī dāimā (s. 209/13).

bīm-ār: (vaşf-ı terkībīdür) aşlında “ārende-i bīm” idi. Korku getürücü ma‘nāsına. Pes hasta olan ekşeri ölmenüñ korkusun getürdigiçün bīmār dirler (s. 22/20-21-22) ; “ārīden”den bīm getirici dimektür ya‘nī korku getürici, hastada ölmek korkusu olduğıçün bīm-ār didiler (s. 54/18-19-20) ; hasta (s. 261/21).

bināgūş: kulak tozu (s. 352/23).

biniş: görüş (s. 401/4).

bisāt: luğatta döşege dirler. Ammā bunda meclis murāddur (s. 356/9-10).

buhār: buğudur. Ya‘nī şudan kalkar ve seḫāb olur (s. 284/23).

būs: ismdür. Öpüş ma‘nāsına (s. 73/14).

būy: bunda ümīd dimektür (s. 171/7) ,(s. 250/25) ,(s. 374/22) ; lafz-ı müşterektür ümidle koqu ortasında. Bunda ihām tariķiyle zikr olunmuş (s. 200/10-11) ; bunda ümīd ma‘nāsnadur ve koquyu ihām ider (s. 388/24).

būlbūlān: ‘uşşāk (s. 310/19).

bün: her nesnenüñ dibine dirler (s. 94/25) , dip dimektür (s. 259/21).

bünyād: güzeli şarāp içmek ve güzeli ‘ayş ve ‘işret eylemek nedür diyü şorarsan bünyādsız iştir ya‘nī aşlı ve temeli olmayan bināya beñzer ki ortası yoktur (s. 103/8-9-10) ; temeli olan (s. 109/14).

bütān: bunda murād maḫbūblardur (s. 41/28).

C

cāh: mansıb (s. 409/8).

cām-ı ‘adl: bir kadehtür ki herkese anuñla bāde berāber virilür. Zīrā ol kadehüñ bir haddi vardur. Her bār ki ol hadden ziyāde taldursalar cemī‘ içinde olan yire dökülür. Ammā eksik taldursalar böyle olmaz (s. 127/13-14-15).

cām-ı cihān-nümā: bunda murād kalb-i ‘āşıktur (s. 185/16-17).

cām-ı zümürüd-kün: yeşil şırça murāddur (s. 362/14-15).

cān-baḥş: cān bağışlayıcı (s. 220/24).

cān-bāz: cān oynayıcı ya‘nī cān fedā idici ma‘nāsına (s. 251/9-109) , (s. 298/19).

cān-sipārān: (elif ve nūnla cem‘ oldu.) Zevī‘l-‘ukūla şıfat olduğün ‘āşıkan cān-sipārāndur. Cān-sipārān (vaşf-ı terkībīdür). “Sipārīden”den cān teslīm idici ma‘nāsına. Ya‘ni yoluna cān virüb zahmet çekenler dimektür (s. 266/3-4-5-6).

cāy: bunuñ gibi yirlerde maḳāmdur. sy: 315/12; maḳam. sy: 381/10; murād ‘ālem-i fānīdür (s. 421/13).

cebīn: ‘Arabī’de alındur (s. 286/22).

cebr-i ḥātır: cebr luğatta maştardur. Bir ḥayvānun veyā insānuñ eli veyā ayağı çıksa taḥtalarla anı sararlar. Ol taḥtalara seyk dirler. ‘Arapça añā cebīre dirler. Ol taḥtaları ol şınığa şarmağa cebr dirler. Bunda cebr-i ḥātırdan murād ri‘āyet-i ḥātırdur (s. 28/3-4-5-6).

celāl: ‘azamet (s. 409/8).

celālet: ‘azāmet ma‘nāsına (s. 207/14).

Cem: Ḥazret-i Süleymān peygamberüñ ismidür (s. 104/16).

cemāl: luğatta güzelliğe dirler. Her güzellik yüzde zāhir olduğün yüzü cemāl didiler (s. 11/9-10) ; bunda hüsndür ya' nî güzellik (s. 409/10).

ceres: deve ve katır getürdüğü çāndur (s. 122/22).

cerīde: bir nev' i mecmū' adur ki iki cānibden açılıp okınur (s. 133/20-21).

ceste: şıçramış ma' nāsına. Ammā bunda kaçmış ve şıçratmış ma' nāsınadır (s. 315/4-5).

cevānib: cānibūn cem' idür, eṭrāf ma' nāsına (s. 418/22).

cevizā: burūc, felegūn birinūn ismidür ki burūc on ikidir. Pes cevizā luğatta ecvezūn mü'ennesidür. Ecvez ortası aḳ ḳoça dirler. Eger ḳoyunuñ ortası aḳ olursa cevizā dirler ve cevizā burcu güyā ki belden yukarısı iki gövdeli insāndur. Anuñçün 'Arap aña zū'l-cesedeyn ve 'Acem dü-peyker dir. Ma' lūm ola ki burc didikleri bir nice kevkebūn içtimā' indan 'ibārettür. Meşelā bir nice kevkebūn içtimā' mı ḳuzuya teşbīh idüp burc-ı ḳamel didiler ve bir nicesini öküzü teşbīh idüp burc-ı sevr didiler ve ḳıs el-Baḳiyeti 'aleyhimā ve cevizānuñ iki gövdeli olduğunı üstüne ḳamāyil almış insāna beñzer dirler (s. 446/8-9-10-11-12-13-14).

ciger-sūz: ciger yandırıcı dimektür (s. 227/29).

cihān-baḳş: cihān baḳşla ya' nî pādīşāhlıḳ baḳşla (s. 413/21-22).

cihān-bīn: cihān görücü ma' nāsına. Cihān-bīn aşında aña nāzır olandır. Ammā bu cām-ı cihānı görmege sebep olduğün cihān-bīn didiler (s. 219/14-15-16).

cihān-dār: cihān tutucu ma' nāsına (s. 386/15).

cihān-gīr: cihān tutucu ma' nāsına (s. 181/17).

cihān-peymā: (vaşf-ı terkībīdür) "peymāniden"den cihān ölçücü dimektür (s. 77/9-10).

cilve: luġat-ı ‘Arab’da gelünün yüzüne âşikâre bakmaġa dirler. Ya‘nî ere varacaġ kız ve gelin tonanır ve düġün halkına kendüyi yüzi açık seyr ettirir. Onuñ vaż‘ına cilve dirler. Diyâr-ı ‘Arab’a maġşûş vaż‘ dur. Âl-i ‘Oşmân diyâr-ı ‘Arab’ı fethinden evvel bu vaż‘ aralarında âşikâre imiş. Ammâ şoñra bunlaruñ yasaġı sebebiyle maġfî ider olmuşlar ve bu zamânda Mışır’dan ġayrı yerde bu vaż‘ kalmamış. Añda da ziyâde ġafa ile iderler imiş. İmdi ol ‘arûsa cilve gerdiler (s. 172/17-18-19-20-21-22).

cilve-künân: cilve idici ya‘nî seyr idici (s. 28/7-8).

cins: murâd kumaştur (s. 232/22).

cüd: sehâ ma‘nâsına (s. 267/9) ; cömertlik (s. 427/3).

cur‘ a-keş: cur‘ a çekici ya‘nî içici ma‘nâsına (s. 271/1), (s. 447/4).

curûġ: cerġûñ cem‘ idür. Yara dimektür (s. 377/14).

cüy: “cüyiden”den iste dimektür (s.209/24).

cüy-bâr: ırmaġ kenârı bunda murâd ırmaġdur (s. 166/3).

cümle: cemî‘ an dimektür (s. 254/30).

Ç

Çāç: bir şehirdür. Dîyâr-ı ‘Acem’de ki anuñ yayları iyilikle meşhûrdur.

Rûm’da Edirne yayı gibi (s. 375/26-27).

çāh: gerçi luğatta kuyudur ammâ bunuñ gibi yirlerde çukur murâddur (s. 17/28-29).

çāker: kullukçu (s. 2/29) ; kullükçuya ve hizmet-kāra dirler (s. 119/22) ; kuldur (s. 445/5) ,(s. 453/15)

çālāk: çevik ma‘nâsınadır (s. 332/27) ; cest, çabuk ya‘nî çevik dimektür (s. 420/4-5).

çār deh-sāle: on dört yaş (s. 314/1).

çarḥ: nice ma‘nâ beyninde müşterektür. Ammâ bunda gök murâddur. Felek ma‘nâsına (s. 397/26-27).

çarḥ-ı ‘Utārid: ikinci felektür (s. 280/24).

çehārüm: dördüncü (s. 378/13).

çehre: yüz (s. 388/29).

çekd: tomar dimektür (s. 302/14).

çelîpâ: kâfirleruñ getürdüğü ve tapdığı hâça dirler (s. 373/6-7).

çemân: “çemîden”den şalınmak ve teferrüc eylemek ma‘mâsına (s. 97/10). serv-i çemândan murâd Hüdâdur (s. 97/15).

çemen-ārâ: çemen bezeyici ma‘nâsına (s. 432/10).

çeng: yırtıcı hayvân cinsinuñ kaynağıdır. Ammâ bunuñ gibi yirlerde pençe murâddur (s. 171/15-169).

çerāğ: şem‘uñ fitilesinde olan pâre-i âteşe dirler (s. 74/24) ,(s. 183/25) ; mumuñ fitilesinde yanan âteşe dirler. ‘Arabca sirâc dirler (s. 388/31).

çerāğ-ı şubḥ: murâd âfitâbdur (s. 276/1).

çerâğ-ı ‘âlem: mumuñ fitilesinde yanan âteş pâresine çerâğ dirler;

‘âlemüñ gözü ve aydını dimektür. Hâşılı göz aydını (s. 271/25-26).

çeşm: bunda ümîd ma‘ nâsınadır (s. 370/5).

çeşme: çeşmeye âb münâsibdür (s. 207/19).

çeşm-i âlûde-nazar: nazarı bulaşık çeşm dimektür. Ya‘nî çeşm-i nâ-pâk nazar (s. 331/16-17).

çeşm-i derîde: yırtlaz gözli dimektür (s. 38/10).

çeşm-i güher-bâr: güher yağdırıcı ya‘nî çeşm-i giryân ma‘nâsına (s. 151/26-27).

çeşm-i zahm: ‘ayn-ı kemâl ma‘nâsınadır ya‘ni göz degmek (s. 418/28-29).

çetr: pâdişâhlar sefer üzre olduқта üstüne tuttuıkları bir türlü sâye-bândur ki divşürüldükte gül goncası şeklinde olur. Ammâ açıldıkta gül-i muḫbiḫ şeklinde olur (s. 293/25-26-27).

çil: kırk dimektür aşlı çihildür (s. 453/14).

D

dād-ḥāh: mütezellimdir. Ya' nī zulmden şikāyetçi (s. 256/10) ,(s. 269/5-6).

dād-küster: "küsteriden"den dād döşeyici ya' nī 'ādil. sy: 127/3, 'adl düzücü dimektür (s. 135/30).

dāg: zülfün siyāhlığına nispet (s. 36/29).

dā'iyed: bunda muḳtezā , maṭlūb ve maḳşūd ma' nāsına (s. 287/23-24).

dām: dām ki dāmgahtan muḥaffettür. Tuzak yeri dimektür. Ya' nī tuzak kuracak yer ki dünyā murāddur ki her dünyāya geleni şikār idüp götürür (s. 47/18-19-20) ; tuzaktır (s. 399/4).

dāmen-i 'afv: i' tibār eyleyen bilmemiş (s. 68/2).

dām-ı muḡāñ: murād felektür (s. 399/5).

dāred: bunuñ gibi yirlerde vücūddan ve varlıktan 'ibārettür. Dāg-dāred, "dağı var" dimektür (s. 100/26-27).

dār-guş: ḥıfz eyle dimektür. Zīrā "guş dāşten" ḥıfz ve şiyānet eylemektür (s. 369/19).

dāstān: hikāyet (s. 393/25).

dāver: ḥākim ma' nāsınadır (s. 369/11) ; ḥükümet (s. 430/28) ,(s. 449/19).

defter defterden divānı murād ola. Bunda defterden murādı, defter-i şī'r olmak cā' izdür ve cā' izdür ki ḥācenün murādı defterden muṭlaḳa kitāp ola (s. 39/8-9-10) ; bunda murād kitābdur ya' nī 'āşık ve ma' şük tabaḳasını yazan kitāblar: Leylī vü Mecnūn ve Hüsrev ü Şīrīn ve Vamık u 'Azrā bunlardan ḡayrı evrāḳında murād bu kitāplardur (s. 118/1-2-3).

degā: 'Acem dilinde ḳalbdür degāl ma' nāsına. Ammā ekşer ḥile ve ḥud' a ma' nāsına isti' māl iderler ve bāz lafzıyla terkīb idüp degā-bāz

dirler. H̄ile-bāz ma' nāsına felege degāyı ḥamel eylemede müsāmaḥa var. Z̄irā felek degā-bāzdur. Deḡa degildür. Ammā uşlūb-ı 'Arabiye'ye kıyās olunsa mübālaḡa kaşd olunup ricl-i 'adl kabīlinden olur. Deḡa degel ma' nāsına geldiḡi Enverī'nün beytinden ma' lūmdur (s. 110/ 6-7-8-9-10-11).

deh-zebān: on dil (s.187/6) ,(s. 81/27).

delḡ: pārelerden dikilmiş fuḡarā hırḡası, Hindūlar gibi (s. 432/26-27).

delḡ-i mülemmā': pārelerden dikilmiş fuḡarā hırḡası Hindūlar hırḡası gibi meşelā, ammā envā' -ı elvāndan olmaḡ şartıyla (s. 432/26-27).

dellāle: meşşāta ve pezevenk ve zimām ma' nāsınadır. Bunda murād meşşādadur. Dellāleden murād bunda ma' nā-yı mecāzī i'tibār ile ḥamrdur (s.5/20-21-29).

dem: bir nefes ve bir sā' at dimektür (s. 95/2).

dem': gözyaşı (s. 425/16).

dem-sāz: dem nefes, dem-sāzuñ ma' nāsı hem-nefesdür. Ya' nī muşāhib (s. 321/4-5).

der ḥaḡ şüden: gāh ḥicābda ve gāh iztīrābda isti' māl olunur. Bunda ḥicāb ma' nāsına (s. 231/16).

derdī-keş: murād bāde-nūştür (s. 226/30).

dergāh-nişīn: dergāhta oturucu (s. 228/20-21).

der-ḥūñ: cigerdür (s. 12/12).

der-īn bāḡ: taḡdīri bāḡ-ı 'aşḡ ve muḥabbettür (s. 320/3).

der-īn çemen: 'Acemde der-īn çemenden murād dünyādur (s.102/11) , murād dünyādur (s. 126/2).

der-īn reh: ya' nī tarīḡ-i 'aşḡ (s. 34/5).

dermān: 'ilācdur (s. 195/28).

der-naḡar: naḡara gele ya' nī maḡbul gele ma' nāsına (s. 10/11-12).

derr: leben ya' nî sūddur. Ammā bunuñ gibi yirlerde 'amel murāddur. Ḥayr du' āda Allāh derre kâ'il dirler. Allāh 'amele ma'nāsına ya' nî 'ameli ḥayrdur. Allāh Te' ālā ḥayr cezālar virsün dimek olur (s. 416/29-30-31).

deryāb: tedārik ve tefekḫud eyle dimektür (s. 303/7).

destān: kışşa ve ḥikāyettür bunda murād āşikāredür (s. 292/19-20) ; ḥīle (s. 372/24).

dest-bürd: ğalebe ma'nāsına (s. 248/13).

dest-gīr: el ḫutucu ammā murād mu' ayyen ve zahīr olmaḫtur (s. 441/18-19).

dest-keş: mağlub ve maḫhūr ma'nāsına isti' māl iderler (s. 99/26) ; yedenciye dirler. Meşelā körleri yeden kimseye dest-keş ve atları yeden kimseye cenibet-keş dirler. 'Arabīde kâ'id dirler (s. 183/9-10-11) ; "keşīden"den el çekici ma'nāsına ya' nî yedenci niteli a' mālaruñ elinden yederler. Cenībe-keş dirler, ekābirūñ yedenini yeden kimseye (s. 390/23-24-25).

dest-res: luğatta el irişici ma'nāsınadır. Ammā ḫudret ve vūs'at ma'nāsında müsta' meldür (s. 260/2-3).

devr-i rüzgār: bunda müddet ma'nāsınadır (s. 268/18).

dey: kışuñ evvel ayınuñ ismidür (s. 250/25).

deyr: dünyā (s. 399/3).

dīdār: bunda yüzdür (s. 259/8) ,(s. 319/2).

dīde-i feth-i ebed: mecāzen müebbed feth dīdesi dimekdür (s. 2/14-15).

dīde-i Maḫmūd Şeh: Maḫmūd Şāh' uñ gözü nūru dimektür (s. 279/20-21).

dīg: çömlektür (s. 352/30-359/8).

dijem: dāluñ kesri ve zā-yı ‘Acemī ile ğamlu ve ğuşşalu dimektür (s. 50/18).

dil-ārāy: (vaşf-ı terkībīdür) “ārāyiden”den gönül bezeyici ma‘nāsına. Ya‘nī şevk u ziyā virici ma‘nāsına (s. 63/16-17).

dil-āver: “āverīden”den yürekli dimektür (s. 102/20).

dilberān-ı tarīkat: murād emşāl ve akrāndur (s. 145/7).

dil-fürüz: gönül yalınlandırıcı ma‘nāsına. Ya‘nī gönle şevk verici dimektür (s. 364/28-29).

dil-keş: gönül çekici dimektür (s. 132/29) ,(s. 371/5) ; gönül çekici ya‘nī gönül cezb idici (s. 204/17-18).

dil-pezir: “pezirīden”den gönül kabūl idecek nesne (s. 138/ 1-2) ,(s. 420/4).

dil-refte: gönlü gitmiş ya‘nī ‘aşık (s. 259/26-27).

dil-rehī: (izāfet-i lāmiyyedür) rehī ekser kıl ya‘nī ‘abd ma‘nāsına isti‘ māl iderler (s. 26/23-24).

dil-rübāy (vaşf-ı terkībīdür) gönül kapıcı dimektür (s. 14/6).

dil-sitān (vaşf-ı terkībīdür) ”sinānīden”den gönül alıcı dimektür (s. 33/3) , (s.252/29-30).

dil-siyāh: iki ma‘nāyadır: Biri gönlü kara dimektür ya‘nī bī-rahm, zālim, biri de zikr olunandır (s. 37/13-14) , gönlü kara (s. 271/4).

dil-şād: gönlü şen ma‘nāsınadır (s. 259/8).

dil-şüde: gönlü gitmişler ya‘nī ‘aşıklar (s. 21/2).

dīn-penāh: dīn şıgıncı ya‘nī şıgındırıcı ya‘nī dīni hıfz ve şıyānet ider ma‘nāsına (s. 270/11-12).

dirīg: kıskanç (s. 267/9).

dīv: şeytān (s. 158/18) ,(s. 336/4).

dost-dār: sevici ya‘nī muhib (s. 161/17-18).

duḥter: kız (s. 219/30).

duḥter-i rez: rez aşmaya dirler. Aşma kıızı ya'ni şarāb bādeye bu tesmiye kināyet tariḳiyle aşmadan ḥāşıl olduḡiçün (s. 219/30-31).

durūḡ-va' de: yalan va' deli (s. 333/7).

dūr: ırak ma' nāsına (s. 398/5).

dūş: bunda dün gece dimektür (s. 23/4) ; omuzdur ammā bunda gerden murāddur (s. 192/31).

dünbāle: bunda ard ma' nāsınadır (s. 6/20).



E

eblak: luğatta alaca ma' nâsınadır. Ammâ bunuñ gibi yirlerde alaca at murâddur (s. 249/11-12).

Ebû'l-Fevâris: Şah Şücâ' uñ geñişidür ki şâbıkan zıkr olındıĝu bir 'ayyâş ve ehl-i zevk ve bâde-nüş pâdişâh idi (s. 200/27-28).

ecr: şevâb ma' nâsınadır (s. 140/319).

efsâne: aşlı olmayan kışşalarda müsta' meldür (s. 73/5-6).

efsün: bunda sihirdür (s. 145/18).

efsün-ger: efsün-gerlikten sehğârlık murâddur. Ya' nî sehğârlık nişânlarından bir 'alâmet gösterdi dimektür (s. 235/4-5).

efsūs: tanz u ta' n idüp temeshur eylemege ya' nî mezelenmeye ve masharalığa almaĝa dirler (s. 31/31) , bunda cevr ve cefâ ma' nâsınadır (s. 150/29).

Ehrimen: Süleymân Peyĝamberüñ zabtında olan dîvdür (s. 80/25).

elhân: bunda naĝamât ma' nâsınadır (s. 372/28).

encümen: dernek ma' nâsına (s. 218/3).

ende: "endüh"tan muğaffettür ĝuşşâ ve ĝâm ma' nâsına (s. 241/14).

endüh: ĝuşşâ ma' nâsına (s. 284/16) ; ĝam ve ĝuşşâ (s. 317/4).

engür: üzüm (s. 167/16).

erĝanün: büyük sâzdur. Mu' ayyen bir ĝânede ĝurulup durur pes ĝayrı sâzlar gibi meclis-be-meclis gezdirmezler. Belki hemen ĝuruldıĝu yirde çalınur zîrâ cülhâlar tezgâhı gibi büyük âlettür. Ne yirde ĝurulur ise aña çalınur. Ĥâşılı görölmege mevķüftür. Ekâbire mağşuş sâz olduĝıçün Cemşid'e isnâd eyledi (s. 385/2-3-4-5-6).

erzân: ucuz dimektür. Bunda âsân ma' nâsınadır (s. 248/1).

erzed: “erziden”den bahāya degmek ma‘ nāsına (s. 300/7).

eşk-bār: eşk yağdırıcı (s. 387/24).

evc: murād rif^c attür (s. 47/4-5) ; bunda üst ma‘ nāsına (s. 279/29)

evc-i Keh-keşān: Keh-keşān üstüdür. Keh-keşān gökte bir hey’ettür ki Türkçe aña hācılar yolu ve şaman uğrısı dirler (s. 281/9-10-11).

eyfāğ: ğammāzlar dimektür (s. 389/11).



F

fā'iz: feyz virici ammā bunda muhīṭ ma' nāsınadır (s. 412/17-18).

fāş: āşikāre (s. 325/1).

fer: eşer, revnak ve ziyā ma' nāsına (s. 227/12), bunda devlet , ziyā ve eşer ma' nālarına (s. 267/6).

ferah-baḥş: ferah bağışlayıcı dimektür (s. 226/23-24).

ferhunde. mübārektür, kuvvetlü ma' nāsına (s. 327/11).

ferhunde-baḥt: kuvvetli ya' nī mübārek baḥt (s. 144/16).

fersūd: aşındı ammā bunuñ gibi yirlerde elem ve ıztırāptan kināyettür (s. 201/27).

fert: ziyāde dimektür (s. 271/13).

feryād-res: "residen"den medede , feryād ve fiğāna irişen kimse (s.122/2-3)

ferzāne: 'ākil dimektür (s. 234/30).

feyz: şuyuñ akmasına dirler. Ammā bunuñ gibi yirlerde vürüd ve ityān ma' nāsınadır, gelmek dimektür (s. 203/20-21).

feyz-i ebr: murād yağmurdur (s. 99/29).

fık: maḫşūd tuzaktır (s. 195/4).

fiṭrat: hilḫat ma' nāsına (s. 436/13).

fiğān: bunuñ gibi yirlerde ḫayf dimektür (s. 110/3).

firāz: yoḫuş (s. 319/28) , (s. 32/8).

firīfte: luğatta aldamiş dimektür. Ammā bunda mağrūr ma' nāsınadır ki gāfil olmaḫtur (s. 243/13).

fitne-engiz: (vaşf-ı terkibidür) "engiziden"den fitne ḫoparıcı (s. 44/8).

fitne-i devr-i kamer: kamer devrine menşüb fitne dimektür. Hâşılı kamer devrinde vâki‘ olan halkuñ a‘mârı ya‘nî ‘ömürleri ve yaşları uzun olmaz. Evvel zamānlarda olan gibi (s. 171/18-19-20-21).

fuzûl: ‘Acemde mütekebbir ve ħod-rây ve ħod-pesend olan kimseye dirler; hâşılı üzerine lâzım olmayan işlere karışana dirler. Türki‘de ol kimseye fuzûl dirler (s. 11/26-27-28).

fürûğ: ziyâ ve aydınlık (s. 102/18).

füsûs: bunda laţife ve temeshur ma‘nâsınadır (s. 98/15).



G

gāh: köşk ve sarāy ma' nāsınadır (s. 384/18) ,(s. 422/26).

gāliyā: 'avām taḥrīf idüb ķelye misk didükleri ḥōş ķokulu nesnedür dirler. Ol bu ki "gāliyā" ismini koyan Süleymān bin 'Abdü'l-Melik bin Mervāndur (s. 20/27-28).

gam-dīde: (vaşf-ı terkībī aḳsāmındandır) gam görmüş göz dimektür (s. 66/8-9).

gam-güsār: eğlence ve gam açıcı (s. 249/6).

gam-nāk: gamī ve gamgīn gibi gamlı dimektür (s. 169/8).

gam-ḥ'ar: gam yiyici ya' nī tedārik idüb kayırıcı dimektür (s. 202/29).

gam-perest: gama tapıcı, gama mülāzım ve müdāvim (s. 386/27).

gamze: gözden ve kaşdan şadır olan harekete dirler (s. 22/5-6).

gam-zedegān: gam-zedenūn cem' idür, gam urmuşlar ma' nāsına ya' nī maḡmūm ve gam-nāklar (s. 249/4-5).

gazāle: bunda āhū bere ya' nī geyik buzaḡısı (s. 133/13).

gazel-serā: gazel ırlayıcı (s. 320/29).

gelle: luḡatta sürüye meşelā koyun , keçi ve ḡayrı sürülere dirler (s. 195/2-3).

genc: bunda ḡazīne-i faẓl u feyẓdür (s. 9/26).

genc-i ḡanā' at: bunda kāf 'Acemi meftūḡ olup ḡazīne ma' nāsına olmak cāiz ve 'Arabī mazmūm olup bucaḡ ma' nasına olmak cāiz her ḡanḡısı ise; (īzāfet-i beyāniyyedür) (s. 30/3-4-5).

gerd: eṫrāf dimektür (s. 379/29) ; toz ma' nāsına (s. 249/31).

gerd-ār: "ārīden"den gerd getirücü ya' nī fi'l getirücü. Zīrā gerd fi'l ma' nāsınadır. Ammā ma' nā-yı 'ām terkībīyle naḡl olunup 'amel ma' nāsına müsta'meldür. Ekşer ü ḡāh olur ki teşbīḡ maḡāmında

isti' māl olunur. Bundaki gibi āyīne-i gerd-ār, āyīne-i mişāl dimektür (s. 299/12-13-14-15).

gerden-güşā: boyun çekici ma' nāsına mütekebbir ve mu'ānidden kināyettür (s. 388/8-9).

germābe: hāmāma ve ılıcaya dirler (s. 344/5).

germ-rev: tiz yürüyücü (s. 387/18).

gevher: murād eş' ārıdır (s. 78/24).

ğırra: ğaflet ma' nāsına (s. 243/5).

ğırreh: mağrūr ma' nāsına (s. 334/11).

ğiryū: feryād ve figān ma' nāsına (s. 334/11).

ğışş: bunda çirk ma' nāsına (s. 392/7).

gile: şikāyet ma' nāsına (s. 194/229).

gīr: bunuñ gibi yirlerde kıyās eyle dimektür (s. 309/29).

gīrān: ağır ma' nāsınadır ki tolu olmasından ta' bīrdür (s. 37/19).

gīrān-bār: ağır yüklü ma' nāsına (s. 247/30).

gīrān-cān: ağır canlılık dimektür (s. 107/28).

gīrān-māye: ağır, pahālī dimektür (s. 376/31).

gird: çevre ve eṭrāf ma' nāsına (s. 221/18).

girev: rehindir, tutu ma' nāsına (s. 157/21).

girift-ār: (vaşf-ı terkībīdür) "ārīden"den tutkun ve tutsak ve müptelā ma' nāsınadır (s. 54/30-31).

giriş: düğüm dimektür (s. 78/28-29) ,(s. 264/23) ; giriş ez-zülf-i yār, giriş düğümdür. Zülf-i yārdan düğüm açmaktan murād zülfi uzatmaştır. Zīrā bir nesneyi düğümlesen kışalur ve düğümün çözen uzanır (s. 178/26-27-28).

girişme: gözle ve kaşla ' işārete dirler. Ammā bunuñ gibi yirlerde nāzdan ' ibārettür (s. 195/10-11) , luğatta göz ile ve kaş ile işārete dirler.

Ammā bunuñ gibi yirde nāz ve ŧīve murāddur (s. 260/15-16) ,(s. 194/18) ,(s. 313/27).

giriŧme-i sākī: sākīnūñ ŧīve ve nāzı dimektür (s. 125/21).

giryān: ağlayan ma' nāsına (s. 291/16) ; ağlayıcı (s. 386/28).

gīsū: örölmüş saç (s. 264/24).

gīsū-yı çeng: müjenün cem' idür, kirpikler dimektür (s. 79/23).

gītī-fürüz: cihān yalınlandırıcı ma' nāsına (s. 383/14).

giyāh: ot ya' nī çemen ma' nāsına (s. 256/17).

ğubār: bunuñ gibi yirlerde kederden kināyettür (s. 299/4) ; bī-ğuzūrluk ve kederdür (s. 323/23).

gulāle: Fārisī'de ol ŧaça dirler ki yaşla örüle ve kuruduğtan ŧoñra açalar ve tarayalar (s. 95/24-25) ; gulāle buyurduğı gulāle-i cānāndur (s. 95/2) ; Nesīm gülün başında gulāle-i sünbül ŧikest ider. Ya' nī bunlara taħķīr idüp i' tibar eylemez. Çünkü çemen ortasından cānānuñ gulālesi koğusu zāhir ola ya' nī cānānuñ bñy-ı gulālesi variken güle ve sünbüle i' tibār yok (s. 95/28-29-30-31).

ğulğul: ğulğuldan murād āvāzdur (s. 198/17).

ğulğule: āvāza dirler (s. 194/7).

ğurūr-ı kām-kārān: ğurūr ğaflet, kām-kārān kām-kāruñ cem' idür(elif ve nūnla cem' oldu). Zevī'l-ukūla ŧıfat olduğıçün ğalāyık kām-kārān dimektür. Kām-kār murādcı ya' nī ŧāhib-i murād (s. 264/6-7-8).

ğüş: duruŧ dimektür (s. 243/28).

ğüşe-ğir: bir bucağta oturup münzevī olmağtur (s. 340/6).

ğüşe-niŧim: bucağta oturucu ma' nasına ya' nī ehl-i ' uzlet (s. 161/1-2).

ğüş-ı ğuŧ: (mecāzen) peygām, ğaber (s. 179/19).

güzeşt-i aḥter: güzeşt-i aḥterün ma' nāsı nuḥüset yıldızınun devri geḥti ve iş āḥir oldu diyen bu kışsanun aḥlın bilmez imiş. Aḥter-güzeşt sā' atine rāst geldi ma' nāsmadur (s. 87/3-4).

gūş-māl: luġatta kulak ammā isti' mālde burmak ma' nāsında müsta' meldür. sy: Meşelā ḳopuzun ve rebābun burġusun burmaḥtur. Ammā bunun gibi maḥalde pend ve naşīḥat murāddur (s. 337/1-2-3).

guvsāle (kāf-ı 'Acemīnün zammı ve vāvun sūkūniyle) buzaġı dimektür (s. 7/16-17).

güdāz: vaşfiyet ma' nāsına (s. 387/29).

güfte: bunda mutlak sözdür (s. 16/2).

güfte-i Hāfiz: güfte-i Hāfiz'dan murād şı' ridür (s. 133/21).

güher: murād cānānün dendānlarıdur ya' nī dişleridür (s. 411/20).

güher-bār: (vaşf-ı terḳibīdür) güher yaġdırıcı dimektür. Güher aḥlında gevherdür.(Kāf-ı 'Acemīnün fethi ve vāvun sūkūni ve ḥānün fethile) ta' rīb idüp cevher dirler. Şoñra vāvı ḥazf idüp güher didiler. (Kāf-ı 'Acemīnün zammı ile) (s. 54/6-7-8-9).

gül: gülden çiçek murāddur; güle yer olarak ḳöşenün isnādı çiçeklerün sultānı olmak i' tibāriyledür (s. 88/1) ; murād cānāndur (s. 310/18).

gül-āb: murād bādedür (s. 288/28) , (s. 333/23).

gül-bāng: ulu āvāz (s. 310/13).

gül-bün: gül ağacı (s. 248/6).

gül-i sūrī: Edirne gülüne dirler ki andan gülāb çıkarırlar gül-sūrī dirler (s. 388/29).

gül-rīz: gül dökücü (s. 415/22) ; gül-rīz bir türlü münakkaş kumaştır. Ammā bunda ḳan ağlamaktan kināyettür (s. 415/23-24).

güm-rāh: yolu azmış ya' nī yolun yitirmiş kimseye dirler (s. 92/12).

günāh-ı rūy-ı zemīn: yeryüzünün günāhu dimektür (s. 256/1-2).

güzār: geçme ve geçit ma' nāsına (s. 303/20).



H

ḥāb: uyku ve düş ma' nāsınadır (s. 131/11).

ḥāb-ālūd: uyku bulaşığı dimektür. Ya' nī ḥāb-nāk uykululu ma' nāsına (s. 288/29).

habāb: şu kabarcığı dimektür. Ammā "hā"nuñ zammiyle kara yılana dirler (s. 147/12), (s. 251/27).

habīb: dost ma' nāsınadır (s. 414/28).

ḥāce: bunda efendi manāsınadır. Ya' nī oturduğun kapunuñ şahibi, ol evüñ şahibi (s. 9/12-13).

hacele: 'Arabide ("hā"nuñ ve "cim"uñ fetħalarıyladır); ammā 'Acem "cim"i sākin okur: gerdek otaşına dirler (s. 177/27).

hācib: luğatta ebrū ya' nī kaş ve māni' ma' nāsınadır. Kapuculara da hācib didikleri icāzetsiz kimseye sarāya duħūl eylemege māni' olduklarındandır (s. 375/28-29-30).

hacil: utanıcı ma' nāsına (s. 378/2).

hadeng: kayın ağacıdır; soñra bundan tırāş olan oķa tīr-hadeng didiler soñra ğalebe-i isti' māl ile muzāfi ħazf idüb hadeng didiler (s. 249/19-20).

hadīķa: baĝçe (s. 440/11).

hadīs: bunda kelām ma' nāsınadır (s. 5/3); murād kışşadır (s. 85/19).

ḥāh: ola ki dimektür. 'Arabī'de la' l ma' nāsına bunda hāşıl ola dimektür. sy:8/29-30

hāk: makber (s. 20/22); kabirdür (s. 416/21).

hāk-dān: çöplüktür ki bunda murād yirdür ya' nī zemīn (s. 277/3-4).

ḥāk-endāz: toprak dövülen ālettür ya‘nī ol ḳap ki anīnla toprak döverler (s. 331/5-6).

ḥākīmāne: ‘ākīlāne ve ‘ālimāne dimektür (s. 141/20).

ḥākiyān (elif ve nūnla cem‘ oldu) Zevī’l-‘uḳūla şıfat olduğıçün ‘āşıkān ḥākiyān dimektür. Ḥākī mensüb ‘āşıklar ya‘nī ḥāk-sārlar ḥākāretten ‘ibārettür (s. 220/4-5-6).

ḥaḳ-gūy: ḥaḳ söyleyici (s. 420/26).

ḥaḳ-güzār: güzellik, güzār ödemek ve edā eylemek ma‘nāsına olsa “ze” iledür ḡayrısı “zel”ledür. (Ġaflet olunmaya ki çok kimse bunda ḡāfildür.) (s. 137/11-12-13).

ḥāk-şār: bunda ḥaḳīr ve zelīl ma‘nāsınadır (s. 49/31).

ḥāl: bunda murād ‘alāmettür (s. 237/11).

ḥāl: mahuñ yüzünde yayılan leke (s. 413/2).

ḥalef: eyü oḡula dirler. Ammā “lām”uñ sükūnuyla yaramaz oḡula dirler (s. 390/10-11).

ḥalf: yaramaz oḡul (s. 390/11).

ḥāl-gerdān: “gerdāniden”den ḥāl döndürücü ya‘nī mīḳlebū’l-umūr (s. 295/4-5).

ḥālḳa be-gūş: ḳulağı ḥālḳalı ḳuldan kināyettür. Zīrā anlaruñ bendeleri hep ḥālḳa be-gūş olur (s. 365/29-30).

ḥālḳa-i cūnūn: murād meclis-i meyḥānedür

ḥalvet: ḥalvetten murād tenhālıktır. Ya‘nī tenhālıḳ yārla ḥoştur (s. 80/21-22).

ḥām: bunda īḥām ṫarīḳiyle mezḳürdür. Zīrā ḥām ḳaynamamış şarāba ve çig nesneye dirler (s. 57-57/31/1).

ḥam-ı çevḡān: çevḡānuñ bükümü (s. 250/5).

ḥāmūş: epsem (s. 187/7).

h̄ān: senā okıyucu (s. 4/28) ; oku ya' nī ırla (s. 140/17).

hancer: meşhūr ālet-i harbdur (s. 266/18-19).

hancer-güzār: hancer geçirici pehlivāndan ve bahādırdan kināyettür (s. 266/19).

hand: gül dimektür (s. 214/11).

handānī: ehl-i beyt vāvāsı dimektür (s. 391/26).

hande: gülme ma' nāsına (s. 267/10).

hānmān: esbāb, emlāk ve ev barķ (s. 283/28) ; māl ve mülk ve esbāb-ı dünyā ma' nāsınadır (s. 395/19-20).

harābāt: mey-hāne (s. 373/2).

harābāt-nişīn: (vaşf-ı terkībīdür) meyhāne-nişīn ma' nāsına (s. 77/22).

harābat-perver: mey-hānenüñ beslenmiş i ya' nī mey-hānede terbiye olmuş (s. 449/13).

harem: Hāzret-i Mekke'nüñ eţrāfında mu' ayyen yirler var ki anda av avlamak ve ağaç kesmek ve ot otlamak harāmdur. Ol yire harem dirler (s. 344/28-30).

har-geh: hārgāhdan muhaffettür. Derim evine dirler ki göçer evli Türkmenlerüñ göç ile örtülü evleridür. Egerçi haķīkatde kara eve dirler (s. 27/3-4) ; ("hā"nuñ kesri ve fethiyle) kara evine ' Arab şahrā-nişīn ve ba' zı Türkmen içinde oturur (s. 324/15-16).

harīf: luğatta hem-pişe ya' nī şan' at-daş dimektür. Ammā iştlāhda bāde muşāhibine dirler (s. 60/6-7) , (s. 183/12) ;bunda cānān murāddur. Nitekim ba' zı nüşhada nigār vāķi' olmuştur (s. 71/22-23) ; luğatta hem-pişe ya' nī şan' atdaş ve iştlāhda bāde muşāhibi. Ammā bunda mülāzım ve muşāhib murāddur, hāşılı lāyık ve şāyeste dimektür (s. 306/27-28-29) ; bunda mutlak şahıs ma' nāsınadır (s. 312/13).

harīfān: bunda bāde-nüşlardur (s. 79/23).

ḥarīf-bāde: murād cānāndur (s. 382/25).

ḥaşmet: ‘azāmet ma‘ nāsınadır (s. 248/24).

ḥatā: egri (s.335/7).

ḥatar: luğatta eşrāf-ı ‘ale’l-helākdür ya‘nī helāka ḳarīb olmaḳdur.

Ammā ‘Acem ekşer ḥavf maḳāmında isti‘ māl iderler (s. 369/17-18).

ḥatem-i Cemşīd: bunda murād dehān-ı cānāndur ki andan mübārek āşār-ı elfāz ve kelimāt şadr olur (s. 184/6-7).

ḥatır: bunuñ gibi yirlerde fikir ma‘ nāsınadır (s. 102/30).

ḥatır-nāk: bunda ḳorḳunç ma‘ nāsına (s. 294/29).

ḥatt-ı sebz: ḥatt-ı sebz ki ya‘nī tāze şaḳal ki sevdā ciheti ola. Ya‘nī muḥabbeti ola ayaḡını bu dāireden taşra ḳomaz mādem ki ḥayātta ola ya‘nī senüñ dāire-i ḥattıñ muḥabbeti terk eylemez. Ḥaşılı seni seven olunca saña ‘aşıḳtur. Ḥattān murād cānān kendidür (s. 93/ 19-20-21-22).

ḥavādiş: ḥādişenüñ cem‘ idür (s. 401/17).

ḥāver: maşrıḳ (s. 384/19) ;(s. 450/24).

ḥavşala: ḳuş ḳursaḡına dirler ki sāir ḥayvānuñ mi‘desi yerine vāḳi‘dür. Türkide ḥavşalası tar dirler. Ya‘nī hiç nesneye müteḥammil degil diyecek yirde. Bunda tek ḥavşala kemāl mürüvvetsizlikten ‘ibārettür (s. 195/30-31), (s. 196/1) ; ḳuş ḳursaḡı (s. 353/26).

ḥavz-ı kevşer: kevşer ırmaḡı (s. 431/4).

ḥayā: utanmaḳtur. Şerm ma‘ nāsına (s. 224/11).

ḥayl: bölük ma‘ nāsına (s. 218/2) ,(s. 262/15) ,(s. 393/31) ; ‘asker ma‘ nāsına (s. 326/1).

ḥazān: faşl, güz faşlı dimektür (s. 15/12) ; murād hicrāndur (s. 87/10).

ḥazef: şaḳsı cinsine dirler (s. 346/29).

ḥazret: bunda yaḳınlıḳ ma‘ nāsınadır (s. 436/21).

Hāzret-i Süleymān: murād Şāh Şücā‘dur (s. 23/8).

heft-gān: yedi kat demektir. Yegāne-i 'aşr dirler müteferrid ma' nāsına (s. 107/4).

heftümīn: yedinci (s. 378/13).

hevā: yirle gök arası (s. 138/7) ; muḥabbet ve ārzū (s. 380/18).

hevā-dār: (vaşf-ı terkībīdür) muḥabbeti var ya' nī maḥab ma' nāsına (s. 31/19-20); hava tutucu (s. 176/2) ; muḥibb ma' nāsına (s. 227/12) ; muḥibb ve 'āşık ma' nāsına (s. 258/14) ; muḥabbetle demektir (s. 376/17).

hevā-gīr: yüksek uçucu murğa dirler (s. 180/28).

heyūlā: ḥukemā ıstılahlarında māddeye dirler. Ya' ni her şeyūn göze görünen nesnesine şūret dirler ve şūret ihāta eylediği şeyi heyūlādur. Meşelā insānuñ beşeresi ya' nī derisinūñ yüzü şūrettür ve bu şūret kā'im olduğu şeyi heyūlādur (s. 276/16-17-18-19).

hezār: bunda hezār bülbülden gayrı kuş olunca ma' nā böyle olur. Ammā cā'izdür hezārdan 'aded murād ola (s. 155/2-3) ; bülbüle dirler (s. 263/12).

ḥired: ḥireden bī-gāne ya' nī dīvāne, lā-' aql (s. 219/25).

ḥırka-i peşmīn: yüne mensüb ḥırka ya' nī 'abā ve kebe ve nemed gibi (s. 266/13).

ḥırka-pūş: şofidür (s. 187/11).

ḥırka-pūşān (elif ve nūnla cem' oldu) zevī'l-' uqūla şıfat olduğuçün şofiyān ḥırka-pūşān demektir ya' nī şofiler (s. 57/17-18-19).

ḥirmān: maḥrūm olmak ma' nāsına (s. 419/22).

ḥışāl: ḥaşletūñ cem' idür, eyü ḥūylar demektir (s. 411/5).

ḥıtā: Ḥoten gibi misk ḥāşıl olan memlekette birisinūñ ismidür (s. 223/19-20).

Ḥicāz: Ḥicāz'dan Mekke ve nevāhisidür (s. 322/8-9).

hicr: hicrānuñ āhiri vişāldür niteki vişālũñ āhiri hicrāndur (s. 311/21).

hidāyet: maṭlũba ulaştıran yola delālettür. ‘Aks-i ḡalālettür (s. 206/8).

hımeý: qoru ma‘nāsinadur. Ya‘nı qorunup hıfz olunan nesne. Cānānuñ mekān ve menzili ađyārdan maḡfũz ve meřũn olduđıçũn ‘Arablar añdan hımeý eyle ta‘bır iderler. Pes ‘Arabuñ ‘ādetidür ki maḡbũbasınuñ ḡaremini qoruya teřbıh iderler (s. 407/12-13-14).

hış: ḡařım ma‘nāsına (s. 373/12).

hızāne: ḡazıne ma‘nāsinadur (s. 252/25).

ḡod-bın: (vaşf-ı terkıbdür) “bıniden”den kendin görücü ya‘nı mađrũr ve mütekebbir (s. 48/27), (s. 79/3).

ḡod-pesend: kendin begenici (s. 215/2).

ḡoḡka-i nũř: murād ağızdur. Zırā “nũř” bala ya‘nı ‘asele ve her şatlıya dirler (s. 374/1).

ḡoř-bāř: ġam ve ġuřřa bilmeyũb dā‘imā server üzre olan kimseye dirler (s. 365/12-13).

ḡoř-ḡaber: eyũ ḡaberli (s. 407/2), (s. 438/1).

ḡoř-ḡān: ḡoř ḡānlıđ dimektür. Zırā ḡāce ġayetle ḡoř-ḡān imiş (s. 431/10).

ḡũb-rũ: ġüzel yũzlũ (s. 403/1).

ḡuceste: kuvvetlü ya‘nı mübārek ma‘nāsinadur (s. 249/3-4) ; (s. 411/4).

ḡũger: me‘nũs ma‘nāsına (s. 348/2).

ḡuld: cennet ma‘nāsına (s. 442/14).

ḡulk: ḡũy ma‘nāsına (s. 403/5).

ḡullān: ḡalılũñ cem‘idür, dostlar ma‘nāsına (s. 427/24).

ḡumār: rindlerũñ bı-ḡuzũrluđu ve ḡātır-māndelikleri (s. 154/3) ; (mübālađa ism-i fā‘il) ḡumr şatıcı dimektür (s. 181/24-25).

h̄um-niṣ̄in: küpte oturuocu dımektür. Z̄irā Felātūn riyāzet etmek için kendüye küp Őeklinde bir hücre peydā eylemiŐ ki dāimā anda oturur t̄urur imiŐ (s. 330/10-11-12).

h̄un-āb, h̄un-ābe: kanlu Şu (s. 6/24) ; cerāhatten aķan kanlı Şuya dirler (s. 153/7-8).

h̄uñ-bār: kan yağdırcı ma' nāsına (s. 298/12).

h̄unin: kanlı dımektür (s. 259/14).

h̄un-pālā (vaşf-ı terkībīdür) “pālāyiden”den süzmek ma' nāsına yoğurt süzmek gibi. Bunda kan süzmek ağlamaktan kināyettür (s. 41/8-9-10).

h̄ur: cennetüñ h̄urileri murāddur (s. 310/29).

h̄ur: güneş (s. 378/13).

hurd: ufaķ tefek ya' nī azıcık nesne (s. 168/8).

hurda: luğatta ufaķ ve tefege dirler. Ammā bunuñ gibi yirlerde dağil ve ta' n ma' nāsınadır (s. 139/24-25) ; bunda ta' n ve ta' yīb ma' nāsınadır (s. 168/6).

h̄urŐid: bunda murād kadehdür (teŐbīh t̄arīķiyle) bāde ile tolu olduķta (s. 140/6).

h̄urŐid-nümā: (vaŐf-ı terkībīdür) güneŐ görünci ay yāhūd güneŐ görünüşlü (s. 21/21-22).

h̄uŐe: baŐaķ ma' nāsına (s. 316/16).

h̄uŐe-ĉin: ĉin divŐirmek ma' nāsına, baŐaķ divşirici dımektür (s. 212/11-12). **Ĥuten:** misk h̄aŐıl olan memleketlerüñ birisinüñ ismidür (s. 223/11).

h̄uy: der-‘ araķ ma' nāsına (s. 6/24).

h̄üdāvend: Őāhib ve mālīk ma' nāsınadır efendi dımektür (s. 203/15-16) ; efendilik dımektür (s. 291/6).

hük̄m: ezeli ve kazā ve kaderden ‘ibārettür (s. 170/17) ; bunda emr ve şān ma‘nāna (s. 207/4).

Hümā(y): bir meşhūr tayrdur. Her kimsenün ki üstüne gölgesi düşse yā pādīşāh veyā bir ulu devletlü olur. Bu bir haşşadur. Bu tayra maḥşūş daḥi nice haşşaları vardur (s. 11/18-19) ; bir mübārek kuştur. Deşt-i Kıpçak ve Hindū cāniblerinde olur. Her bār ki peydā olup görünse ol yirlerün ādemisi sekerdür. Gölgesine dāḥil olmağa zīrā her kimün üstüne ki gölgesi düşse ya pādīşāh olur veyā ulı devletlü (s. 11/18) ,(s. 227/13-14-15) ; tayr-ı meşhūruñ ismidür (s. 81/5).

hümāyūn: luğatta mübārek dimektür. Ammā bunda Hümā didikleri tayrdur ki Yemen ile meşhūrdur. Şöyle ki bir kimseye sāyesi düşse yā pādīşāh olur veyā bir ‘azīm şāḥib-i devlet (s. 146/12-13-14) ; mübārek dimektür (s. 184/5) , (s. 411/5).

ḥüsn: luğatda güzelliğe dirler. Ammā bunuñ gibi yirlerde ma‘rūz-ı ḥüsn ki rūydur (s. 72/28-29).

ḥüsn-i Ḥüdā: dād, zīver ve zīnete müktesib olmayub zātī olan güzelliktür (s. 178/4-5).

ḥüsn-i Ḥüdā-dād: ḥüsn-i zātīdür ki esbāb-ı ḥāriciyeden müktesib olmaya (s. 204/7-8).

ḥüsn-şināsī: (vaşf-ı terkībīdür) “şināsīden”den güzellik bilici dimektür ve cāizdür ki şināsī: (fi‘l-i muzāri‘-i muḥāṭab ola ve ḥüsn muḥāddim mef‘ūli ola) ḥüsn eylersün dimektür (s. 41/29-30).

ḥüsrān: ziyān (s. 312/21).

ḥüsrev: murād pādīşāhtur (s. 386/1).

ḥüsrevān: pādīşāhlar (s. 360/24).

Hüsrev-i Hāver: maşrıq pādīşāhı ya‘nī güneş (s. 263/18).

I

‘ıkd: boğmaştır ki ‘avratlar boyunlarına taqarlar (s. 222/21).

‘Irāk: murād ‘Irāk-ı ‘Acemīdür ki Isfahāndur (s. 254/30) ,(s. 322/8).

‘itr-gerdān: güzel koku gezdirci (s. 430/5).

‘ıyyār: şıḥat ma‘nāsına tazmīn olunmuştur (s. 397/7-8).



ibda': icad ve ihdas ma' nāsına. Bunda felek murāddur (s. 384/18-19).

ibrişim: şaçaktır (s. 79/30).

ifāg: çok sevilmek (s. 389/12).

ih̄tiyār: muhtār ma' nāsınadır. Ya' nī maqbūlu ve güzīdesi (s. 303/15).

ikbāl: ikbāl lafzını 'Acem devlet ü sa' ādet ma' nāsında isti' māl ider(s. 445/5).

'imāret (maştardur 'ömr ya' miru'dan ya' nī naşara bāından) 'avām nās 'imāret yerine ta' mīr isti' māl eyledikleri gālaṭ-ı fāhiştir. Zīrā ta' mīr 'ömrü ve yaşı uzun eylemektür (s. 23/19-20).

'inān: dizgin (s. 302/28).

'inān-ber-'inān: dizgin dizgine, beraber dimektür (s. 305/3-4).

'ināyet: (maştardur) kışşa ma' nāsına (s. 27/5).

infişām: murād inkiṭā' dur (s. 408/26).

'işret-i şeb-gīr: gice 'işreti (s. 337/8).

'işve: gönül aldamaḡ (s. 141/19) ,(s. 345/17).

'itāb: kaḡmaḡ ve azarlamak (s. 21/3) , azarlamak (s. 76/18) ; hışm ve gāzabla bakmaḡa dinir (s. 403/2).

izmār: bir nesneyi gizlemeye dirler (s. 425/22).

'izzār: ruḡdur (s. 379/29).

J

jende-pūş: eski, eskici ma' nāsına zīrā jende yamalı eski libāsda isti' māl iderler (s. 358/24-25).

jeng: pās (s. 401/17).

jengār: jengī renkli bir nesnedür ki bakırdan ve üzüm cibresinden düzerler. Zaḥmeti çoḡtur. Ammā nāfi' dūr lājverd gibi felegi añā teşbīh iderler (s. 275/9-10).



K

ķabāle: ķādīlardan ıķan nemessūk, hūccet , ve sicil gibi. Bunda hūccet murāddur (s. 273/19-20).

ka'be: murād kūy-ı cānāndur (s. 372/11).

kābīn: kābīn ve kāvīn bunda ķalın ma' nāsınadır (s. 30/19-20).

ķabs: āteş pāresine dirler; ķabisten nūr-ı vişāl murāddur (s. 1222/9-10).

ķadem: bunda devlet ma' nāsınadır (s. 87/12) ; sa' ādet ma' nāsına (s. 279/7).

kāfir: murād sātirdür. Bir nesne örtmek ve bürüme ma' nāsına ' aşık ma' şūkuñ ' aşkını ve muħabbetini setr eyledigiçün kāfir-i ' aşk didiler (s. 38/28-29-30-31).

kāfir-ķiş: kāfir mezhebli dimektür (s. 373/7-8).

ķahķaha-i kebk-i hūrāmānī: (ķahķaha-i kebk- izāfet-i lāmiyyedür ve hūrāmāna izāfet-i beyāniyye) ķahķaha-i kebk-i hūrāmāndan murād mezkūr pādişāhuñ gelüp oynayup huzūr ve şafāsıdır ki ' ulemā ve fuzelāyı zamānla vāķi' imiş (s. 47/26-27-28-29).

ķalb: bunda ihām tarīķiyle mezkūrdur ya' nī dil, deġel ma' nāsına (s. 305/24-25) ; ķalbden bunda murād ķalb-i ' askerdür ki ortasıdır; hāşılı maksūd alaydur (s. 366/10-11).

ķalb-endūde: ķalp bunda iki ma' nāya vāķi' olmuş. Biri altunuñ ve akçenüñ ķalbi. Pes endūde bu taķdīrce yalduzlı ma' nāsınadır. Biri gönül ma' nāsınadır. İmdi ol taķtirce endūde murād hīle ve mekrdür (ķalbüñ endūdedeye izāfeti beyāniyyedür) (s. 42/23-24-25).

kalb-i süvārān: atlı bölüğünüñ ortası ‘asker şınıfinuñ ortasına ki pādişāhlar turur kalb dirler ve sağ cānibine meymene ve şol cānibine meysere dirler (s. 265/21-22).

kalb-şinās: kalp egleyici (s. 239/21).

kalender: kalenderler ‘Acem diyārında bir bölük ehl-i dalālet ta’ifedür. Rūmuñ abdālları gibi kaşın, kirpigin vesāir maḥsenātın tırāş ider(s.134/23-24).

kalıp: cisme dirler (s. 97/5).

qallāş: ḥarābatī dimektür (s. 246/3-4).

kām-rān: sürücü ma’ nāsına (s. 164/27).

qand-ı Pārsī: (izāfet-i beyāniyyedür) murād kendinuñ şirīn eş’ ārıdır (s. 6/4).

kānūn: uşlūb ve kāide ma’ nāsınadır (s. 73/6).

kār: murād ‘aşq ve muḥabbettür (s. 177/11) ; ola, sitem-kār cefā-kār gibi (s. 201/10) ; iştür, bunda kārđan murād ‘aşq ve muḥabbettür (s. 207/29).

kār u bār: iş güç dimektür (s. 364/14).

qara kuş: kaz veyā ördektür (s. 11/27).

qarār-gāh-ı nüzūl: qonmaq qarār-gāhı (s. 402/8).

kār-dān: iş bilici ma’ nāsına (s. 355/4).

kār-fermāy: iş buyurucu (s. 440/29).

kār-fürūbeste: bağılı iş dimektür (s. 78/29).

kār-gāh: kār-hāne (s. 415/27).

qarīn: yoldaş dimektür (s. 286/27).

kār-sāz: “sāziden”den iş düzücü (s. 319/3) ; iş oñarıcı ma’ nāsına (s. 446/21).

kāse-gerdān: qadeh döndürücü dimektür. Ya’ nī bāde-nūş (s. 330/17).

kaşem: ‘anddur, yemin ma‘nāsına (s. 382/9).

kaşid: haber, selām ve mektūp ileten beye dirler (s. 141/4).

kaşr-ı hūru’l-‘ayn: cennet murāddur (s. 419/26).

kaşş: kıssa-h‘ān ma‘nāsına (s. 377/5).

kaṭil: maḳtūl ma‘nāsınadır. Ya‘nī fe‘īl, fā‘il ma‘nāsına (s. 405/11).

kaṭl-i ‘āşık: ‘āşıkuñ kaṭline veyā ‘āşıkuñ kaṭliçün (s. 260/13-14).

kaṭi‘ān-ṭarīk: yol kesicilerdür (s. 392/20).

Kāvūs: Ḥazret-i İbrāhīm peygamberüñ nemrūdī adıdır (s. 104/13-14).

każā: bunda hükm-i ezeliiden ‘ibārettür, kader gibi (s. 394/25-26).

kebūd: gök renk (s. 292/5-6).

kebüter: kükercin murādı kendi gönüdüdür (s. 176/4).

kef: ayağ-ı şürāhī ki şarāp kaḏeḥlerinüñ ayaklısıdır (s. 102/5-6).

kemāl: tamām ma‘nāsınadır (s. 409/10).

kemān: ebrū-yı yārdur (s. 231/19), (s. 390/26).

kemān-ebrū: yay kaşlı dimektür (s. 176/3), (s. 442/30).

kemān-keş: (vaşf-ı terkībīdür) “keşiden”den, yay çekici dimektür (s. 25/1).

kemān-keş cādū: çeşm-i cānān (s. 25/3).

kemān-ḥāne-i ebrū: (kemān-ḥānenüñ ebrüya beyāniyye) kemān-ḥāne tır-keşüñ yayu ṭuran cānibine dirler. Ebrüya kemān-ḥāne itlākı mecāzīdür. Zīrā ebrüyü kemāna teşbih eylemişler kemān-ḥāneye degil (s. 43/18-19-20).

kemer: luğatda kuşakdur gāh olur bel ma‘nāsında müsta‘meldür (s. 84/12), (s. 354/30).

kemer-bend: kuşaktır (s. 280/18).

kemīn: puşu yiri (s. 300/26), (s. 302/26), (s. 313/2), (s. 342/5).

kemīn-geh: puşu yiri (s. 392/20).

kerān: kenār ma‘ nāsına (s. 395/9) ,(s. 283/13).

kerde: ‘amel ma‘ nāsına (s. 228/9).

ķerrābe-keş: ķerrābe şūrāhī , yatık bardak ve şarāp kapağı hāşılı zurūf-ı hamra ķerrābe dirler (s. 356/24-25).

keş: güzel, nāzlı (s. 151/15-16) ,(s. 417/30) ; nāzlı , şādān ve ferhān ma‘ nāsına (s. 229/2).

keştī: gemi (s. 294/22) ; murād ķadehtūr (s. 334/28).

keştī-bān: gemici dimektūr (s. 294/22).

kevn ü mekān sāhati: tamāmen yiryüzü senüñ sarāyuñ ortasınıñ meydānı olsun. Ya‘ nī tamām kūrre-i ‘ arzuñ pādişāhı ol (s. 1/11-12).

Key: bir pādişāhuñ ismidür (s. 104/14).

keyvān: zūhal yıldızına dirler (s. 248/25).

ķıvāmü’ d-dīn: bunda h‘ācenüñ mürebbīsi olan vezīrūñ laķabıdır. İsmi Hasandur. (ķıvāmuñ ķāfinda fetha ve kesre cāizdür ammā kesre efşahdur) (s. 31/3-5-6).

ķırvān: mağribde bir şehrūñ ismidür (s. 280/10).

kil: balçıktur (s. 224/10).

kilīd: miftāhtur (s. 252/28).

ķīne: ķīne veyā kinle, intikām dimektūr (s. 31/14-16).

ķirām: sıhğiler ve iyiler dimektūr (s. 220/7).

ķiş: mezheb dimektūr (s. 270/9).

ķişver: iķlīm ve memleket (s. 108/28).

ķūçe: maħallecik (s. 347/16).

ķūh-sār: tağlık (s. 263/20).

ķur’ān h‘ānend: ķur’ān okuyucu (s. 158/21).

kūs: ‘Acem pādişāhları bir kimseye manşib virseler pādişāhuñ mehterleri evinüñ tamı üzerine çıķup kūş çalarlar. Rūm’da ķapusuna

tavul ve sūrñay çaldıkları gibi bunda ma' lüm ola ki evlerinüñ üstü musattahtur ya' nî düzdür (s. 198/22-23-24-25).

kušūr: kaşruñ cem' idür (s. 310/29).

küy-ı felek: (izâfet-i beyâniyye) felek topu dimektür (s. 1/3).

kûze: bardak, ' Arabca kûz dirler (s. 374/15-16).

kûze-furûş: kûze şatıcı dimektür (s. 374/17).

külâh-ı nemed: (izâfet-i beyâniyye) keçe külâh dimektür (s. 28/8).

kümeyt: kızıl doru ata dirler, yelesi ve kuyruğu siyâh ola. Bâdeye de kümeyt dirler. Ammâ bunda at murâddur (s. 387/16-17).

küngüre: korkuluk meşelâ hişâruñ ve köprinüñ ve minârenüñ koşuluğu gibi ki ' Arabca añna şerefe dirler (s. 422/24-25).

küstâh: bi' pervâ ve utanmaz ve edebsiz ma' nâlarına gelür (s. 283/22).

küşâd: luğatta kapu ve gayrı nesneyi açmak ma' nâsınadır. Ammâ bunuñ gibi yirlerde akıtmak ma' nâsına isti' mâl iderler (s. 269/16-17).

küşte: murâd ' aşıktur (s. 181/19).

L

lābe: yalvarmanuñ ismidür. Latıfeye de mezelenmege de dirler (s. 69/29) ; bunda temelluk ma' nāsınadur ya' nī yaltaqlanmağ (s. 98/2) ; laṭife ma' nāsına (s. 205/15).

lā-cerem: lā-bed ve lā-muḥāl dimektür (s. 257/12).

lahd: kabirdür (s. 49/18).

lahlaḥa: hoş koğulu (s. 99/16).

la' l: la' l ma' denden çıkdıқта bu ma' hūd renkte olmaz imiş. Soñra tāze ciger içine qorlar imiş ki bu rengi kesb ider. H̄āce kemāl-i şöhretle meşhürdür. Şöyle ki darb-ı meşel hükmüne varmıştır: “Taş şabr maḳāmında la' l olur.” Ya' nī mürür-ı eyyāmla ādī taş iken la' l ismiyle müsem mā olur. H̄āce dir ki: “Belī olur ammā ḥūn-ı cigerle olur ya' nī bir kişinüñ ḥālū muntazam ser ü sāmān üzre olmağa nice zamān şabr ister. Şabr ise acıdur” (s. 83/26-27-28-29-30-31) ; la' lden murād kırmızı şarāptur (s. 118/20) ; la' lden murād lebdür. Teşbīh ṭarīkiyle engüşterī yüzüge dirler. Engüşterī zinhār ol yüzüktür ki ḥakīm bir esīri 'afv idüp eline virir kimse incitmesün diyü. Bu evvel zamānda imiş. Ammā bu zamānda eline bir varaq virirler. 'Afv olduğı ma' lüm olsun diyü (s. 168/29-30-31-169/1).

la' l-i nigīn: murād gönüldür (s. 184/7).

leb: la' l (s. 211/12) ; bunda kenār ma' nāsındadur (s. 272/29) ,(s. 309/23).

lehçe: lisān ma' nāsına (s. 372/28).

loğma-perhīz: ya' nī ḥaram loğmadan perhīzcilik (s. 428/5-6).

lu' bet: hokka-bazlık ve kuçla oyunu (s. 229/22) ; luğatta kuçladur ammā bunda maḥbūb murāddur (s. 411/4).

lūle: fitne ve āṣūb (s. 334/29).

M

mağrem: edāsı lāzım olan nesne dīn ve diyet gibi bunda dīn murāddur (s. 427/29).

mağz: beyin ve kemikteki ilik (s. 282/29-30).

māh: māhdan faşl-ı bahār murāddır demişler. Murād bahāra irişdi līkin bu hāl şarāpla ḥaz olunur dimektür (s. 5/12-13).

maḥbūb: maḥbūblardan murād āndur endām degildür. Nitekim Necātī demiştür: Beyt-i dilberde murād ān olur endām degildür (s. 42/4-5) ; ay yüzlü güzel (s. 84/29-30) ; dostluç (s. 197/3).

maḥmil: deve üzerine gerisi şeklinde bir nesneyi bağlarlar ve sefere gittiklerinde 'Arab'uñ 'avratları ve kızları içinde otururlar. Ḥāşılı ḥacc eyleyen kimse Mekke ḥalkı 'Arafat'a çıktıklarında bunu seyr ider. Rü'yete maḥşūş bir kışşadır. Egerçi aşlında maḥmil yüke dirler. Ammā bunda murād hevdecdür (s. 336/21-22-23-24).

māh-rū: ay yüzlü dimektür (s. 333/15).

māh-ruḥ: ay yüzlü (s. 205/16)

maḥz: ḥāliş ve şafī dimektür (s. 223/11-12).

maḥzen: (ism-i mekāndur ḥazene yaḥzinu ya' nī neşara bābından) bir nesneyi gizleyecek yer. İmdi maḥzen-i zer altun şaklayacak yer dimektür (s. 51/8-9-10).

maḥūl: ḳavl (s. 239/10).

Mānī: meşhūr bir naqqāşuñ ismidür (s. 420/10).

ma^ç reke: şavaş yirine dirler (s. 133/11).

maṭbū^ç: tabī^ç at kabūl eylediği nesne (s. 326/27).

maṭla^ç: maṭlū^ç ma^ç nāsına fecr, şabāḥ ma^ç nāsınadır (s. 311/29).

māye: aşla dirler (s. 317/16). ; sermāye ma^ç nāsınadır (s. 244/26).

meclis-efrūz: (vaşf-ı terkībīdür) “efrūzīden”den meclis yalınlandırıcı ya^ç nī meclis rüşen kılıcı (s. 34/11-12).

meclis-i ins: āşınalar ve dostlar meclisi dimektür (s. 77/1).

meges: sinek ^çArapça zübāb dirler (s. 63/25) ; kara sinek (s. 260/9).

meh-rū: ay yüzlü dimektür (s. 278/3).

meh-tāb: ay aydınlığı (s. 364/27).

mekr: bunda ḥīle ma^ç nāsınadır (s. 313/3).

melekūt: luğatta melek ma^ç nāsınadır. Melekūt ^çarak dirler. Melek ^çarak ma^ç nāsınadır. Ammā iştilāḥda melāike maḳāmına dirler (s. 159/17-18) ; ^çālem-i ^çulvīdür (s. 185/15).

melīk: pādişāha dirler (s. 438/12).

me^ç men: emin olacak yir (s. 392/18).

merdüm-dār: merdüm tutucu ya^ç nī ri^ç āyet idici dil-dār gibi gönül ri^ç āyet idici ma^ç nāsına (s. 193/13-14).

meşābe: bunda mertebe ma^ç nāsınadır (s. 256/20-21).

mestūr: perhīz-kārlıktur (s. 156/28).

meşūrān: perhīz-kār ma^ç nāsına (s. 290/21).

meşgale: adam āvāzına , gavğa , fitne ve āşub ma^ç nāsına gelür (s. 194/1-2).

meşşāta: düzgüncü ḥātūn (s. 204/9).

me^ç vā: makām ma^ç nāsına (s. 246/24).

mevhib, mevhibet: baḥşış (s. 436/13).

mey-güsâr: bâde-nüş ma' nâsına (s. 162/24-25) ,(s. 363/4).

mey-i dü-sâle: iki yıllık şarâb (s. 314/1).

mey-i la' l: kırmızı şarâptur (s. 54/2).

mey-i muğân: mey-ğâneci şarâbı (s. 382/22).

meyhâne: der-i ' aşk ve muhabbet-i zikr-i maḥal (s. 158/31).

mevve: bunda büseden kinâyettür (s. 183/22-23).

mezâk: ağızda lezzet alacak yire dirler. Kitâplar yazısı üzre dil der. Ammâ bunuñ gibi yirlerde ağız murâddur (s. 196/7-8) ; dilüñ üzerinde lezzet alan yirdür (s. 282/10).

mi' rez: şol ' âriyeti libâsa dirler ki câriyeleri anuñ içinde şatarlar güzel görinsün diyü. Ammâ ekşeri maḥall ve maḳâm ma' nâsına isti' mâl iderler (s. 245/1-2-3).

midḥat: medḥ ve medîḥ öğmek ma' nâsınadır (s. 141/25-26).

miḥan: miḥnetüñ cem' idür (s. 336/4).

mihek: (ism-i âlettür) bir nesneye sürececek âlet; meşelâ altun veyâ gümüñ sürececek siyâh taşâ mihek dirler (s. 61/5-6) ; altunla gümüñü tecrübe idecek bir qaraca taştur (s. 397/9-10).

mihir: (îhâm tarîkiyle mezkûrdur). Şâ' irüñ murâdı ammâ muḥabbettür (s. 264/3-4) ; muḥabbet (s. 401/17).

mihir-bân: muḥabbetçi ya' nî muḥabbete ri' âyet idici (s. 52/5) ; muḥabbetli (s. 336/26).

mînâ: yeşil ve gök sırçaya dirler. Ammâ bunda felek murâddur (s. 56/10-11); yeşil sırçaya dirler teşbîḥ tarîkiyle feleğe de dirler. Yeşil sırçadan kadeḥ murâddur (s. 230/27-28).

minḳâr: kuş burnuna dirler (s. 287/31).

minnet-pezirem: minnet ḳabûl idecegim (s. 442/25).

mièrÀc: luàatta merdivene dirler. AmmÀ bunuñ gibi yirlerde mekÀn-ı èurÿc yaèni çúacaú yer murÀddır (s. 24/21-22).

mîr-i ‘ases: ‘ases başı dimektür (s. 337/11).

Mirrih: silâhşör (s. 2/27), erbâb-ı harb aña mensûbdur. Ya‘nî ehl-i silâh taşvîrlerde kılıcı elinde bir silâhşör şeklinde yazarlar (s. 361/8-9).

miyân: bel, orta ma‘nâsınadır (s. 120/7).

mu‘addil: ‘âdil ma‘nâsına (s. 272/10).

mu‘ammâ: (ism-i mekândur, tef‘îl bâbindan maştarı ta‘miye) gelür gizlemek ma‘nâsına. Pes mu‘ammâ gizleyecek mekân dimektür. Ammâ bunuñ gibi yirlerde remz ve imâ ile söylemektür (s. 288/21-22-23).

mu‘âşir: bunda muşâhib ma‘nâsınadır (s. 313/13).

mubaşşır: tüccâr aralarında almada şatmada gözü açık olup her nesnenüñ kadr ü kıymetini bilene simsâr da dirler (s. 232/23-24).

muğân, meğân: çukur dimektür (s. 399/5).

muğaddere: şol hâtûna dirler ki perdeden taşra çıkub halka görünmeye (s. 204/27-28).

muğakkağ: (tef‘îl bâbindan ism-i mef‘ûldür) muğarrir dimektür (s. 18/4).

muğâtab: hâmuş olma dimektür (s. 7/27).

muhteşem: (ism-i mef‘ûl şıgâsı üzre) ‘Acem muhterem ma‘nâsına isti‘mâl ider. Ya‘nî hürmetlü ve ‘izzetlü ma‘nâsına (s. 227/6-7).

muğabele: iki yıldız meşelâ ayla güneş biri birinüñ râst karşısunasalar bir vechile ki her câniblerinde felekden beşer burc vâki‘ ola. Aña muğabele dirler (s. 195/21-22).

muğarnes: felek murâddur. Ammâ aşlında cevâmi‘ kapularında ve minâreler şerefeleri altında ve meğâribde olan muşanna‘ işlerdür ki

taştan l leler ve ba'zı toplar oyarlar ol işlere mu'karnes dirler (s. 275/6-7-8).

mu'ktebis: isteyici ma'n sına ya'n  t lib (s. 378/13).

m my : meşh r dev dur ki ölmüş vey  'uzvu şınmış kimseye i'ir rl r. All h emriyle şif  bulur birka'  kısımdur. Amm  aħseni beşer d r ki ins nı m my  iderler (s. 253/6-7).

murakka': p re p re yamalı fu'ar  h rkaşı (s. 124-/21-22).

murġ: b lb d r (s. 375/1).

murġ-ı emen: b lb d r (s. 299/22).

murġ-ı seher: mur d b lb d r (s. 306/15).

murġ-ı şubh: b lb d r ger'ı seherlerde öten her murġa şamild r (s. 187/5).

murġ-ı şeb-h' n: mur d b lb d r (s. 293/25).

murv rid: inc ye dirler (s. 233/16).

muşavvir: luġatta münakkaş ma'n sınadur. Amm  bunda bir nesnenün şekli ve şureti görünmek ma'n sınadur (s. 445/13-14).

must : must den mur d rinlere 'izzetsizlikt r (s. 154/2-3).

mu'tekid: iştil h-ı 'Acemde muħibb ma'n sınadur (s. 215/1).

mu'tekif: luġatda aħb sdur. Ya'n  kendini bir yirde ġabs eylemek amm  bunda m l zemet mur ddur (s. 87/14-15).

muşrib n-ı şab h : (iz fet-i l miyyed r) şab h b desini i'mege menşüb muşribler ya'n  seherde b de-n ş olan s zendeler ve g yendeler (s. 26/10-11-12).

m y: bunda t r ma'n sınadur. 'Adett r ki ba'zı kimseler muşibette sa'ların keserler (s. 330/ 23-24).

muşaffer: ma'ľubuna ġalib ma'n sınadur (s. 267/5).

m b h t: m f ħaret ma'n sına (s. 360/4).

mühendis: ‘ilm-i hendese bilen kimseye dirler (s. 199/17) ; ‘ilm-i hendese ehli dimektür. ‘İlm-i hendese bir ‘ilmdür ki muḳādir-i eşyâyı ta‘yîn ider felegi de. Mühendis feleğinden murād Şāni‘ -i Ezeli‘dür (s. 399/1-2-3). **mühtāle:** (ma‘tūftur, ifti‘āl bābından) ḥilekār ma‘nāsına ya‘nī ehl-i ḥile dimektür (s. 7/4-5).

mükāfāt: cezā ve ‘ivāz ma‘nāsınadır. Mükāfattan murād dünyādur (s. 182-12-13).

mülk: mülkten murād dünyādur (s. 185/15) ; memleket ma‘nāsına (s. 279/5).

mültemes: bunda maṭlūb ma‘nāsınadır (s. 260/3) ; murād ma‘nāsına (s. 338/5).

münāfi: māni‘ ma‘nāsına (s. 362/5).

münye: ārzū ma‘nāsına ya‘nī gönül dilediği nesne (s. 409/ 13-14) , (s. 427/26).

mürüvvet: luğatta erlige dirler. Bī-mürüvvet erliksiz ammā isti‘ mālde ḥass ve dūn ma‘nāsınadır (s. 9/8-9-10).

müsā‘ad: yardımcı ma‘nāsına (s. 292/5).

müstemend: marāz veyā ḳāhırdan inlemiş (s. 318/28-29).

müşfik: mihrībān ma‘nāsınadır ya‘nī muḥabbetlü nāşih (s. 312/26-27).

müşk-āmiz: müşk ḳarıştırıcı (s. 316/27).

müşk-feşān: “feşāniden”den müşk şaçıcı dimektür (s. 139/4).

Müşteri: ‘ulemā (s. 2/27) ; altıncı felegün yıldızıdır ki ‘ulemānuñ meşāyihūñ yıldızıdır (s. 281/16-17).

müvesvis: vesvese şāhibi (s. 199/30-31).

müzd: kirā ve ücret ma‘nāsına (s. 135/11) ; ücrettür (s. 243/28) ,(s. 297/4).

N

nā-çār: biz' z-zarūre dimektür (s. 306/1).

Nāhīd: Zühre yıldızıdur ki sāzendeler aña mensūptur (s. 320/28).

nağd-i kā'ināt: murād hülāşa ve güzīde-i kā'ināttur. Ya' nī herkesün maqbūlü ve müsellimi (s. 289/29-30).

nağş: bunda murād şüret ve şekildür (s. 50/25) ,(s. 226/14) ; şürettür (s. 438/25).

nağş-bend: nağş bağlayıcı ya' nī nağkâş (s. 250/29-30).

nağş-ı leb: murād şüret ve şekildür (s. 221/9-10).

nāle-i şeb-gīr: gice olan nāle ve cā'izdür ki şeb-gīrden çerāhdı murād ola. Ya' nī ocaqlar içinde gice ile öten böcek (s. 240/24-25-26).

nā-mahrem: murād raķībdür (s. 75/4).

na' ra: luğatda geñizden çıkan şavttur. Ammā 'acem *Evşāt-ı Şūdīde* 'de isti' māl ider. Na' ra zenān na' ra urarak ya' nī feryād ve figān iderek (s. 139/16-17).

naşīhat: öğüt ma' nāsına Fārisī' de pend dirler (s. 421/25).

nā-süfte: nā-süfteden murād kimsenün hāyidesü olmayup kendi güfte-i hāsı olduğına işārettür (s. 78/24-25).

nātiq: deve ile koyuna didikleri gibi bunda teşbih tarikiyle gözyaşından kināyettür (s. 425/28).

nā-tüvān: kudretsizlikler (s. 211/23).

nā-ümīd: karañluk gice murāddur (s. 78/20).

nāvek: zembürek oķına dirler. Ammā aşında zembüregün oluğudur.

Oķına nāvek ıtlākı mecāzīdür (s. 12/15-16) ; Nāvek ğamzeye rāci' dür.

(Ġamzeñ nāvek şaça ya' nī oķlarını döke.) (s. 12/19-20) ; zembürekden

atılan oķtur (s. 43/14).

nāy-zen: çalmağı “zeden”le meşelâ nāy-zen dirler. Nāy urucudur ammā murād çalıcıdır (s. 308/23-24).

nāz: fahr ma‘ nāsına (s. 179/13).

nāz-perver: nāzla beslenmiş (s. 398/19).

nazar: murād himmettür (s. 266/25).

nazar-bāz: iştihâlarında maḥbûb dosta dirler (s. 60/7-8).

nazar-ı rehrevî: (izâfet-i lâmiyyedür) rehrev, vaşf gibidür, yolcu dimektür. “Revîden”den yola gidici ma‘ nāsına (s. 9/26-27-28).

nebât: bunda şeker ma‘ nāsınadır şâh-ı nebât kalem olmak vâziḥdür. Teşbîh tarîkiyle cānān olmak mümkündür (s. 150/20-21).

nebîz: ḥurmâyı veyâ inciri veyâ kuru üzümü şu içine koyup ekşitirler. Pes şarâp gibi müskir şu peydâ olup anı ḥamr yerine içerler. Ammā bunda ḥamr murâddur (s. 124/5-6-7).

nedîm: bunda muşâhib ma‘ nāsınadır (s. 102/4).

nefehât: hoş kokuya dirler (s. 298/28-29).

nefes: murād sâ‘ attür (s. 400/3).

negeht: ağızdan zâhir olan tatlı kokuya dirler. Ba‘ zı etfâlûñ gibi ammā bunuñ gibi yirlerde muṭlak koku murâddur (s. 223/16-17) , hoş koku (s. 274/8).

negez: gökçek dimektür eyü ma‘ nāsına (s. 228/13-14) ,(s. 282/30).

nehîb: (lafz-ı Fârisîdür) bunda korku ma‘ nāsınadır (s. 109/2).

nejend: bunda ğuşşalı ma‘ nāsınadır (s. 15/7-8).

nem: luğatta yaş ma‘ nāsınadır (s. 284/25).

nergis: aña Rûm’da zerrîn-kaḍeḥ dirler. Çeşmi aña teşbîh eylemişlerdür. Cām-ı nergis ve kaḍeḥ-i nergis dimişler. ‘Ale’l-ḥuşûs kavuñ elâ gözi dilberlerüñ çeşmini ki aña şehlâ ve ‘abherî dirler. Nergis-i teşbîh etrâfi beyâz sîm gibi ve içerüsü zere mâil olduğıcündür.

Nergise mestlik nisbeti başını önüne düşürdüğüdür (s. 17/7-8-9-10-11) ; nergisten çeşm murâddur (s. 235/3) ; (teşbîh-i kinâye tarîkıyla) çeşmdür (s. 32/19).

nesak: uşlûb (s. 281/15).

nesîm: hoş koku yel (s. 223/18) ; bunda güzel koku ma' nâsına tecrîd olunmuştur (s. 232/4).

nesîm-i şimâl: kûy-ı cânân kabîlinden esen yel (s. 414/19).

nesrîn: nesrîn ve neşrîn berrak çiçek ismidür. Rûmda aña gül-i nesrîn dirler (s. 29/7) ; hoş koku bir ak çiçegidür (s. 57/32) ; nesterîn didikleri ak çiçektür (s. 154/30-31).

neşât: şâdîlik ya' ni şenlik. Nûn'un fethiyle ammâ nûn'un kesriyle cem' i nâşîtdür (s. 389/20-21).

neşter: feşâdlaruñ kan alacakları âlet (s. 374/1-2).

nevâ: ni' met ve ğinâ, sâz ve nağmedür (s. 224/21) ,âvâz ve nağme murâddur (s. 274/18).

nevâ, nüvâ: baylık , azık ve ni' met ma' nâsına gelür (s. 401/31).

nevâle: bunda lokma ma' nâsınadır (s. 273/1).

nevây: 'ilm-i nağmeden bir perdenüñ ismidür (s. 226/11).

nevâzî: oğşamaktır. Bu 'ibâreti sâz çalmada isti' mâl iderler (s. 344/18-19).

nev-'arûs: yeñi gelin olmuş kız ya' ni ehl-i dünyânuñ her zamân birine gelin olur. Ammâ ' âkıbet anı telef ider (s. 439/28-29-30).

nevk, nüvk: her nesnenün sivri ucu (s. 316/26) ,(s. 420/11).

ni' am: ni' metüñ cem' idür (s. 437/23).

nigâr: murâd cânândur (s. 251/1) ; nakş eyle dimektür (s. 316/28).

nigeh-bân: gözcü ve bekçi ma' nâsınadır (s. 2/4), bekçiye dirler (s. 132/18).

- nigeht:** bunda güzel koku ma' nāsınadır (s. 220/23).
- nigerān:** (şifāt-ı müşebbehedür) "nigerīden"den luğatta bakğan ma' nāsınadır. Ammā bunda nāzır ma' nāsınadır (s. 49/19-20) ,(s. 60/27-28), nāzır ve mültefit ma' nāsına (s. 152/26).
- nigīn:** yüzük kaşına dirler. Bunda murād mühr-i Süleymān'dur (s. 80/24-25) ,(s. 211/7) ; yüzük kaşı (s. 169/2).
- nīk:** bunuñ gibi yirlerde muhkem ma' nāsınadır (s. 225/31).
- nikāb:** yüz örtüsü (s. 269/4).
- nīk-nām:** (vaşf-ı terkībī aqsāmındandır) eyü adlu dimektür (s. 108/6).
- nīm-būse:** yarım buse dimektür. Buse mütecezzi degıldür ki anuñ nişfi ve rub'ı ve şülüşü ola. Belki 'adem-i teslīm ü inkıyāddan 'ibāretdür. Ya' nī murādca buse almağa temkīn ve kudret virmemekten ta' bīrdür (s. 31/28-29-30).
- nīş:** bunda arınuñ dikenidür (s. 245/11) ; 'akrebūñ ve arınuñ ve ğayrı hayvānuñ şokduğı 'uzva dirler (s. 374/2).
- nişān:** 'alāmet (s. 34/3).
- nişīb:** iniş (s. 319/28).
- niyāz:** ihtiyāç (s. 319/7).
- niyāz-mend:** ihtiyāçlı dimektür (s. 319/8).
- nizār:** arık (s. 387/23).
- nūr:** ayuñ ziyāsıdır (s. 311/22).
- nūş:** tatlı ve bal ma' nāsına gelir (s. 92/26) ; murād baldur (s. 245/11).
- nūşīn-lebān:** (elif ve nūnla cem' oldu) zevī'l-'ukūla şifāt olduğıçün dilberān-ı nūş-lebān dimektür. (Vaşf-ı terkībīdür) ya' nī vaşf-ı terkībī aqsāmındandır. Tatlı dudaklılar dimektür (s. 54/14-15-16).
- nükte-dān:** nükte bilici ma' nāsına (s. 356/11).
- nūzhet-geh:** nūzhet şādlıktur, nūzhet-geh şādlık yiri (s. 158/5).

Ö

‘ömr: bunuñ gibi yirlerde zamāndan kināyettür (s. 435/3-4).

‘ömr-i girān: ağır ve bahālu ‘ömr dimektür (s. 184/25-26).



P

pā-ber-cā: ayağı yerinde ya'ni şābit-ka-dem ma' nāsınadır (s. 40/24).

pādişāh-engiz: pādişāh koparıcı ya'ni pādişāhtan saltanat alıcı ma' nāsına (s. 334/14-15).

pāk-dāmen: (vaşf-ı terkībī aqsāmındandır) pāk etekli dimektür (s. 256/8).

pārdüm: kūs-kūn hayvān (s. 391/18) , işbātı taḥkīr içündür ya'nī irü semer urdukları hayvāndur (s. 391/21).

pāre: bunda murād düğümü çözmekten ḥāşıl olan uzunluğtur (s. 178/29-30).

pāy-bend: ayağı bağılı dimektür (s. 100/27).

pāy-dār: şābit-ka-dem ol dimektür (s. 324/16-17).

pedīd: zāhir ma' nāsına (s. 299/5).

pehlū: (bunda ihām tarihiyle zikr olmuş) zirā pehlū iki ma'nāda müsta'meldür. Birisi "nesnenün yanı" ki 'Arapça aña "ind"le ta'bir iderler. Birisi de "ādemün yanı" ya'nī inileri ki Türki'de pehlūya çektim dirler (s. 44-45/30-31-1).

pencāh: elli (s. 217/20).

perçem: perçemden murād perçem-i tūğdur. Ya'nī her ne cānibe ki senün tūğ-ı hümāyunun ḥareket ider ise fetḥ ü zafer berāberce gidüp andan ayrılmaz (s. 2/13-14).

perde: felektür ve perde dāru'l-lāhdur ki eflākı ve 'anāşırı ḥıfz ider (s. 50/4).

perde-der: (vaşf-ı terkībīdür) “derīden”den perde yırtıcı dimektür (s. 83/18-19) ,(s. 171/27).

perde-pūş: perde örtücü dimektür (s. 305/23).

pergār: pergel didikleri ālettür ki anıñla dāire çizilür (s. 40/20).

perhīz: perhīz eylemege ya‘nī şaķınmağa dirler (s. 32/13).

pertev: ziyā ve eşere dirler (s. 73/27) ; nūrdur ya‘nī nūr-ı rüy-ı zāt-ı cānāndur (s. 149/12).

pervāne: nice ma‘nāsı vardır. Ammā bunda pādişāhlardan çıkan ḥaṭṭ-ı hümāyūndur. Nitekim sa‘ādetlü pādişāhumuz Sultān Murād’dan çıkar ve ol ḥaṭṭı pādişāhlardan çıkarana pervāneci dirler (s. 18/27-28-29).

pervīn: ülker yıldızı (s. 420/20) ,(s. 218/8).

peş: yüne dirler koyunuñ ve ğayrınıñ yapağısına dirler (s. 157/31-158/1).

peşmīne-pūş: yūñden esvāb giyen kimse ‘abā gibi (s. 202/7).

pey: ard ve iz ma‘nāsına (s. 31/21) ,(s. 236/12) ,(s. 258/8) ; bunda eşer ve iz ma‘nāsınadır. Ya‘nī ardınca; bunda yol ve iz ma‘nāsındadır (s. 96/25).

peymān: ‘ahd ma‘nāsına (s. 233/21) ; ‘ahd ü qavl ü karar ma‘nāsına (s. 235/30).

peymāne: ölçektür. Ammā bunda şol kalıp murāddur ki içinde Ādemūñ mādde-i cesedi olan türābı ve balçığı taḥmīr eylediler. Ba‘zı kitāpta yazmışlar ki Allāh Te‘āla Ādemi ḥalk eylemek murād eylediği zamānda ferīştelere buyurmuş ki toprağuñ envā‘uñdan birer miqtār getüreler ya‘nī aķ toprak ve kızıl ve şarı topraktan cem‘idüp mezkūr kalıba tolduralar ve yoğuralar. Bu cihettendür ki insānuñ kimisi aķ kimisi kara ve kimisi buğday renklidür. Pes Ādem maḥlūk olup zī-rūḥ

olduktan sonra muhabbetu'l-lâhda Âdeme cesed eylediler (s.159/3-4-5-6-7-8-9-10) ; kadeh (s. 233/22).

peyvend: bunda 'ahd ma' nâsınadır (s. 235/28).

pîl: Fârisîde fîl dimektür (s. 406/9).

pîl-bân: fîlci ma' nâsına (s. 406/10).

pindâr: zan ma' nasına (s. 160/8-9) ,(s. 182/31).

pîrâmen: pîrâmen ve pîrâmün eṭrâf ve çevre ma' nâsınadır (s. 22/15-16).

pîrân: bunda murâd dilberândur (s. 145/6).

piste: bunda Halep fistığı murâddur ki dehâni aña teşbîh iderler (s. 193/6-7).

pîş: ön ma' nâsına (s. 315/4).

pîş-i şubh: şabâhuñ vaktinde (s. 264/2).

piyâle: kadeh (s. 131/12) , (s. 272/12).

piyâle-nûş: haber-i pâdişâhdan murâd Şâh Şücâ'dur. Bir 'ayyâş ve bâde-nûş pâdişâh idi (s. 356/26).

pür-'itâb: 'itâbı ve 'ikâbı çok dimektür (s. 403/21).

R

rabtt: kaz ma' nāsına (s. 380/20).

raġm: (rā' nuñ zammı ve fethi ve kesriyle) luġatta birinūñ bir kimsenūñ yire sürtmektür. Ammā isti' mälde körlük ve ḥased ma' nāsınadır (s. 269/26-27-28).

rāh: rāhdan bunda murād sāz perdelerinden bir perdedür. Bir perde çal dimektür (s. 163/23).

rāh-ı hezār-sāle: biñ yıl yol miqdāri dimektür (s. 271/17).

raḥne: gedik, 'Arabca ŷelme dirler (s. 432/12).

rāh-rev: yolcu dimektür (s. 271/15).

raḥt: esbāb ma' nāsınadır (s. 366/23).

rāh-zen: yol urucu ya' nī ḥarāmī (s. 234/6).

raḥam: bunda nişān ve alāmettür (s. 50/26) ,(s. 76/11).

raşāş: kal' ay ki Türkçe kalay dirler (s. 376/27).

rāst: gerçek ve muḥakkaḳ ma' nāsınadır (s. 271/12-13) ,bunda gerçek dimektür (s. 380/2).

rāstān: toġrular ma' nāsına (s. 394/14).

raṭl, rıtl: yarım batmān ammā bunda murād büyük ḳadehdür belki nişf batmān bāde olur ḳadehtür (s. 37/17-18-19) ,(s. 163/27-28) ,(s. 408/4-5).

raṭta: (lafz-ı 'Arabīdür) helāk ma' nāsına (s. 109/26).

ravḥ: rāhat ma' nāsınadır (s. 323/13).

rāz-dārān: rāz şaklayıcılar (s. 226/5).

rāz-ı ser-beste: ser-beste açılmadık rāz ya' nī maḥfi (s. 292/18).

refīḳ: yoldaş (s. 392/8).

reh: rehden murād maḳāmdur (s. 289/6) ; rehden murād perdedür (s. 377/24).

reh-ber: iletmek maḳ nāsına yaḳ nī kılavuz ki ḳArapça delil dirler (s. 125/8-9).

reh-güzer, reh-güzār: geçit yiri yaḳ nī uğrak (s. 31/19) ,(s. 298/10).

reh-rev: yola gidici (s. 405/6).

reh-revān: seyyāhlar (s. 341/28) ; ḳuşşākdur (s. 372/11).

reh-zen: reh-zen veyā rāh-zen yol kesen kimse (s. 165/21-22) ; yol urucu yaḳ nī ḳarāmī (s. 229/15-16).

remīde: ürkmüş (s. 315/3).

renk-āmiz: “āmiziden”den ḳarıştırmak maḳ nāsına renk bunda ḳile maḳ nāsına. Renk-āmiz ḳile ḳarıştırmacı yaḳ nī ḳile peydā idici ḳaşılı ḳāvḳā ḳaşığı (s. 33/8-9-10).

resm: resm bunda ḳānūn maḳ nāsınadır (s. 176/12).

resūl: peygambere ve elçiye ḳadı maḳzarına dirler. Bunda murād ḳaber vericidir (s. 389/21-22).

reşk: ḳased ve ḳayret (s. 108/29).

revā: cā'iz maḳ nāsına (s. 302/14) ; cevāz maḳ nāsına (s. 403/20).

revāk: ḳAcem ekseri ḳardaḳta istiḳ māl ider (s. 51/15).

revāk-ı zeberced: zeberced cevāhir cinsindedür. Yeşil olur. Bunda murād revāk-ı zebercedden felektür ki ḳāh yeşil görünür ḳāh ḳök (s. 51/15-16-17).

revān: rūḳ-ı insāndur (s. 262/30) ; fevrī dimektür (s. 301/10).

revān-efzā: revān artırıcı (s. 263/3).

revende: seyyāḳ maḳ nāsına (s. 321/11).

revḳ: rāḳat ve ḳuzūr manāsına ve yel getürdüḳü ḳüzel ḳokuya revḳ dirler. Bunda maḳşūd budur (s. 414/12-13).

reviş: yürüyüş ya' nî ' âdet ve kânûn (s. 135/12).

reyâhîn: cem' -i reyhândur. ' Arabî'de bunda murâd hoş koçulu otlardur egerçi reyhân feslegene de dirler (s. 176/21-22).

rez: murâd şarâptur (s. 251/16).

rıdvân: cennet kapucısına ve hazinedârına dirler (s. 26/26).

ribh: fâ'ide (s. 312/20).

rind-i ' âfiyet-süz: "süziden" den, ' âfiyet yandırıcı rind dimektür. Bunuñ gibi yirde ' işâmet ve perhîz-kârlık ma' nâsınadur (s. 135/27-28) ; ' âfiyet-süzden murâd ' Abdü'r-Rezzâk Yemenî'dür. Kimyâ-gerlikten murâd eylediği tevekkül ve kanâ' attür (s. 135/31-32).

rû: vech ve sebeb ma' nâsınadur (s. 302/28).

rûd: ırmağ (s. 225/22) ; sâz kirişi ya' nî çeng ve kânûn ve kopuz kıllı (s. 313/13-14) ; dere (s. 336/9) ; bunda kıldur ammâ bunda murâd kıllı sâzdur (s. 351/5-6) ; bunda sâz kıllıdur rûd'u zıkr idüb sâzı murâd ider (s. 430/11).

rûh-fezâ: rûh artırıcı ya' nî câna cân kıtar ma' nâsına (s. 298/2-3).

rûh-ı kıuds: Cibrîl-i Emîn (s. 369/11).

rusûm: resmüñ cem' idür. ' Âdet ma' nâsına (s. 406/13).

rûy: bunda cihet ma' nâsınadur (s. 201/18).

rûze-güşâ: ' oruç açıcı ma' nâsına ya' nî iftâr idici dimektür (s. 304/27).

rûzgâr: murâd eyyâm-ı zamândur (s. 154/11) ; zamân (s. 302/15) ;

bunuñ gibi yirlerde eyyâm ma' nâsınadur (s. 371/23).

rûz-ı hicr siyeh bād: mâtem-zede olsun ya' nî muşîbetli (s. 395/19).

rûzî-bağş: rızğ bağışlayıcı ya' nî Rezzâk ma' nâsına (s. 316/12).

S

sa'âdet-fürûğ: sa'âdet ziyâli dimektür (s. 435/30).

şabûh: şabah vaktinde içilen şarâba dirler (s. 26/9-10).

şabûh-zede: şabûhî urub ya' nî bâde-i şabûhî için. Zede bunda içmekten kinâyettür. Zîrâ bâde urulmaz belki içilür. Aralarında bu mecâz-ı şâi' dür. Meşelâ buse zed dirler öptü diyecek yirde (hâ-yı resmiyye bunuñ gibi yirlerde harf-i tertîble müsemmâdur) (s. 76/28-29-30-31).

şadâret: (maştardur, neşara bâbindan) herşeyüñ şadr-ı evvelidür. Bunda murâd şadr, meclisür ya' nî meclisüñ başı ve evvelidür (s. 24/13-14).

şad levhaş-allâh: aşında lâ evhaşallah idi. Allâh vahşet virmesün dimektür. 'Arablar bir yire şen olsun diyecek yirde böyle du'â iderler. Ya' nî harâb olub saña ney içinden gitmesün ki vahşet vire soñra iki hemzeyi tahfîf idüb levhaş-allâh didiler. Ya' nî Allâh Te'âlâ harâb idüb vahşet virmesün. Bunda şad-levhaş-allâh'dan murâd yüz kat şen olsun dimektür. 'Alâ külli hâl şenlikle du'âdur (s. 351/14-15-16-17-18-19).

şaffet: bunda icâd u ihtirâ' ma' nâsınadur (s. 2/24).

şafir-i murğ: kuş şaklığı (s. 124/12).

şahâ: sarây ortasında olan meydâna dirler (s. 1/5).

şahbâ: kırmızı şarâba dirler (s. 39/12) ,(s. 78/13) ,(s. 245/26).

sâhil: şu kenârı (s. 336/9).

sahûr: şol yemektür ki ramazân gicelerinde yenür ol yemegi yemege tesahhür dirler (s. 304/24-25).

şâlih: bunda murâd 'âşık ve şadık (s. 10/12).

sāmān: lafz-ı müşterektür. Ammā bunda uşlûb ve kânûn ma' nâsınadır, bî-sāmān, bî-endāze ve kânûn dimektür (s. 108/24-25) ; şalâh ve ārām dimektür (s. 246/28), (s. 293/16) ; huzûr , şalâh ve ārām dimektür (s. 339/19).

Sāmiri: buzağıya tapmağı ihdâş eyleyen kimsedür. Hâzret-i Mūsā münâcâta varduktan şoñra nitekim tefsîrlerde kışşası mufaşşaldur ki harf-i beyân Sāmîrîdür (s. 7/11-12-13).

şan'atkar: ehl-i şan'at dimektür. Ya' nî şanâyi' -i şî'riyede mâhir ü kâmindür (s. 35/10).

şanavber: luğatta çam ağacına dirler. Ammā bunda serv murâddur (s. 208/4-5).

sâr-bân: deveci (s. 336/16).

şarf: döndürmege dirler. Meşelâ şarf-ı 'inâne dirler dizginini döndürdü diyecek yirde. Ammā bunda şarf def' ma' nâsınadır (s. 409/15-16).

şarfe: 'Acem iştilâhlarında ziyâdeye dirler (s. 230/22).

şavâb: toğru (s. 335/7).

sây: "sâyiden"den ezmek ve sürmek ma' nâsına. Müşk-sây, 'anber-sây bu kabîlendür. Müşk ve 'anber ezici dimektür. Zîrâ ezildiği hayende artık koğu virür (s. 97/7-8-9) , Şabâ, lahlaḥa-sây ve müşk-sây ve 'anber-sây oldu ya' nî hoş kokular ve güzel râyihalar getürdi ya' ni bahâr zamânı oldu şabâ envâ' -ı râyihalar getürecek zamândur (s. 99/11-12-13).

şayd: av murâddur (s. 249/24).

sâye: gölgedür (s. 221/16).

sâz: bunda düzen ma' nâsınadır (s. 73/4) ,(s. 313/16) ,(s. 385/6) ; sâz bunda çalgıcılar kullandığı sâzdur. Çeng ve kânûn ve kopuz gibi (s. 226/10-11) ; sâzdan murâd esbâb ve zînettür (s. 428/22).

sebz: tazelikten ve nâzîkîkten kinâyettür (s. 331/22).

sebz-pûş: yeşil giyici (s. 404/12).

secâyâ: seciyyenüñ cem' idür, tabî' ata ve hülka dirler (s. 418/3-4).

secde-gâh: secde yiri (s. 256/17).

seher: vişâl (s. 85/31) ; hâlâl tarîkiyle âb-ruhem ya' nî âb-rüyem ' arz ma' nâsinadur (s. 247/4) ; vakit (s. 428/4).

seher-hîz: şabâh irken yatağından kalkan kimseye dirler; hâşılı müteheccide dirler (s. 151/3-4).

sehi: togru dimektür (s. 262/26) ,(s. 310/13).

sehi-bâlâ: togru kâmetlü dimektür (s. 262/26).

sehl: luğatta âsân ma' nâsinadur. Ya' nî kolay ammâ bunuñ gibi yirlerde haķîr ma' nâsinadur (s. 166/14-15) ,(s. 202/21).

şelâse-i ğusâle: şârib-i hamr katında ba' de' t- ta'âm ' ale' t- tevâlî üç kadeh ba' dedür ki mi' dede olan fuzül-ı ta'âmı ve ahlât-ı redîeyi ğasl eylemekçün iherler (s. 5/5-6-7), Şelâse-i ğusâle ile ya' nî bade ile vâķî olsun çünkü faşl-ı rebî' dür bu faşl-ı bâ' de-nüşluğla vâķî' olmak gerek (s. 5/10-11).

selâsil: silsilenüñ cem' idür. Zincirler dimektür (s. 413/23).

selem: berreye dirler, berr dikenli ağacın ismidür (s. 407/26).

Selmâ: Leylî gibi bir ma' şukanuñ ismidür (s. 141/4) ,(s. 336/17).

semâ' : semâ' uñ ma' nâsı zîkr olunmuştur ki saz, söz , çalgıdan ve ırdan ' ibârettür (s. 272/20-21).

semâhat: cömertlik ve sehvâvet dimektür (s. 25/12).

semen: aķ gül (s. 6/27).

semen-sâ: "sâyiden" den ezmek ve sürtmek ve sürtünmek, rüy-ı cânânı semen ya' nî aķ güle teşbîh iderler ve zülfüñ aña sürtünmesini semen-sâ ile ta' bîr iderler (s. 345/30-31-346/1).

semer: efsâne ve hikâyet ma' nâsinadur (s. 83/21-22).

seng-dil: taş yürekli (s. 390/10).

sep̄ide-dem: tañ aqlığına dirler ya' nî seher vaḫti (s. 273/30).

ser: bunda ârzû ve heves ma' nasınadur (s. 8/3) ,(s. 313/22) ,(s. 393/23); bunda meyl ü muḫabbet ma' nasınadur (s. 16/27); bunda cihet ve cānib ma' nasınadur (s. 21/7) ,(s. 235/4) ; bunda sevdâ ve cihet ma' nâlarına olmak mümkündür (s. 233/21).

serâb: şûre yirlerde ıraktan şu gibi görünen hey'ete dirler (s. 21/14-15).

serâçe: serānuñ taşgīridür ki sarāydan muḫaffettür (s. 11/1-2-4) ,(s. 402/25-26).

ser-encām: āhir ve 'ākıbet ma' nāsına (s. 328/28).

ser-firâz: başı yücelici ma' nāsına 'āli-cenābdan kināyettür (s. 388/8).

ser-geşte: luḡatta başı dönmüş dimektür. Ammâ isti' mālde müteḫayyir ma' nâsinadur (s. 4/23-24) , bunuñ gibi yirlerde müteḫayyir ma' nâsinadur (s. 258/17).

ser-girân: baş ağırlığı ya' nî ağırbaşı olmak (s. 95/11) ,ağır başlı olmak nergis-i şehlānuñ şıfatıdır ya' nî senüñ çeşmüñ nergis-i şehlādur ve ser-girānluk anuñ şıfatıdır (s. 95/14-15).

sermāye-i cihān: cihānuñ fāidesi veyā cihāna fāide (s. 254/6-7).

sevād: şenlikli ma' mūr yire dirler ve İstanbul ve Mışıra ve Şām gibi şehürlere sevād-ı a' zām dirler (s. 63/12-13).

sevād-ı dīde: gözün̄n̄ ḫarası dimektür ki bebekten 'ibārettür (s. 66/7).

şılā: şabāḫ vaḫtinde içilen şarāba şıla dimektür (s. 274/19).

sifal: sakıya ya' nı toprakdan düzölen esbâb desti , çömlek gibi (s. 218/25-26).

sikke: bunda murâd nakıştur (s. 137/ 24).

simâk-i râmih: bir yıldızuñ ismidür. Simâk ikidür. Birine simâk-i râmih ve birine simâk-i a'zel dirler. Simâk-i râmihî bir atluya beñzetmişler ki elinde nizesi ola. Zîrâ önünde bir kevkeb dañi vardur ki aña remih dirler. Ol sebeble râmih dirler ve simâk-i a'zel elinde nizesi olmayana (s. 28/1-2-3).

sîm-ber: gümüş sîneli ma'nâsına (s. 309/299).

sipend: üzerlik tohumu ki yaramaz göz değmemek için âteşe bakarlar (s. 15/28-29) ; üzerlik, üzerlik didikleri otda Allâh Te'âlâ bir hâşşa kômuştur ki her kimseye ki onuñ tütünüyle tütsü virseler aña yaramaz göz degmez (s. 215/27) ,(s. 364/12-13).

sîr: tok ma'nâsına (s. 247/14).

sîret: hulk ma'nâsınadır (s. 152/31).

sirişk: lügatta yağmur çisintisine ya'nı hurda yağan yağmura dirler; soñra gözyaşında isti'mâl eylediler (s. 302/11-12-13).

siyâh: zülften siyâhile ta'bir eyledi. Zîrâ ba'zı hulefâ ve selâtin siyâhlardan ba'zısını bir memlekete hâkim iderler imiş. Nitekim Hârûn er-Reşid siyâhı Mısr'a hâkim eylemiş ve andan gayrı ba'zı pâdişâhlar eylemiş (s. 37/1-2-3).

siyâh-dil: bir ham zâlim (s. 444/20).

siyâhî: kara merkep murâddur (s. 412/24).

siyâh-kec: iki ma'nâda müsta'meldür. Birisi egri kara ve birisi hâin kara. Bunda ikisine de taħammülü var (s. 98/16-17).

siyâh-nâme: günâh-kârdan kinâyettür (s. 66/21).

Siyāvuş: (a' lām-ı ricāldendür) Keykāvūs pādişāhuñ oğludur. Keykāvūs memleket-i Tūrān pādişāhı Tūrāncihūn ırmağından bir nesne dirler. Mezkūr Keykāvūs gayetle zenzāre pādişāh idi. Şöyle dirler ki üç yüz altmış hātūnı var. İdigi yılda her birisiyle birer kere mücāme'āt ider imiş ve oğlu Siyāvuş ziyāde güzellerden imiş ve bu hātūnlaruñ birisi buña ta'aşşuk idüp bundan muvāşele ister imiş ve bu dağı imtinā' üzre olur imiş. Her ne kadar ki ol hātūn mekr ü hīle ider hiç bir şarīkla buña zafer bulamaz. Hāzret-i Yūsuf'a Züleyhā eylediği gibi ākıbet buña dir ki saña bir nesne iftirā eydürmege babañ seni katl eylesün. Bu da bildiginden kalmasun. "Benüm anamsun ben saña bu işi işlemem didi." Āhir 'avrat babasına didi ki: "Baña güçle zīnā eyledi." Bu da inkār eyledi ve didi ki: "Baña bu kadar zamāndur ki tālībdür. Ammā ben bunu işlemedim." Ol pādişāh ve etbā'ı âteş-perestler idi. Pes Siyāvuş'a didi ki kürre-i âteşe girüb yanmazsan gerçeksın. Ol da kürre-i âteşe girüb yanmadı. Pes babası sözüni taşdıķ eyledi. Ammā buña ri'āyet idüb bir in'ām u ihsān eylemedi. Bu da gönüllēnüb İrān pādişāhı Efrāsiyāb'ūñ yanına vardı. Bu da aña geleli ri'āyet idüb kızını nikāh eyledi. Pes Siyāvuşūñ ol kızdān Keyhūsev-nām bir oğlu toğdu. Pes pādişāhuñ buna ziyāde ri'āyet ve ta'allukundan vūzerā hāsed eylediler ve bunu Efrāsiyāb saltanatına kaşdı var diyü gamz eylediler. Ol da teennī ve tevakkūfsuz bunu bir altun legen üzerinde zebh eyledi ve oğlu Keyhūsev'i Pīrān-nām bir hānuñ terbiyesine virdiler, şonra büyüyüp yigit olduktān şonra Efrāsiyāb'ı başub başın kedi ve yirine pādişāh oldu (s. 192/1-2-3-....-18 191/30-31).

şubh: vişāl (s. 85/30), zūrūf-ı zamāniyedendür (s. 232/5).

şubh-h'ān: şabāh vaktinde okuyucu ya'nī bülbül (s. 275/24-25).

şūfi-i Deccāl-şekl: Deccāl şūretlü şofi dimektür (s. 270/8).

şūfi-sūz: “sūzīden”den şofi yandırıcı (s. 419/10).

suhte-dil: gönlü ve yüregi yanmış (s. 229/4-5), (s. 259/13).

Sultān Üveys: Selātīn-i İlḥāniyeden birinūn ismidür. Lakābı Ğiyāse’-d-
dīn’dür (s. 119/20-21).

suruş: Ḥazret-i Cibrīl-i Emin’dür (s. 368/11).

şūy: cānib ma’ nāsına (s. 72/13).

sūz: “sūzīden”den yakıcı dimektür (s. 268/1) ; yangın ve ḥarāret (s.
323/7).

sūhan: maḳūl, ḳavl, güftidür (s. 288/20).

sūhan-dān: söz bilicilik (s. 431/9).

sūhan-senc: söz tartıcı dimektür. Ya’ni mütেকellim nitekim murğ-ı
ḳāfiye senc dirler. Nağme idici ma’ nāsına (s. 182/29-30-31).

sūhan-ver: sözlü dimektür. Ya’ni söze mālīk ve ḳādir ma’ nāsına (s.
448/28-29).

sūlūk: Şi’irdeki bu bir gicelik tıfl bir yıllık yola gider ya’ni bir gicede
peydā eyledüğüm eş’ār bir yıllık yola münteşir olur (s. 6/15-16-17).

sūnbül: zūlfle ḥatda müsta’meldür. Niteki *Enīsü’l-‘Uşşāk*’ta ikisini de
beyān eylemişdür. Bunda ikisine de taḥammülü vardır (s. 20/28-29-
30).

sūrūd: ırdur (s. 120/27).

sūrūd-ı meclis-i cemşīd: sūrūd yer ma’ nāsına isimdür. (Meclise izāfeti
ve meclisūn Cemşīd’e lāmiyyelerdür) ki Cemşīd meclisinūn sūrūdı
mışra-i şāninūn mazmūnudur ki cām bāde getir ki Cem dünyāda
ḳalmayup ecel cāmını içmek muḳarrerdür. İmdi bugün cām-ı bāde
içelüm. Cem ve Cemşīd ikisi de Süleymān Peyğamberūn ismidür (s.
50-51/31-1-2-3-4).

sūrūş: ferişte ma’ nāsına (s. 187/20).

süsen: süsenden bunda murād yeşil yapraklarıdır, çiçeği degil. Zīrā deh-zebān otıdır çiçeği degil, Hâfız süsen gibi on dilli de olursa gonca gibi senüñ katında mühür bir dehen olur. Ya‘nî ağzı mühürlü olur (s. 81/28-29-30-31) ; ve zanbaka ya‘nî çiçeklerine mā’il olduklarıçün seccāde dimişler ve bunları seccādesi omuzunda zāhide teşbīh meşhūrdur. Nitekim Kemāl Paşa-zāde buyurur: “Zanbak bugün omuzuna seccādesini alır.” (s. 106/30-31).

süveydā: yüregüñ içinde uyuşmuş kara kan pāresine dirler. Her hayvānuñ yüreginde ol durur dirler. Allāhu Te‘ālā kuvvet-i derke-i ol kanda koymuştur (s. 93/27-28-29).

Ş

şāh-bāz-ı zerrīn-bāl: güneş murāddur (s. 275/11).

şāh-ı Türkān: murād Efrāsiyāb'dur ki zamānında Maverāü'n-nehr pādişāhı idi (s. 441/15-16).

şāhid: bunda maḥbūb ma' nāsına (s. 194/2) ,(s. 196/134).

şāhid-bāz, nazār-bāz: maḥbūb ve dost ma' nāsına (s. 276/11-12).

şāhīn: 'Arapta ve 'Acemde ve Rūmda müşterek isimdür; toğan cinsinden bir nev' dür. Ğāyetle kuvvetli kuştur. Turnāyı bī-pervā alır (s. 11/21-22-23). şaḥş: şaḥşdan murād vücūddur (s. 14/28).

şāh-vār: şāha lāyık dimektür (s. 305/18).

şām: murād firāk ve hicrān (s. 85/30).

şarāb: bahā dimektür (s. 188/10).

şarāb-ḥāne: mey-ḥāne (s. 310/30).

şarāb-ı ḥānegī: evde şıkılan şarāba dirler (s. 382/21).

şa' şa' a: gölgenüñ yufkasına dirler. Ya' nī koyu olmayan gölge ammā bunda güneş ziyāsı murāddur (s. 149/10-11-13).

şāhne-i Necef: şāhne şubaşıya dirler. Necef Kūfe şehrinüñ yanında ve Ḥazret-i İmām 'Ali'nüñ türbesi olduğu yerüñ ismidür. Keremu'l-lāh veche şāhne-i Necef'den murād Ḥazret-i İmām kendidür. Mevlānā Cāmī Ḥazretleri İmām'uß menḳabetinde şāhne-i Necef buyurduğun Revāfız aña buğz iderler. Ḥāl bu ki ḥāce andan evvel buyurmuştur. Ammā aña nesne dimezler garīb kışşadur (s. 391/28-29-30-31).

şatt: Bağdād ırmağı ve muṭlaka ırmağ ve ırmağ kenarı (s. 380/13).

şeb: firāk ve hicrān (s. 85/31) ; şebden murād zülüftür (s. 178/30).

şebāb: bunda yigitliktür (s. 233/29) ,(s. 317/16).

şebān: çobāndur murād bunda Ḥazreti Mūsā'dur (s. 113/14-15).

- şeb-gerd: gice dolanıcı ma' nāsına (s. 252/8).
- şeb-gīr: gice işlenen işde müsta' meldür (s. 337/7-8).
- şeb-hīz: gice kalkıcı ma' nāsına (s. 317/4).
- şeb-nem: gice yağın kırağı (s. 34/15).
- şeb-pere: yarasa (s. 158/11).
- şeb-reng: gice renkli ya' nī siyāh mekkār mübālağa ile ism-i fā' ildür, aldayıcı ma' nāsına (s. 203/3).
- şeb-rev: gice gezen kimse (s. 337/9) ,(s. 402/27) ,(s. 408/17).
- şeb-revān: (vaşf-ı terkībūdür) "revīden"den gice yürüyücü (s. 92/5).
- şeb-zinde-dār: ihyā-yı leyl eyleyene dirler. Luğatta giceyi diri tutucu dimektür. Ya' nī uyumayıcı (s. 265/12-13) ,(s. 363/27-28).
- şefīk: rahīm dimektür. Ya' nī esirgeyici ma' nāsına (s. 392/8).
- şeh-bāz: çağır toğan (s. 220/17).
- şeh-i sipihr: murād güneştür ve aña zerrīn siper isti' āre eyledi. Zīrā güneşi altın kalçana teşbīh eylemişler (s. 274/25-26).
- şeh-per: "şāh-per"den muħaffefdür. Kuşuñ kanadına baş çelenktür (s. 11/29-30) ,(s. 146/15-16) ; bunda kanat murāddur (s. 220/14-15).
- şeh-süvār: luğatta atlı pādīşāh dimektür. Ammā iştilāhda atlılığı yaraşık ve yaqışık ma' nāsınadır (s. 249/13-14).
- şehr: ay ma' nāsına (s. 426/13).
- şehr-āşūb: şehr delirdici ve kārūş muruş idici dimektür (s. 238/1-2).
- şehr-yār: pādīşāh dimektür (s. 163/4) ; şehir yoldaşı dimektür. Ya' nī mu' ayyeni ve zahiri ma' nāsına (s. 451/14).
- şeker: murād büsedür (s. 205/17).
- şeker-bār: şeker yağıdırıcı (s. 299/31).
- şeker-feşān: (vaşf-ı terkībūdür) "feşānīden"den şeker saçıcı (s. 16/2-3).
- şeker-hā: şeker çigneyicü dimektür. "Hāyīden"den (s. 76/13).

şeker-riz: şeker dökücü dimektür (s. 397/20).

şekib: şabr ma' nāsına (s. 394/4).

şekil: şuret (s. 410/5).

şekker-şiken: (vaşf-ı terkibidür) “şikenden”den, şeker de teşdid-i zaruret-i vezniçündür. Ma' nāsı şeker-ḥ'ār olur dimektür (s. 5/31, 6/1).

şem': luğatta bal mumudur. Ammā iştilâhda yanan muma dirler (s. 18/4).

şemâ'il: ahlâk dimektür (s. 410/6).

şemâl: (“şı”nuñ fethile) lodos didikleri yele dirler (s. 144/22) ,(s. 351/26-27), lodos didikleri yelüñ ismidür (s. 407/4).

şem'-i ḥāver: murād güneştür (s. 384/20).

şem'-i tārāb: şenlik şem' i dimektür (s. 78/4).

şemşir-i zer-efşān: altun serpilmiş kılıç. Zīrā ba' zı kılıçları zer-efşān iderler; ḥuşūşān ki selātinüñ kılıçlarını (s. 267/28-29).

şengül, şengül, şeng: gāyette güzel ve maṭbū' ve şirīn-gār maḥbūba dirler (s. 352/10).

şer: yaramazlık (s. 44/6).

şerm: utanmağa dirler (s. 165/27).

şest: luğatta olta ya' nī balık oltası zülfün ucunu büküldükte aña teşbih iderler (s. 217/20-21).

şeym: nazar eylemege dirler (s. 414/18).

şib: iniş (s. 32/9).

şibl: arslan yavrusu (s. 449/30).

şifā-baḥş: şifā bağışlayıcı (s. 4/28-29).

şifte: dīvāne ve ḥayrān ma' nasınadır (s. 2/11-12).

şikār: av ma' nasınadır (s. 249/26).

şikārī: avlanan hayvānāt bunda kendi dili murāddur. (Yā harf-i nisbet)

şikāra mensūb dimektür (s. 353/16-17).

şikenc: büklüm (s. 344/9), (s. 283/5).

şikenc: büklüm (s. 344/9).

şikenc-i gülāle: (tecrīd tarīkiyle) ya' nī gülāle-i şikenden tecrīt eylemekle zīrā gülāle pür-şikenc olan zülfe ve gīsūya ve kāküle dirler. Pehlevīce aña negūle dirler (s. 271/27-28-29).

şikest: şikestten murād ca' ddur ya' nī zülfün büklümü (s. 217/19-20).

şikeste: bunda hasta ma' nāsınadır (s. 371/13).

şināver: şuda yüzgece dirler (s. 135/21-22).

Şirāz: h' acenuñ şehriñe dirler ki ' Acem bilādınıñ güzīdelerindendir (s. 27/3-4) ; bāği bāğçesi çok şehrdür. Pes ādemīsi zevk-i nefsanīyeye düşüb rühānī cānibine iltifāt eylemezler (s. 431/11-12-13).

şirb: hazz ve naşīb ma' nāsına (s. 342/25).

şir-gir: arslan tutucu (s. 133/8).

şive: bunda şan' at dimektür (s. 61/7) ; bunda şan' at ve pişe ma' nāsına (s. 298/17).

şu' a': güneşüñ pertevi (s. 384/20).

Şu' ayb: peygamberdür ki Mūsā aña nice yıl çobanlık eylediği peygamberlik maqāmına vāşıl oldu. Bunda murāddan maqşūd mertebesi nübüvvettür ki Mūsā'ya aña hizmet eylemek sebebiyle virildi (s. 113/17-18-19).

şu' beze: hokka-bāzlık ve hile-bāzlığa dirler (s. 422/5).

şu' beze-bāz: bunda hile-bāz ma' nāsına (s. 194/28-29).

şüh: şühüñ nice ma' nāsı var. Ammā bunda mevzūn ve maṭbū' ve bī-şerm ve bī-hayā ma' nālarına olmak kábildür (s. 34-35/ 31-1) ; bunda ısıcak kanlı ve maṭbū' ma' nāsınadır (s. 417/29-30).

şumar: birisi uyumayup gökte yıldızları saymak birisi de gözyaşı dökmektür ki zîrâ gözyaşını yıldıza teşbîh eylemişler (s. 326/20-21-22).

şûr: fitne ve âşûb ya' nî şer ma' nâsınadur. Zîrâ şûr ve şer dirler (s. 218/24-25) ; tuzlu (s. 361/17).

şûr-engîz: fitne ve âşûb kıparıcı dimektür (s. 218/25-26) ; şûr gavgâ dimektür. Gavga kıprmak (s. 332/27).

Şücâ': Bunda îhâm tarîkiyle zıkr olunmuştur. Zîrâ memdühu olan pâdişâhuñ ismidür. Bahâdıra da dirler. Zîrâ memdühu olan pâdişâha Şücâ' ü' d-dîn-i Mansûr dirler (s. 267/6-7-8-9).

T

tāb: bunda tākāt ve taḥammül ma' nāsınadır (s. 36/21-22) ,(s. 252/18-19) ; muḫtarip, bî-ḥuzūr, ḥarāret, ıztırāp (s. 101/13-14).

tābī, tāb: bunda ḥarāret ma' nāsınadır ve sünbüle nisbetle pīc ma' nāsınadır. Ya' nī ḡayret , reşk ve ḥased ma' nāsına olmağa müteḥāldür (s. 20-21/31-1).

taḥāret ve ' ışmet: pākıktur (s. 145/12).

taḥmīk: bir kimseyi ḥamākate nisbet eylemeye dirler (s. 393/18).

taḥmīn: kıyās dimektür (s. 223/2-3).

taḥrīr: luġatta ıřlāḥ ve taḫvīm ma' nā sınadır (s. 415/26).

taḥt-ı gül: murād gülistāndur (s. 428/21).

tāir-i ḡudsi: ıřtılāḥda Cebrāil'dür. Ammā luġatta ḡudse menşüb tāir dimektür. Ya' nī murġ-ı pāk ki cānāndan kināyettür (s. 197/17-18).

tal' at: aşında rü'yet ma' nāsınadır. Görmek ve görünmek lâzımla müte' addi beytinde müşterektür. Şoñra yüze ıtlāk eylediler ol görinen yüz olduġıçün (s. 36/6-7-8).

tāliḥ: zıdd-ı řāliḥdür ya' nī fāsıḡ, kāzib (s. 10/8-13).

tāk: aşma çubuġuna dirler (s. 399/16).

tāk: kemer (s. 199/16)

tākāt: kuvvet ve ḡudret ve vüs'at ma' nāsınadır (s. 196/22-23).

tāmāt: rüsüm ve ' ādāt-ı şofıyyeye dirler (s. 363/1).

tarab-ı āřiyān: mezeci şenlik yuvası dimektür (s. 103/12).

taraf: fā'ide (s. 320/2).

tarāf-ı kerem: fā'ide-i kerem dimektür (s. 390/4).

tarb-ḥāne: şenlik evidür (s. 384/31).

tārem: eve dirler ki göçer evli Türkmenler evidür (s. 399/15)

tarḥ: temel ma' nāsına (s. 429/24).

tarrār: yan kesiciye dirler. Zülfe tarrār didiği kesilüb kırıkladığıcündür (s. 202/1-2), (s. 292/13).

tāvūs-ı 'arş: murād Hazret-i Cibrīl-i Emīn'dür (s. 449/24).

ṭaylasān: evvel zamānda eşrāf-ı 'Arab dülbent üzerine maḳrime şeklinde bir büyük bezi bururlardı. Ol beze ṭaylasān dirler (s. 363/1-2-3).

tecellī: luğatda görünmege dirler. Ammā iştilāḥda 'arz-ı cemāle ya' ni güzelligini göstermege dirler (s. 73/29-30).

tecemmül: bunda şabr-ı dil ve ḥūşdan kināyettür, kişiyi güzellendiren nesne ammā bunuñ gibi yirde esbāb ve eşkāl murāddur (s. 177/3-4-5); cemīle tefe'ül bābından maştardur. Güzellenmek ma' nāsına ammā ekşer esbāb ve eşkālde isti' māl olunur, ḥuşūşan sefer ağırlığında (s. 207/12-13), (s. 351/6).

tefrīk: tağınık ya' ni perişān dimektür (s. 187/17).

tefrīka: perişānlık ma' nāsına (s. 383/24).

Tehemten: Rüstem-i Zāl'ün laḳabıdur ve ba' zılar didiler ki İsfendiyār'un laḳabıdur. Ammā bunda Rüstem murāddur. Ḥ'ācenüñ bu beyti Şāh-nāme kışşalarından birine telmīḥdür. Kışşanuñ aşlı budur ki; Rüstem-i Zāl'ün bir kız qarındaşı oğlu var idi. Bir pehlevān idi ki adı Bījen idi. Bu Bījen mezkūr Efrāsiyāb'ün kızını sevdi. 'Ākıbet Efrāsiyāb bu ḥālden āgāh olup ve tutup Bījen'i bir kuyuya ḥabs idüp kuyunuñ ağızına bir ağır taş koydu. Ammā Bījen'ün bir yarar yoldaşı var idi. Bījen'ün aḥvālını teccessüs eyledi gördü ki mezkūr tarīkle maḥbūstur. Pes vardı Rüstem'i bu kışşadan āgāh eyledi. Rüstem daḫı bir iki yarar yoldaş alup vardı. Kuyunuñ ağızından taşı kaldırub kemendini kuyuya

şarkıttı. Bijen dahı gördü şarkan kemend-i Rüstemidür. Pes kendini anuñla şarup yukarıya çektirdi (s. 441/19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29).

tehniyet: esenlemege dirler. Ya' nî bir hüşüşda mübârek olsun demek (s. 280/24-25).

telh: acı (s. 252/9), (s. 361/17).

temettu': fâ'idelenmek (s. 246/24), (s. 313/1).

teng: denk ma' nâsınadur ki yükün birisidür ya' nî bir cânibi (s. 283/5-6).

teng-dil: gönlü dar (s. 85/25).

tenhâ: yalnız dimektür (s. 4/20), (s. 261/21).

ter: yaş dimekktür (s. 254/31).

tereşşuh: bir nesne şızmaq, şu şızmaq ve ğayrı nesne (s. 199/29-30).

terk-i gedâyî: gedâlıktan bunda murâd dehr-i kesden taleb-i fazl u feyzdür, dilencilik degül ba' zıların zann eylediği gibi (s. 9/19-20-21).

tetâvül: bunuñ gibi yirde zulm ma' nâsınadur (s. 139/14), (s. 220/8), (s. 312/12).

tevfîk: Allâh Te' âlâ kuluñ murâdunu kendi murâdına uydurmağa dirler ve ba' zılar didiler itâ' ata kuvvet ve kudret virmege dirler (s. 392/8-9-10).

tezerv: süklün kuşuna dirler, tezervî-pervâz (vaşf-ı terkîbîdür) süklün uçuşlu dimektür (s. 114/25-26).

tıynet: bir nesnenüñ mādde-i cismi olan balçığa dirler. Ammâ tın mutlak balçıktur. Ammâ bunda murâd tıynetten hılkatdür (s. 182/2-3-4).

tîre: bunda karañlıktur zulmet ma' nâsına (s. 145/26-27).

t̄ire: t̄ire “ط” ile olunca ğazab ma‘nāsınadır, “ت” ile olunca bulanık ya‘nī mükedder ma‘nāsınadır (s. 4/67).

t̄iz-hūş: keskin ‘aķılıl dımeķt̄ür (s. 355/4-5).

tuĝrā-keş:(vaşf-ı terkībī) “keşīden” den tuĝrā çekici dımeķt̄ür. Tuĝrā berātlarda ve aħkāmda çektikleri pādīşāh nişānına dırler. ‘Arapça “tevkī” dırler. Onu çekene “muvaķķı” dırler (s. 2/29-30-31).

t̄ül: uzunluķ (s. 378/1).

t̄urfe: ‘acāyip ve ğarīb ma‘nāsınadır (s. 33/6) ; ‘aceb dımeķt̄ür (s. 399/12).

t̄üşe: azıķ (s. 316/17).

t̄üt̄iyān-ı Hind: (izāfet-i lāmiyyed̄ür) murād şu‘arā-yı Hindd̄ür (s. 6/3) , (s. 138/8-9).

tutuk: perdeye dırler (s. 274/9).

t̄ünd: keskin ve yavuz ma‘nāsınadır. Bunda tekebb̄ür ve ğazab murāddur. (s. 134/16-17).

t̄ünd-h̄ū: yavuz huylu (s. 367/11).

t̄ürbe: murād ķabird̄ür (s. 443/30).

t̄ürbet: t̄ürbetten murād ķabird̄ür (s. 216/30).

T̄ürkān: T̄ürkān’dan bunda murād maħb̄übāndur (s. 216/1).

t̄üvān: kuvvet (s. 325/14).

U

‘ūd: Bunda bir sāzuñ ismidür. Çeşteye beñzer ammā teknesi çeşte teknesinden çok büyük olur (s. 127/20-21) ; bir meşhūr sāzuñ ismidür (s. 162/30) ; sāzlardan bir nev‘ idür (s. 308/25).

ufk: gök kenāri (s. 274/9).

‘unşur: zāt veyā vücūt murāddur (s. 25/12).

‘Utārid: kātipler, ‘Utāride kātipleri ol cihetten inşayı ‘utārid’e isnād eyledi. ‘Aql-ı küll oldur ki ehl-i şer‘ aña rūḥ-ı ‘azīm dirler (s. 2/28-29) ; Utāridüñ inşası senüñ şevketüñ şifātudur. Ya‘nī ‘utārid ki kātīp-i felekdür. Senüñ şevketüñ evşāfını inşā ve icād ider. Ya‘nī senüñ şevket ü ‘azāmetüñ meddāḥıdır (s. 4/1-2-3).

‘ukde: düğüme dirler bunda murād Kārün perişānlığıdır (s. 88/13-14).

V

vādī-i Eymen: Allāh Te‘ālā Mūsa’ya tecellī eylediği vādīdür. Bunda kŭy-ı cānāndan kināyettür (s. 122/7-8).

vedāt: dostluk ma‘nāsınadır (s. 414/13).

vefā-dār: vefā tutucu ya‘ni ehl-i vefā (s. 420/25-26).

vefā-dārān: Zevī’l-‘uḳŭla şıfat olduğıçŭn taḳdīri yārān ve ‘āşıkān vefā-dārān dimektŭr. Vefā-dār (vaşf-ı terkībīdür) “dārīde”den vefā tutucu ya‘nī vefā şāhibi (s. 121/2-3-4).

velā: muḥabbet (s. 333/29).

vertā: luḡatta helāk ma‘nāsınadır (s. 366/21).

yād: bunda hâtırdur (s. 109/12).

yâkût: şarâb murâddur (s. 77/27).

yâkût-ı ahmer: yâkûtu ahmerlige tavşif eyledi. Zîrâ kanda ve cigerde terbiye olan kırmızı yâküttur. Gayrı renk gayrı tarîk ile terbiye olur (s. 421/20-21).

yâkût-ı feyz: yâkût feyizli ya' nî fâ'ideli (s. 314/27).

yâkût-ı rümmânî: kırmızı yâkût dimektür (s. 108/6).

yâkût-ı şeker-hâ: murâd lebleridür veyâ dehân-ı şeker-hâ, şeker çekinici. Egerçi çekinmek dehânuñ şânındandır (s. 345/18-19-20).

yeksân: luğatta düz dimektür. Bunda murâd berâberdür (s. 294/7-8).

yel: esmek ma' nâsına (s. 223/17).

yeldâ: (yâ'nuñ fethi ve lâmuñ sükûniyle) ol giceye dirler ki güneş ol gice veyâ irtesi dünse gerek hâşılı kışuñ andan uzun gicesi olmaz (s. 8/27-28-29).

yümn: mübâreklik ma' nâsınadır (s. 290/29).

Z

zafer: mecāzen fevz ü necāt ma' nāsınadır. Hāsılı düşmāna ğalebe ma' nāsına (s. 2/10-11); bunda düşmāna ğalib olmak ma' nāsına (s. 267/29).

zāğ: karga ve kızgun (s. 102/12),(s.130/2).

zāğ-ı siyeh: gece murāddur (s. 275/11).

zamān: kefil dimektür (s. 139/31-140/1) ; bunda mühlet ve müddet ma' nāsınadır (s. 174/16-17) ; bunda mütezammin ma' nāsınadır yāhūd zamān, zamīn ma' nāsınadır (s. 394/26-27).

zamīr: luğatta fikr ma' nāsınadır. Ammā bunda rāz murāddur (s. 277/15).

zamīrān: feslegen cinsinden bir nevi' dür (s. 276/12).

zār: bunuñ gibi yirlerde zelīl ve haķīr ma' nāsınadır (s. 239/10) ,(s. 258/29) , (s. 387/23).

zebān: zebān ve zebāne şem' a nispet olunsa yanan āteşe dirler (s. 35/2-3) , (s. 279/24).

zebān-āver: luğatta dil getirücü dimektür. Ammā iştihāda faşihān ve belīġān ve şu' arāda müsta' meldür (s. 357/8) ; şem' a nisbet zebān-āverlik ziyāde yirindedür. Zīrā teşbih tarīkiyle şem' de yanan āteşe zebān dirler (s. 358/8-9).

zebāne-i miķrāz: zebāne āteş yalıñına dirler ve toķa diline ve sāir nesnenüñ diline dirler. Bunda miķrāzuñ ucu dimektür, zebāndur (s. 277/22-23-24).

zegān: çaylaĝa dirler (s. 81/7) ; (s. 146/15).

zehī: ta' accüb ve taħsīn ma' nāsınadır müsta' meldür (s. 249/3).

zehr-çeşm: ğazaba bakmaĝa dirler (s. 403/14).

zehre: kudret ma' nāsına isti' māl ider (s. 256/30).

zehr-ħande: ğazab maħallinde ğülmege dirler. Ya' nī ba' zı kimse ğazab vaktinde ğüler. Ol ğülmege zehr-ħand ve zehr-ħande dirler (s. 403/13-14).

zemzeme: āvāze ya' nī çāv (s. 322/6-7), āvāza dirler (s. 413/15).

zen-em: nefis-i mütekellim vahde ururum ve uram dimektür. Bunda uram ma' nāsınadır ki ħarf-i rābıt şıfat-ı ğuşşa luğatta yemek yirken boğaza duran loğmaya dirler. Ammā 'Acem ğam ma' nāsında isti' māl ider (s. 8/6-7-8).

zeng: ħaralar memleketine dirler. Aña nisbet idüb zengi dirler (s. 325/309).

zer: akçe murāddur (s. 26/18).

zerrin-bāl: altun ħanatlu (s. 275/5).

zevāyā: zāviyenüñ cem' idür, bucağlar dimektür (s. 384/30-31).

zırh: saçlı dimektür. siyāh tende ba' zı etrākuñ kızlarında ğörmüşüm ki arğalarında saçlarını ħalkın gibi zırh şeklinde ururlar (s. 266/15-16).

zīb: zīnet ve bezek ma' nāsına (s. 279/8) , (s. 305/17).

zībā: yaraşık dimektür (s. 220/16).

zimem: emān ve emānet ma' nāsına (s. 438/14).

zinde-dilān: murād şādık olan 'aşıklardur (s. 372/12).

zindeği: dirlik (s. 401/23).

Zinderūd, Zenderūd: (zā'nuñ fethi ve kesriyle) İşfahān ırmağına dirler (s. 254/29).

zulmet-i şeb: murād zulmet-i hicrāndur (s. 149/2).

Zühre: sāzende (s. 2/27) ; Zühre yıldızına sāzende-i felek dirler ve sāzendeler aña mensa mensūbdur. Añı taşvīrlerde bir çengi kız şeklinde yazarlar (s. 361/6-7).

zülāl: tatlu şuya dirler. Ammā bunuñ gibi yirlerde şerbet cinsi murāddur (s. 148/4-5); tatlı şu (s. 351/19).

Zü'l-feķār: “zü” şāhib ma' nāsınadır. Feķār lugāтта çatal ma' nāsınadır. Ma' rūf kılıçta kından çıkınca iki çatal olurdu dirler. Ol cihetten aña Zü'l-feķār dirler (s. 284/9-10).

zölf-i hām: hām büklüm büklüm içinde zölf ya' nī büklümlü çok zölf (s. 75/20-21).

zümre: bölük ma' nāsına (s. 151/25).

zunnār: ālet ma' nāsına (s. 80/13).



SONUÇ

Kelime anlamı olarak açma, açıklama, izah etme ,bir kitabı veya ibareyi kelime kelime açıklama anlamına gelen şerhin temelinde bir eseri inceleme amacı yatmaktadır. Ömür Ceylan'ın da *Tasavvufî Şiir Şerhleri*'nde belirttiğine göre Kur'an'ın meali üzerine yapılan araştırmalardan doğan Tefsir ilmi bu nedenle şerhin menşei kabul edilir. Tefsirde amaç Kur'an'ı açıklamak iken şerhteki amaç edebi eseri açıklamaktır.

Sûdî Hâfız'ın Divân'ını şerh ederek oluşturduğu eserinde genelde kelimelerin anlamlarını vermiş, sözcükleri gramer açısından incelemiş ve önemli gördüğü yerlerde yer yer açıklamalara başvurmuştur. Sûdî bunları yaparken bazen kelimelerin sözlük anlamlarıyla yetinmemiş ve sözcüklere farklı hatta birkaçına günümüzde hiç kullanılmayan anlamlar vermiştir. Sûdî zaman zaman kavramları ele alırken onların nasıl oluştuğu hakkında da bilgi verir. Mesela la'lin ve yakutun kırmızı rengini kan ve ciğer içine konulmak suretiyle kazandığını belirtir. Akîk taşının madenden ilk çıkarıldığında yumuşak olduğunu ve ilaçlarla kaynatılarak kıvamını aldığını açıklar. Şarihin kavramlara getirdiği açıklamalardan bazı çıkarımlarda da bulunabilmekteyiz. Pervâneyi "Padişahımız sultan Murat'tan çıkan hümâyun" olarak açıklayan Sûdî bize dönemin padişahını belirtir.Eserin yazıldığı dönemin padişahı sultan III. Murat'tır.

BİBLİYOGRAFYA

Ahmet Cevdet Paşa (2000), *Belâgat-ı Osmaniye*, (Haz.: Turgut Karabey, Mehmet Atalay), Akçağ yay. No: 341-91, Ankara.

Ahmet Vefik Paşa (2000), *Lehçe-i Osmânî*, (Haz.: Recep Toparlı), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu yay., Ankara.

AYBET, Nahid (1989), *Fuzûlî Divanında Maddî Kültür*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara.

BAHAEDDİN, Mehmed (1997), *Yeni Türkçe Lügat*, Akçağ yay. No: 185-9, Ankara.

BANARLI, Nihat Sami (1973), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Bakanlığı yay., İstanbul.

CEYLAN, Ömür (2000), *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, Kitabevi yay., İstanbul.

COŞKUN, Menderes (2003), *Edebî Terimler ve Aruzla İlgili Bir Eser: Alî b. Hüseyin Hüsameddîn Amasî'nin Risâletün Mine'l-'Arûz ve Istılâhî's-Şi'r'i*, *Türk Kültürü İncelemeleri-8*, S. 97-130, İstanbul.

DEVELLİOĞLU, Ferit (1997), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ak yay., Ankara.

DİLÇİN, Cem (1983), *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu yay., Ankara.

DOĞAN, Muhammet Nur (2004), “Divan Şiirinde Aşk”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi* (Aşk ve Doğu), S. 31-53, Sayı: 26, Ankara.

Farsça-Türkçe Lûgat (1996), *Gencinei Güftar Ferhengi Ziya I-II-III*, Hz. Ziya Şükûn, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

GIBB, E.J. Wilkinson (2001), *Osmanlı Şiir Tarihi I-II* (A History of Ottoman Poetry), Tercüme: Ali Çavuşoğlu, Akçağ yay., Ankara.

GÖLPINARLI, Abdülbaki (1999), “Tabiat ve Divan Edebiyatı”, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, (Haz. Mehmet Kalpaklı), Yapı Kredi Yay.-1288, İstanbul.

GÖLPINARLI, Abdülbaki (1999), “Tasavvuf ve Divan Şiiri”, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, (Haz. Mehmet Kalpaklı), Yapı Kredi Yay.-1288, İstanbul.

İPEKTEN, Haluk (1999), “Divan Şairlerinin Toplantı Yerleri: Meyhaneler”, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, (Haz. Mehmet Kalpaklı), Yapı Kredi Yay.-1288, İstanbul.

İSEN, Mustafa (1999), “Tezkirelerin Işığında Divan Edebiyatına Bakışlar: Divan Şâirlerinin Tasavvuf ve Tarikat İlişkileri”, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, (Haz. Mehmet Kalpaklı), Yapı Kredi Yay.-1288, İstanbul.

KALPAKLI, Mehmet (1999), “Divan Şiirinde Aşk”, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, (Haz. Mehmet Kalpaklı), Yapı Kredi Yay.-1288, İstanbul.

KAM, Ömer Ferit (2003), *Divan Şiirinin Dünyasına Giriş [Âsâr-ı Edebiye Tetkikâtı]*, (Haz.: Halil Çeltik), Milli Eğitim Bakanlığı yay., Ankara.

KARTAL, Ahmet (2003), *Tuhfe-i Remzî Manzum Farsça-Türkçe Sözlük*, Akçağ yay. No: 460-139, Ankara.

KARTAL, Ahmet (1999), *Osmanlı Medeniyetini Besleyen Kültür Merkezleri – Edebi – Açından (XI. Asırdan XVI. Asrın Sonuna Kadar Türk Edebiyatı ve Fars Edebiyatının Münasebetleri)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.

KÖPRÜLÜ, Fuat (1999), *Edebiyat Araştırmaları*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Tarih Kurumu yay.: VII. Dizi-47 Makaleler Külliyesi-I, 3. Baskı, Ankara.

KÖPRÜLÜ, Fuad (2003), *Türk Edebiyatı Tarihi*, (Haz. Orhan F. Köprülü), Akçağ Yay. No: 483-147, Ankara.

LEVEND, Agâh Sırrı (1984), *Divân Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun kitabevi, İstanbul.

LEVEND, Agâh Sırrı (1998), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Macit, Muhsin (1999), *Divan Şiirinde Ahenk Unsurları: Ritm, Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, (Haz. Mehmet Kalpaklı), Yapı Kredi Yay.-1288, İstanbul.

Muallim Naci (1995), *Lûgat-ı Naci*, Çağrı yay., İstanbul.

Mütercim Âsım Efendi (2000), *Burhân-ı Katı*, Mürsel Öztürk, Derya Örs, Türk Dil Kurumu yay., Ankara.

ONAY, Ahmet Talat (2000), *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Hz. Cemal Kurnaz, Akçağ yay., Ankara.

Komisyon (yty), *Osmanlıca-Türkçe Lûgat*, Hisar yayınevi, İstanbul.

PALA, İskender (2003), *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, L.M. yay., İstanbul.

SEFERCİOĞLU, M. Nejat (2001), *Nev'î Divânı'nın Tahlili*, Akçağ yay., Ankara.

Sûdî-i Bosnavî (1834), *Şerh-i Divân-ı Hâfız*, Amire Matbaası,c.2, İstanbul.

Şemsettin Sâmi (1996), *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı yay, İstanbul.

Şemseddin Sâmi (1996), *Kamûsu'l-A'lâm (Tıpkıbasım)*, Kaşgar Neşriyat, c. 4, Ankara.

ŞENTÜRK,Ahmet Atilla (1995) *Necâtî Beğ'in Sultan Beyazıt Methiyesi ve Bazı Gazelleri Hakkında Notlar*, Enderun kitabevi, İstanbul.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1996), *Osmanlı Türkçesine Giriş*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1993), *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, Boğaziçi yay., İstanbul.

TOLASA, Harun (2001), *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Akçağ yay., Ankara.

TÖKEL, Dursun Ali (2000), *Divân Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, Akçağ yay., Ankara.

Türkçe Sözlük (1998), TDK, Ankara.



ÖZGEÇMİŞ

1979 yılında Ankara'da doğdu. İlkokul, ortaokul ve lise eğitimini Ankara'da tamamladı. 1997 yılında girdiği üniversite sınavında Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne girdi. Üniversitede bitirme tezini Eski Türk Edebiyatı Anabilim dalında yaptı. 17. yüzyıl Klasik Türk Edebiyatı şairlerinden Abdi'nin el yazması divançesini inceledi. Üniversiteyi bitirdikten sonra Milli Eğitim Bakanlığı Çankırı Şehit Hakkı Çelik Çok Programlı Lise ve Anadolu Teknik Lisesinde göreve başladı. Halen bu okulda görev yapmaktadır.

